

ORTAÖĞRETİM

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI

Ders Kitabı

Yazarlar

Dr. Demet ÇEVİRGEN ÇALKAN

Kadir DURAKLI

Mustafa KOÇAK

Sema İZMİT

Yasin KORKMAZ

DEVLET KİTAPLARI

Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2026

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No.
Ders Kitapları Dizisi No.

: 10698
: 2448

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editörler

Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI
Doç. Dr. Akif PAMUK
Doç. Dr. İrem PAMUK

Dil Uzmanı

Dr. Özlem ÖZTOK

Görsel Tasarımcılar

Dr. Ayşe AYDIN AKKURT
Erhan LANPİR

Çoklu Ortam Tasarımcısı

Serkan KAPLANER

Program Geliştirme Uzmanları

Prof. Dr. Murat GÖKALP
Dr. Bilgen KERKEZ
Dr. Sadife DEMİRAL

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Gülseren TOPUZ

Rehberlik Uzmanı

Aysun SAYGIDEĞER

Baskı

Matbaa Adı ve Ticari

Ünvanı

Tel: (000) 000 00 00

ISBN 978-975-11-9923-2

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 22.06.2026 tarih ve 162381116 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerâhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

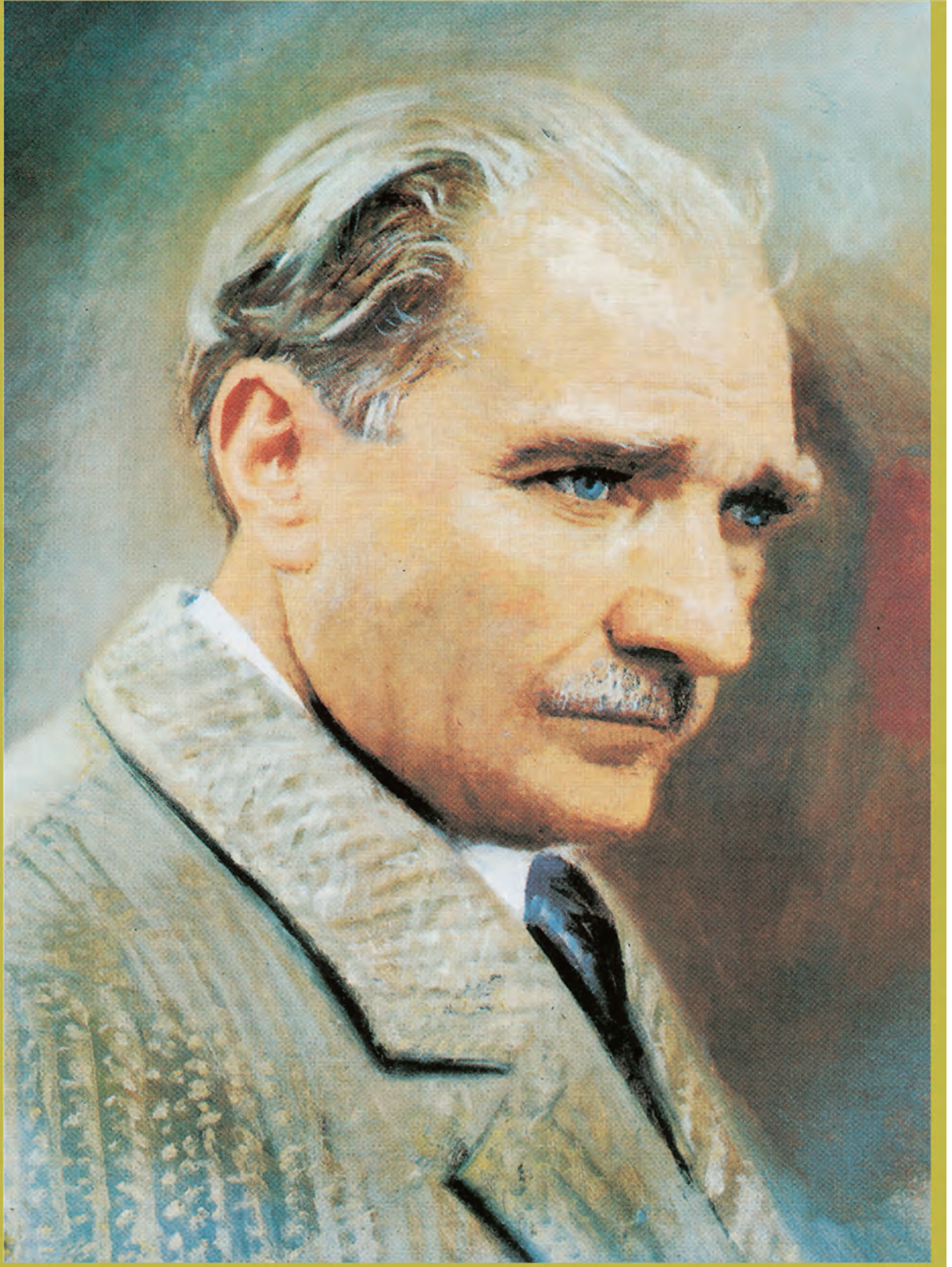
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

KİTABIN TANITIMI	8
1. ÜNİTE: DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİ	10
1.1. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	12
1.2. İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	30
1.3. VATANDAŞLIK ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM	79
1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	91
2. ÜNİTE: DEMOKRATİK KATILIM	96
2.1. ETKİN VATANDAŞIN ÖZELLİKLERİ	98
2.2. DEMOKRATİK SÜREÇLERE KATILIM	114
2.3. DEMOKRASİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	128
2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI	139
SÖZLÜK	144
KAYNAKÇA	151
CEVAP ANAHTARI KAREKODU	152
GÖRSEL, GENEL AĞ VE E-İÇERİK KAYNAKÇASI KAREKODU	152
TÜRKİYE’NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI	153
TÜRK DÜNYASI HARİTASI	154

KİTABIN TANITIMI

Bu kitap, iki üniteden oluşmaktadır. Her ünite başında kapak sayfası bulunmaktadır.

Ünite kapaklarında o ünitenin adı, üniteye ait alt konu başlıkları, öğrenilecek kavramlar, öğrenme çıktıları ile ünite sonunda öğrenciden beklenenler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca üniteyle ilgili hazırlanan sunumlara ve diğer e-içeriklere ulaşmak için karekodlar yerleştirilmiştir.

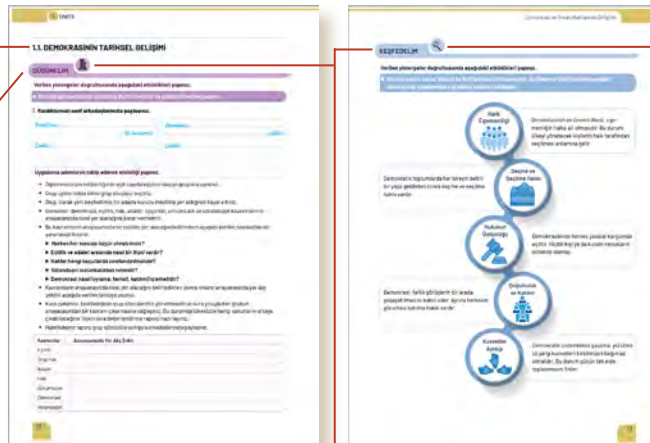
Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar, akıllı cihazlarla okutulabilir ya da kitabın dijital kopyasındaki karekodların üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilir.

* Kitap genelinde bu işaretin bulunduğu metinler, o metnin yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış ya da kısaltılmıştır. Alıntı metinler üzerinde günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamış, metinlerde geçen bazı kelimelerin anlamları ise sözlük bölümünde açıklanmıştır.

Desimal sistemle gösterilen ünite içerik çerçevesi başlığı

Konuya ilgi çekmek ve merak uyandırmak için hazırlanan "Düşünelim" etkinliklerinin bulunduğu alan

Öğretim programındaki köprü kurma ve ön değerlendirme bölümlerini karşılayan ve öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak amacıyla oluşturulan alan

Konuya ilişkin bilgilerin özgün kaynaklardan yapılan alıntılar ve özgün metinlerle verildiği "Öğrenelim" alanı

Önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak için oluşturulan alan

İçerik çerçevesiyle ilgili özgün kaynaklardan yapılan alıntılarının ya da özgün metninlerin bulunduğu alan

Alıntı metinlerle ilgili kaynağa bilgilerinin verildiği alan

İçerik çerçevesini pekiştirmek için hazırlanan soruların verildiği alan

Metni destekleyici görseli gösteren alan

Görsel numarası ve görsel ile ilgili açıklamaları gösteren alan

Öğrencilere yol göstermek ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek amacıyla oluşturulan alan

Öğrencilerin içerik çerçevesiyle ilgili edindikleri bilgileri ya da ulaştıkları çıkarımları yazması için bırakılan alan

Öğrenilen bilgileri etkinlikler aracılığıyla yeni olaylara ve durumlara aktarmak için hazırlanan "Uygulayalım" alanı

İçerik çerçevesiyle ilgili öğrenme çıktıların, sınıf içinde kazanılan bilgi ve becerilerin pekiştirilebilmesi amacıyla hazırlanan "Değerlendirelim" alanı

İçerik çerçevesinde ele alınan tüm öğrenme çıktıların değerlendirilmesi ve pekiştirilmesine yönelik soruların bulunduğu alan

Öğrenci ve öğretmenin derse gelmeden önce yapması gereken hazırlıkları hatırlatan bilgilendirme alanı

1. ÜNİTE

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİ

1.1. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.2. İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.3. VATANDAŞLIK ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM

Anahtar Kavramlar

- çoğulculuk
- demokrasi
- demokratik vatandaş
- dijital vatandaşlık
- hak
- hukuk
- insan hakları
- insan onuru
- uzlaşma
- vatandaş
- vatandaşlık

Bu ünite sizlerden

- demokrasinin tarihsel gelişiminde yaşanan değişimleri insan ve toplum yaşamına etkileri açısından değerlendirebilmeniz,
- tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimin gerekçelerini sorgulayabilmeniz,
- günümüz dünyasında vatandaşlık anlayışında meydana gelen değişimi neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünite sizlerden çalışma yaprağı ile değişim ve süreklilik formunu doldurmanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonu ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünitenin İçerik
Çerçevesi

Ünite Özeti

Başlarken

Toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneğine sahip, evreni bütün olarak kavrayabilen, elde ettiği bulgularla dünyayı değiştirebilen ve biçimlendirebilen insan; kadim zamanlardan bugüne kadar ideal olana ulaşma çabasındadır. Demokrasi, insanlığın ortak acılarının ve bir arada barış içinde yaşama çabasının sonucudur. İradesini koşulsuz kullanma amacıyla inşa ettiği demokrasiyi varoluşundaki hak ve eşitlikle birleştiren insan, uzun ve zor süreçlerden geçerek XX. yüzyılda tüm insanlık adına ortak ilke ve değerler oluşturmuştur. Ancak bu durum sonlanmış bir süreç olarak değerlendirilemez. İnsanlığın ortak acıları, kaygıları ve idealleri; demokrasi, insan hakları ve vatandaşlık anlayışını geliştirmeyi sürdürecektir.

1.1. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

DÜŞÜNELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

■ Demokrasi kavramının anlamına ilişkin metafor ve analogi örnekleri yazınız.

! Yazdıklarınızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Demokrasi _____
_____ ile benzerdir.
Çünkü _____

Demokrasi _____
_____ gibidir.
Çünkü _____

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup üyelerinden birini grup sözcüsü seçiniz.
- Grup olarak yeni keşfedilmiş bir adada kurucu mecliste yer aldığınızı hayal ediniz.
- Göreviniz; demokrasi, eşitlik, hak, adalet, özgürlük, sorumluluk ve vatandaşlık kavramlarının anayasanızda nasıl yer alacağına karar vermektir.
- Bu kavramların anayasanızda ne şekilde yer alacağını belirlerken aşağıda verilen sorulardan da yararlanabilirsiniz.
 - ▶ Herkes her konuda özgür olmalı mıdır?
 - ▶ Eşitlik ve adalet arasında nasıl bir ilişki vardır?
 - ▶ Haklar hangi koşullarda sınırlandırılmalıdır?
 - ▶ Vatandaşın sorumlulukları nelerdir?
 - ▶ Demokrasi nasıl (oylama, temsil, katılım) işlemelidir?
- Kavramların anayasanızda nasıl yer alacağını belirledikten sonra onların anayasanızda yer alış şeklini aşağıda verilen tabloya yazınız.
- Kura çekimini, belirlediğiniz grup sözcülerinin yönetmesini ve kura yoluyla her grubun anayasasından bir kavram çıkarmasını sağlayınız. Bu durumda ülkenizde hangi sorunların ortaya çıkabileceğine ilişkin kısa değerlendirme raporu hazırlayınız.
- Hazırladığınız raporu grup sözcüsü aracılığıyla arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kavramlar	Anayasanızda Yer Alış Şekli
Eşitlik	
Özgürlük	
Adalet	
Hak	
Sorumluluk	
Demokrasi	
Vatandaşlık	

KEŞFEDELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- Demokrasinin temel ilkeleri ile ilgili verilenleri inceleyiniz. Bu ilkelerle ilgili günlük hayattaki demokratik uygulamalara örnekler vererek tartışınız.

Halk Egemenliği

Demokrasinin en önemli ilkesi, egemenliğin halka ait olmasıdır. Bu durum, ülkeyi yönetecek kişilerin halk tarafından seçilmesi anlamına gelir.

Demokratik toplumlarda her bireyin belirli bir yaşa geldikten sonra seçme ve seçilme hakkı vardır.

Seçme ve Seçilme Hakkı

Hukukun Üstünlüğü

Demokrasilerde herkes yasalar karşısında eşittir. Hiçbir kişi ya da kurum kanunların üstünde olamaz.

Demokrasi, farklı görüşlerin bir arada yaşayabilmesini kabul eder. Ayrıca herkesin yönetime katılma hakkı vardır.

Çoğulculuk ve Katılım

Kuvvetler Ayrılığı

Demokratik sistemlerde yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri birbirinden bağımsız olmalıdır. Bu durum gücün tek elde toplanmasını önler.

■ Aşağıdaki tabloda verilen kavramların tanımlarını ve demokrasi açısından önemini ilgili alana yazınız.

Kavramlar	Tanım	Demokrasi Açısından Önemi
Adalet		
Anayasa		
Egemenlik		
Eşitlik		
Hak		
Hesap Verebilirlik		
Hukukun Üstünlüğü		
İnsan Onuru		
Kuvvetler Ayrılığı		
Şeffaflık		
Özgürlük		

ÖĞRENELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- Antik Yunan'da demokrasinin doğuşu ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Demokrasi anlayışının temelleri Antik Yunan'da atılmıştır. Halk anlamına gelen "demos" ve iktidar anlamına gelen "kratos" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Sözlük anlamı, halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimidir. Bu bağlamda demokrasi, halkın iktidarı anlamına gelmektedir.

Antik Yunan şehir devletlerinden (polis) biri olan Atina'da demokrasi, yurttaşların agora denilen meydanda toplanması ve bütün önemli kararların müzakere edilerek doğrudan oylanmasıyla uygulanmıştır (Görsel 1.1). Ancak kadınlar, köleler ve metekler siyasal haklara sahip değildir. Bu duruma rağmen Atina'da görülen uygulama, halkın egemenliğini bizzat kullandığı "doğrudan demokrasi" yönetiminin ilk örneği olarak kabul edilir. Günümüz demokrasilerinde ise ağırlıklı olarak bireylerin kendi iradeleriyle seçtikleri temsilciler aracılığıyla yönetime katıldıkları "temsili demokrasi" uygulanmaktadır.

Metek (Yabancı Yerleşik)

Antik Çağ'da Atina ve bazı şehirlerde ikamet eden başka bir polisin (şehir devleti) vatandaşı olan kişilerdir. Yabancı olarak görülen bu yerleşimciler süresiz ikamet iznine sahip olup herhangi bir siyasal hakka sahip değillerdir.

Görsel 1.1: Agora, halkın günlük yaşamının ve siyasal etkinliklerinin merkezi olarak sosyal bir buluşma ve karar alma mekânı işlevi görüyordu. (Temsili)

Kaynak A

(...) Çoğunluğun hakimiyeti pek sevilen bir şey değildi; uzlaşmayla karara varmak tercih ediliyordu. Hatta oylamaya (diaphora) bile biraz kuşkulu bakılıyordu, çünkü bu da politik düzenin içinde uzlaşmazlık ve bölünme anlamına geliyordu. İç savaş daima korkulan bir şeydi. Atina, hiç kuşkusuz doğru kararları üreten halka açık tartışma aracılığıyla oybirliğiyle karara varma hayali kuran partisiz bir demokrasiydi.

Keane, 2022, s. 55*

Kaynak B

(...)

Atina demokrasisinin ana kavramı olan demos, tüm iktidara sahipti ama bu iktidarını doğrudan kullandığı tek organ, halk meclisi yani Ekklesia'dı. Atina'da temsilden söz edilmez, yurttaşlar halk meclisine bizzat katılırdı. Modern demokrasilerden farklı olarak yurttaşlar yönetim faaliyetlerine doğrudan katılıyordu. Siyasi sorunların oylandığı, diğer ülkelerle anlaşmaların görüşüldüğü Ekklesia'ya katılmanın yanı sıra, yurttaşlar yönetim kadrolarında da kura sonucu ve sıra ile yer alıyorlardı. (...)

(...)

Tüm yurttaşların üyesi olabildiği demosu temsil eden bir başka meclis ise ekklesianın gündemini belirleyen Beşyüzler Meclisi (Bule Meclisi)dir. Beşyüzler Meclisi, yürütme işlevini yerine getirirken üyeleri kurayla belirlenmekteydi. Beşyüzler Meclisi Atina'daki toplamda on demesin (kabile)nin gönderdiği 500 temsilciden oluşuyordu. Her kabileden kura ile seçilen temsilcilerin en önemli görevi Halk Meclisinin gündemini belirlemek ve kimi idari işleri yürütmektir. Üyelerin kura ile seçilmesi ve her yurttaşın ancak bir kez seçilebilmesi usulüyle yurttaşların neredeyse tamamı Beşyüzler Meclisine üyelik yapmış oluyordu.

Dinçkol, 2017, s. 755-757*

Kaynak C

(...) Ostrasizm, Antik Atina'da aşırı güçlenen ve tiran olmaya aday kişilerin sürgüne gönderilmesini ifade eden bir uygulamadır. Sistem, halkın demokrasiyi korumak için kurduğu bir nevi savunma mekânizmasıdır. Halk agora meydanlarında toplanarak kendileri ve demokrasi için tehlikeli olduğuna inandıkları kişilerin isimlerini ostrakalar üzerine yazarak belirli bir sayıya ulaşılması halinde tiran adaylarını 10 yılına sürgüne gönderme kararı alıyordu. Bunun tek sebebi güçlenen bazı kişilerin sonradan demokrasi uygulamasını ortadan kaldırarak kendi tiranlıklarını kurmalarının engellenmek istenmeseydi. (...)

Aktan, 2021, s. 262*

Bilgi Kutusu

Demokrasi Çeşitleri

Doğrudan Demokrasi

Halkın herhangi bir aracıya gerek duymaksızın egemenlik yetkisini doğrudan doğruya kullandığı demokrasi biçimidir. Antik Çağ şehir devletlerinden Atina'da uygulanmıştır.

Yarı Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında bir model olup halkın bazı durumlarda seçtiği temsilcilerin yerine kendisinin karar verdiği demokrasi biçimidir. İsviçre'de uygulanmaktadır.

Temsili Demokrasi

Halkın egemenlik hakkını, kendi seçtiği temsilciler aracılığıyla kullandığı demokrasi biçimidir. Türkiye Cumhuriyeti dâhil olmak üzere birçok ülkede uygulanmaktadır.

1. Antik Çağ Atina şehir devletinde vatandaşların yönetime doğrudan katılmasının toplumsal yaşama etkileri neler olabilir? Açıklayınız.
2. Antik Çağ Atina şehir devletinde uygulanan doğrudan demokrasi ile günümüzde birçok ülkede uygulanan temsili demokrasi arasındaki farkı gösteren iki cümle yazınız.

■ Türk devletlerinde kurultay ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında kurultay; yılın belli zamanlarında kağan ve hatunun devletin ileri gelenleriyle buluştuğu, devlet meselelerinin görüşülüp karara bağlandığı meclistir (Görsel 1.2). İslamiyet öncesi Türklerde meclise kurultay denmesinin yanı sıra "toy" ve "kengeş" gibi adlara da yer verilmiştir. Kurultay daha çok bir "danışma meclisi" niteliğine sahiptir. Sorunların karşılıklı olarak görüşüldüğü ve bu doğrultuda karar ile tedbirlerin alındığı bir meclisi ifade eder. Kurultayın danışma meclisi niteliği, Türklerin hükümdarlık sistemini mutlak monarşiden ayırması açısından önemlidir. Meclis bu yönüyle yönetime katılım ve dayanışmayı esas alan demokratik unsurların bir yansıması olarak düşünülebilir. Kurultay aynı zamanda hanedan üyeleri arasında kimin tahta çıkacağına göre kararlar alındığı, gerektiğinde hükümdarın belirlenmesinde etkin rol oynayan bir kurum niteliğindedir.

Görsel 1.2: İslamiyet öncesi Türk topluluklarında kurultay geleneği (Temsili)

Kaynak Ç

(...) Mete her konuda danışma için, devletin ileri gelenlerini çağırıyor ve onlara soruyordu. (...) Bazan, hepsi birden olmaz diyorlar; bazan da, bazıları evet, diyorlar. Bazan da, Mete sağındakilere solundakilere sordu, deniyordu. Tabii olarak en sonunda, Mete'nin dediği oluyordu. (...)

Ögel, 1982, s. 88-89*

Kaynak D

(...) hükümetten ayrı olarak, siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel bütün meselelerin görüşülüp kararlaştırıldığı bir büyük meclis bulunuyordu. Mesela ünlü Tabgaç hükümdan T'ai-wu, ülkesinde Budizm propagandasını yasaklama kararını, başbakanının yardımı ile devlet meclisinde aldırması, Gök-Türk devletinde Hâkan Bilge (716-734)'nin ileri sürdüğü iki teklif (Gök-Türk şehirlerinin surlarla çevrilmesi ve Budizm ile Taoizm'in ülkede propaganda edilmesi) meclis tarafından tasvib edilmemişti. (...)

Kafesoğlu, 1987, s. 49*

Kaynak E

(...) Hakan tek başına, bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler ancak sağda hakan ve solda hatun oturdukları bir zamanda, ikisinin birden huzuruna çıkardı. Şölenlerde, kınkeşlerde kurultaylarda, ibadetlerde ve ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde, hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu. (...)

Ziya Gökalp, 2019, s. 161*

? Kurultayın hangi özellikleri demokratik nitelik taşımaktadır? Yazınız.

■ Magna Carta ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İngiltere’de 15 Haziran 1215 tarihinde Kral John (Jon) ve baronlar arasında imzalanan Magna Carta (Magna Karta); kralın mutlak otoriteye dayanan, sınırsız ve keyfî idaresine karşı çıkışı temsil eden yazılı bir sözleşmedir (Görsel 1.3). Bu sözleşmeyle İngiltere’de kral, soylular ve kilise arasındaki güç dengesi siyasi bir uzlaşıyla yeniden inşa edilmiştir. Bu sözleşmeyle öncelikle soyluların bazı hak ve ayrıcalıkları güvence altına alınmış, haklardan toplumun tüm kesimleri eşit biçimde yararlanmamıştır.

Magna Carta iktidarın meşruiyetini kralın iradesinden hukuk normuna devreden bir belge olması bakımından önemlidir. Kralın keyfî yönetimine karşı hukuki normların konulması, devlet erkinin hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde sınırlandırılması ve temel hakların güvence altına alınması modern anayasalara temel oluşturmuştur.

 Hukuk

Bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen, uyulması zorunlu olan ve devlet gücüyle (yaptırım) desteklenen kurallar bütünüdür.

Görsel 1.3: Kral John, 15 Haziran 1215’te İngiltere’nin Runnymede (Ranimeyd) mevkisinde Magna Carta’yı imzalarken (Temsili)

Kaynak F

(...)

Magna Carta’nın içeriğine genel olarak bakıldığında, tartışmasız ilk göze çarpan, kilisenin özerkliğini güvence altına alma, kilisenin seçim özgürlüğünü tanıma, krallar ile baronlar arasında yönetsel açıdan ortaya çıkan anlaşmazlıklara çözüm bulma ve güçler arasında denge oluşturma kaygısının ön planda olmasıdır. (...)

(...)

Bundan böyle herhangi bir Adliye Görevlisi güvenilir tanıklıklar sunmaksızın asılsız şikayetlerine dayandırarak hiç kimse hakkında soruşturma açamaz. Özgür bir kimse, kendi zümresinin yasal kararı olmadan veya ülkenin ilgili yasalarına göre muhakeme edilmeden tutuklanamaz ya da hapse atılamaz; malına el konulamaz ya da yasal haklarından yoksun bırakılamaz; sürgün edilemez ya da herhangi bir şekilde zarara uğratılamaz; biz ona karşı bir kovuşturma başlatmayacağız ya da kovuşturma açması için başkalarını görevlendirmeyeceğiz. Hakkı ya da adaleti hiç kimseye satmayacağız, hiç kimseyi bundan mahrum etmeyeceğiz ya da bunu sağlamakta gecikmeyeceğiz.

Dürüşken, 2017, s. 8-37*

? Magna Carta’da hukukun üstünlüğünü öne çıkaran anlayış hangisidir? Açıklayınız.

■ Fransız İhtilali ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

XVIII. yüzyılda Fransa'da mutlak monarşi egemendir. Mutlak monarşinin simgesi olarak XIV. Louis [Lui (1643-1715)], bütün yetkileri elinde toplamakta ve devlet kurumlarını dilediği gibi yönetmektedir. Ona atfedilen "Devlet benim." söylemi ile kralın kendini yasama, yargı ve yürütmenin üzerinde bir güç olarak tanımladığı görülmektedir.

Fransız İhtilali öncesinde halk toplumsal eşitsizliğe dayalı sınıflara bölünmüştür. Soylular ve rahipler ayrıcalıklı bir sınıf oluştururken burjuvazi ve köylüler, toplumun vergi yükünü taşıyan sınıflar olmuştur. Bu süreçte ticari ilişkiler sonucu zenginleşen burjuvazi de siyasal iktidara ortak olmak istemiştir.

Fransız İhtilali'ni hazırlayan nedenler arasında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşanan demokratik gelişmelerin yanı sıra Fransız filozoflarının da büyük etkisi olduğu bilinmektedir. XVIII. yüzyılda Fransa'da halka yön verebilecek birçok düşünür ortaya çıkmıştır. Aydınlanma filozofları Montesquieu [Monteskü (Görsel 1.4)], Voltaire [Volter (Görsel 1.5)], Jean Jacques Rousseau [Jan Jak Ruso (Görsel 1.6)] ve Diderot [Diderot (Görsel 1.7)]; kişi özgürlüğünü, kuvvetler ayrılığını ve demokrasiyi savunmuşlardır.

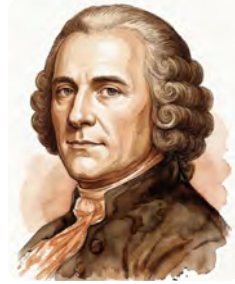
Fransa'da mutlak monarşinin yıkılması ve cumhuriyetin ilanı süreci, XVI. Louis'nin (1774-1792) artan sorunları görüşmek amacıyla 1614'ten beri bir araya gelmeyen États-Généraux'yu [Eta Jenaru (Genel Meclis)] toplanmasıyla başlamıştır (5 Mayıs 1789). Genel Mecliste ayrıcalıklı sınıfların (rahipler ve asiller) gücü ve uzlaşmaz tavırlarına karşılık çoğunluğu oluşturan halk temsilcileri egemenliğin ulusa ait olduğunu ilan ederek Ulusal Meclisi kurmuşlardır. İhtilal, Ulusal Meclisin evrensel ilkeler içeren İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni kabul etmesiyle hukuki bir nitelik kazanmış; halkın katılımıyla büyümüş ve krallığın tasfiye edilmesiyle sonuçlanmış ancak iç çekişmeler uzun süre devam etmiştir.

Görsel 1.4: Montesquieu (1689-1755), Fransız düşünür, hukukçu ve yazar (Temsili)

Görsel 1.5: Voltaire (1694-1778), Fransız düşünür ve yazar (Temsili)

Görsel 1.6: J. J. Rousseau (1712-1778), Fransız düşünür, yazar ve müzisyen (Temsili)

Görsel 1.7: Diderot (1713-1784), Fransız düşünür ve yazar (Temsili)

Kaynak G

1789 yazında Genel Meclisler kendini ulusun egemenliğini uygulayan bir ulusal meclise dönüştürdü. Genel Meclislerin, toplumda ortaçağdan kalma büyük sınıfsal bölünmeleri temsil ettiği varsayımını yıkan üyelerin çoğunluğu, ayırım yapmadan tüm Fransız halkının temsilcisi olduğunu ilan etti. (...)

Ulusal Meclisin üstlendiği ana görev bir anayasa hazırlanması oldu. Bu süreçte meclis Fransa'da yapısal bir devrim gerçekleştirdi. Dağıldığı 1791'e kadar kilisenin topraklarını millileştirdi, "feodal sistem" adını verdiği düzeni ortadan kaldırdı, sansürü sona erdirdi, (...) kanun önünde eşitlik düzenini kurdu ve yasamayı yürütmeden ayırdı. (...)

1791 anayasasının girişinde yer alan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, bu ilkeleri biçimlendirmişti. Bu hakların kurumsal ifadesi; yasalar önünde eşitlik, birey haklarının yasalarla güvence altına alınması, dinle devletin ayrılması ve dini hoşgörüyü. Birleşmiş bir ulusal meclis vasıtasıyla uygulanan otoritenin halkın egemenliğine dayanması ve bu meclisin yasama gücü karşısında hiçbir mevki veya gruba ayrıcalık tanınmaması, hukuk sisteminin temelini oluşturuyordu.

Roberts, 2015, s. 422-425*

? Fransız İhtilali'nin getirdiği yeniliklerin toplumsal yaşama etkilerini açıklayınız.

■ Sened-i İttifak ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak etkinliği yapınız.

Sened-i İttifak (1808), II. Mahmut (Görsel 1.8) Dönemi'nde Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa başkanlığında devlet görevlileri ile âyanlar arasında gerçekleşen görüşmeler sonrasında hazırlanmıştır. Devletin merkezî yönetiminin zayıflamasına bağlı olarak taşrada güçlenen âyanlar, bulundukları yerlerde otorite hâline dönüşmüş; hatta birçoğu emrinde askerî güç bulundurmıştır. Taşrada ortaya çıkan bu güç ile merkezî yönetim arasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalar merkezî otoritenin sarsılmasına neden olmuştur. Sened-i İttifak ile âyanlar ve merkezî yönetim arasında uzlaşa sağlanarak devlet nüfuzunun tüm ülkede hâkim kılınması amaçlanmıştır.

Sened-i İttifak'ın ilk dört maddesinde padişahın mutlak otoritesi tasdik edilmiştir. Sonraki maddelerde ise âyanların her birinin yönetim bölgesinin maddi ve manevi dokunulmazlığı ile bu hakların babadan oğula geçmesi garanti altına alınmıştır. Bu durum, padişahın yetkilerinin belirli ölçülerde sınırlandırıldığını göstermektedir. Âyanların konumunu güçlendiren Sened-i İttifak uzun süre yürürlükte kalmamıştır. Belge, Alemdar Mustafa Paşa ve âyan ileri gelenlerinin siyasi süreçten çekilmesiyle birlikte geçerliliğini yitirmiştir.

Görsel 1.8: II. Mahmut'un 1839 yılında Fransız ressam Henri-Guillaume Schlesinger (Henri Giyom Şlesincir) tarafından yapılmış yağlı boya tablosu, Versailles (Versay) Müzesi, Paris/Fransa

Kaynak Ğ

(...) Padişahın bu belge üzerine tuğrasını koyması onu da bağlayan bir hareket sayılmıştır. (...) Nihayet vergilerin, padişahın vükelası ile hanedanlar arasında müzakere yolu ile kararlaştırılacağı maddesi, padişahın otoritesini sınırlayıcı niteliği bakımından özellikle kayda değer. (...)

Diğer taraftan bu belgeye tarihimizde (...) mutlakıyeti sınırlama gayesini güden hareketler içinde bir yer vermek mümkündür. Âyân, halkın temsilcisi ve koruyucusu rolünü üzerine aldığından, bu belge bir bakıma merkezî idarenin ve onu temsil eden valilerin keyfî hareketlerine karşı genel bir direnme teşebbüsü şeklinde de yorumlanabilir. (...)

İnalçık, 2016, s. 101-102*

Uygulama adımlarını takip ederek "Zıt Panel" etkinliğini yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde soru grubu ve cevap grubu olmak üzere ikiye ayrılınız.
- Grup olarak birer başkan ve yazman belirleyiniz.
- Soru grubu üyeleri olarak Sened-i İttifak'ın demokratikleşmeye etkisini sorgulayan "Neden Sened-i İttifak imzalanmıştır?", "Sened-i İttifak padişahın yetkilerini nasıl etkilemiştir?", "Bu belgeyle Osmanlı Devleti'nde ilk kez ne yaşanmıştır?" gibi sorular; cevap grubu üyeleri olarak olası sorulara öğrendiklerinizden yola çıkarak kısa ve açıklayıcı cevaplar hazırlayınız.
- Daha sonra soru-cevap şeklinde etkinliği uygulayınız.
- Uygulama bittiğinde grup olarak rolleri değiştiriniz. Soru grubu olarak cevap, cevap grubu olarak soru grubu rolünü üstleniniz ve süreci tekrarlayınız.
- Sened-i İttifak'ın demokratikleşme açısından önemini kısa bir rapor hâline getirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

■ Tanzimat Fermanı ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Ekonomiden hukuka askerî sistemden özel mülkiyete birçok konuda köklü değişimi ifade eden Tanzimat Fermanı, Sultan Abdülmecit Dönemi'nde hazırlanmıştır. 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan fermana Gülhane Hatt-ı Hümayunu da denilmektedir (Görsel 1.9). Fermanın hazırlanmasında değişen ve gelişen ülke ve dünya koşulları karşısında mevcut hukuksal ve ekonomik yapının yetersiz kalması gibi durumlar temel nedenler olarak gösterilmektedir. Özellikle Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile ekonomi ve siyaset alanında yaşanan büyük değişim hareketleri Osmanlı Devleti üzerinde de etkisini göstermiştir.

Tanzimat Fermanı ile devlet yönetiminde hukuk kurallarının öneminin vurgulanması ve idarî uygulamaların belirli ilkeler çerçevesinde düzenlenmesi amaçlanmıştır. Uygulanacak yasaların hazırlanmasında ve uygulanmasında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Nizamiye Mahkemeleri gibi kurullardan yararlanılmış, kamusal yaşam yeni yasalarla düzenlenmiş, keyfi işlemlere yer bırakılmamış ve memurların görevlerini yasal çerçevede yürütmeleri sağlanmıştır.

Bir anayasa niteliğinde olmayan ancak anayasal yönetime giden yolda önemli bir aşama kabul edilen Tanzimat Fermanı ile "Kanunsuz suç ve ceza olmaz.", "Yargılamadan kimseye ceza verilemez." ilkeleri benimsenmiştir. Bunun yanı sıra fermanla adil ve topluma açık usulde yargılama esas kabul edilerek kanunlar karşısında herkesin eşit olduğu savunulmuştur.

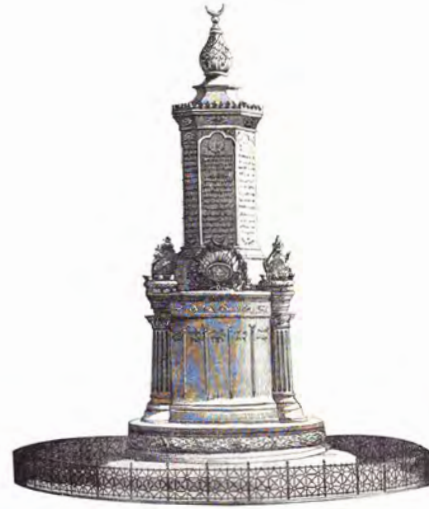
Görsel 1.9: Mustafa Reşit Paşa (Temsili)

Kaynak H

Gülhane hatt-ı hümayununun metnindeki açıklık ve sadelik, prensiplerindeki doğruluk, çekici idi. Herkes hayatına, malına ve parasına, evindeki çoluk çocuğuna tamamen sahip olacak, kanun gibi kuvvetli bir koruyucusu olacaktı. Mahkemelerde küçük ve büyük, zengin veya fakir, eşit tutulacak, rüşvet, hakkın açıklanmasında tesir etmeyecekti. Böyle bir durum, İslam ve Hristiyan, bütün tebaa için huzur ve güvenlik sağlıyordu. Bu sebeptendir ki, Gülhane hattının okunması, ilk anlarda memleketin içinde ve dışında sevinç ve ümitle kutlandı. (...)

Karal, 1999, s. 26*

Bilgi Kutusu

Mimar Pascal Artin Bilezikdji (Paskal Artin Bilezikçi) tarafından Tanzimat sürecini somutlaştıracak bir anıt tasarlanmıştır. Altıgen bir kule biçiminde oluşturulan anıtın altı tarafında Tanzimat Fermanı'nın tam metnine yer verilmesi planlanmıştır. Söz konusu yapının Beyazıt Meydanı'na dikilmesi planlanmış ancak bu proje hayata geçirilememiştir.

Tanzimat Fermanı'nda yer alan "padişahın da ilan edilen kurallara uyacağına dair yemin etmesi" ifadesini, Osmanlı Devleti'ndeki mutlak otorite anlayışının değişimi ve hukuk devletine geçiş süreci açısından açıklayınız.

■ Islahat Fermanı ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaaya yeni haklar vererek onları Müslüman tebaa ile siyasal ve hukuki haklar bakımından eşit seviyeye getirmek amacıyla yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla hazırlanan Islahat Fermanı, 18 Şubat 1856'da Babıali'de törenle okunmuştur (Görsel 1.10).

Islahat Fermanı; Tanzimat Fermanı'nın eksiklerini tamamlayan, onu genişleten ve onun devamı niteliğinde olan bir belgedir. Ferman, ilke olarak bütün Osmanlı tebaası arasında eşitlik anlayışını yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Getirdiği haklar sayesinde Müslümanlarla gayrimüslimler, hukukun birçok alanında eşit hâle gelmiş; gayrimüslim tebaaya bütün devlet memurluklarına atanabilme, eyalet meclislerine girebilme, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de temsil edilebilme gibi haklar tanımıştır.

Islahat Fermanı ile amaçlananlar arasında "Osmanlılık" fikrini yerleştirme düşüncesi de bulunmaktadır. Ferman; bütün Osmanlı tebaası arasında Osmanlılık ilkesine dayanan, yeni bir vatandaşlık bağı oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Islahat Fermanı da temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme yolunda önemli bir aşama kaydedildiğini göstermektedir.

Görsel 1.10: Babıali (Temsili)

Meclis-i Vâlâ

24 Mart 1838'de II. Mahmut tarafından kurulan, reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır.

Kaynak I

(...) 1856 Islahat Fermanı'nın esasları Ali Paşa ile İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçileri arasında kararlaştırıldı. (...)

(...) dinsel toplulukların kendilerini yönetmeleri için cemaat meclislerini oluşturabilmeleri, ibadet yeri ve okul açabilmeleri, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin kesin olarak korunması, din ve mezhebi yüzünden aşağılanmama, din değiştirmeye zorlanmama, İslam'dan çıkmanın idamla cezalandırılmaması, Hristiyanların da eyalet meclislerine, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye, bütün okullara, hattâ askerî hizmete girebilmeleri, mahkemede tanıklıklarının eşdeğerde sayılması, Müslüman ve Müslüman olmayan kişiler arasındaki davalara karma mahkemelerde bakılması, yargılamaların açık olması, yeni ceza yasaları yapılması, işkencenin kaldırılması, ceza uygulamalarının insancillaştırılması, maliyede yeniliklere gidilmesi, vergide eşitlik, iltizamın kaldırılması, yabancı uyruklulara "tasarruf-u emlâk" izni verilmesi, banka, ticaret ve tarım sermayesine olanak sağlanması, "sermaye-i Avrupa'dan istifadeye bakılması." (...)

Tanör, 2020, s. 95-96*

Islahat Fermanı'nın Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme hareketlerine etkisini tartışınız.

■ Kanun-ı Esasi ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Kanun-ı Esasi (1876 Anayasası) II. Abdülhamit Dönemi'nde kabul edilmiştir. Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi ile Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönetimine geçilmiştir. Anayasalı ve parlamentolu bu yönetim şekliyle halk ilk kez genel seçimlere katılmış, padişahın yanında meclis aracılığı ile yönetime ortak olmuştur. Böylece Türk tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi (1876-1878) olarak bilinen bir süreç başlamıştır.

İkili meclis sistemine dayalı bu yönetim şeklinde padişah tarafından atanan Âyan Meclisi üyeleri süresiz görevlendirilirken Mebusan Meclisi üyeleri dört yıl için halk tarafından seçilmiştir. Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan bu iki meclis, Meclis-i Umûmiyi (Genel Meclis) meydana getirmiştir (Görsel 1.11).

Mebusların halk tarafından seçilmesi, Türk tarihinde demokratikleşme yolunda atılan önemli bir adım olmuştur. Meclis-i Umûmi üyeleri, düşünce ve beyanlarında özgür bırakılmış; meclisteki konuşmaları ve görüşleri nedeniyle haklarında soruşturma açılmamıştır.

Siyasi hayatta partilerin yer almadığı I. Meşrutiyet Dönemi uzun sürmemiş, 93 Harbi sürecinde II. Abdülhamit parlamentoyu kapatarak anayasayı askıya almıştır. Otuz yıl sürecek bu parlamentosuz dönemde kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları sonucunda ikinci kez meşrutiyet ilan edilmiştir (1908). II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasi partilerin de kurulmasıyla Türk tarihinde ilk kez çok partili siyasi hayata geçilmiş ve daha demokratik bir yönetim kurulmuştur.

Görsel 1.11: Muayede Salonu'nda Meclis-i Umûminin Açılış Töreni, L'illustration (Lilüstrasyon), Mart 1877, İBB Atatürk Kitaplığı Koleksiyonu

Kaynak İ

Kânûn-ı Esâsî on iki başlık altında toplanmış 119 maddeden teşekkül etmektedir. Bu maddelerle oluşturulan anayasal düzen şu şekilde özetlenebilir: (...) basın kanun dairesinde hürdür (md. 12); genel âdâbı ve asayîşi ihlâl etmemek şartıyla diğer din mensuplarının din ve vicdan hürriyetiyle mezhep imtiyazları tanınmıştır (md. 13); herkesin eğitim ve öğretim hakkı vardır (md. 15); Osmanlı toplumunun bir parçasını oluşturan gayri müslimler kendi inançları doğrultusunda eğitim yapabilirler (md. 16); Osmanlı tebaasının dilekçe, mülkiyet, konut dokunulmazlığı hakları vardır (md. 14, 21, 22); (...)

(...)

Kânûn-ı Esâsî yedi defa değişikliğe uğramıştır. Bunların içinde en köklü olanı 21 Ağustos 1909'da yapılanıdır. (...) Getirilen en önemli yenilikler padişahın Meclis-i Umûmî'de anayasaya bağlılık yemini etmesi, hükûmetin bundan böyle Meclis-i Meb'ûsan karşısında sorumlu olması ve güven oyu alma mecburiyetinde bulunması (...) sayılabilir. (...)

Aydın, 2001, s. 329-330*

? 1876 Kanun-ı Esasi ile kurulan Meclis-i Umûminin Osmanlı yönetim sisteminde oluşturduğu değişimi açıklayınız.

■ Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarıyla ilgili verilen bilgi görselinden yararlanarak 26. sayfadaki etkinliği yapınız.

1921 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye)

Millî Mücadele Dönemi'nde
hazırlanmıştır.

- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.
- Kuvvetler birliği ilkesini esas almıştır. Yasama ve yürütme gücü Büyük Millet Meclisinde toplanmıştır.
- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvanını taşır.
- Olağanüstü koşulları yönetmek ve egemenliği korumak için hazırlanmış, yönetim şekli belirtilmeyen çerçeve bir anayasadır.
- Savaş dönemi anayasası olması nedeniyle temel hak ve özgürlüklere yer verilmemiştir.

1924 Anayasası

Cumhuriyet rejimi yerleşmeye başlamıştır.

- Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.
- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.
- Kuvvetler birliği devam etmekle birlikte yasama-yürütme ayrımı belirginleşmiştir.
- Yargı yetkisi bağımsız mahkemelere verilmiştir.
- Kadınlara 3 Nisan 1930'da belediye, 26 Ekim 1933'te muhtarlık, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.
- Temel hak ve özgürlükler anayasa ile güvence altına alınmıştır.
- 5 Şubat 1937'de laiklik ilkesi Anayasa'ya eklenmiştir.

EGEMENLİK KAYITSIZ

Bilgi Görseli 1.1: Anayasalar

1961 Anayasası

**27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi sonrası
hazırlanmıştır.**

- Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.
- Millet egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır.
- Türkiye Cumhuriyeti; insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan; millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.
- Egemenliğin kullanılması hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz.
- Kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir.
- Yasaların anayasa ile uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.
- Temel hak ve özgürlükler ayrıntılı şekilde yer almıştır.
- Sendika kurma, grev yapma ve basın özgürlüğü tanınmıştır.
- Çift meclis sistemi (Senato ve Millet Meclisi) uygulanmıştır.

1982 Anayasası

**12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrası
hazırlanmış olup devlet otoritesi
artırılmıştır.**

- Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.
- Egemenlik, yine kayıtsız şartsız millete bırakılmıştır. Egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz.
- Anayasa Mahkemesi varlığını devam ettirmiştir.
- Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.
- İdarenin kişi hak ve özgürlüklerine müdahale olanakları genişletilmiştir.
- Toplantı, gösteri, yürüyüş, dernek ve sendika faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir.

ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan dört gruba ayrılınız.
- 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarından birini kura yoluyla belirleyiniz.
- Belirlenen anayasa ile ilgili tablodaki başlıklar hakkında genel ağ üzerinden araştırma yaparak aşağıdaki ölçütler göre tabloyu doldurunuz.
- Genel ağ üzerinden bilgi toplarken ilgili sitenin dijital kimliğini veya uzantısının güvenilirliğini kontrol etmeyi unutmayınız.
- Doldurduğunuz tabloyu arkadaşlarınızla paylaşınız.

Grubun Adı:**Belirlediği Anayasa:**

Ölçütler	Açıklamalar
Egemenlik Anlayışı	
Kuvvetler Ayrılığı Durumu	
Temel Hak ve Özgürlükler	
Siyasal Katılım (Seçim, Parti)	
Meclisin Denetleme Gücü	
Siyasi ve Askerî Yetkilerin Ayrışması	

UYGULAYALIM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- "Öğrenelim" bölümünde öğrendiklerinizden yola çıkarak aşağıda verilenlerin demokrasinin tarihsel gelişimine etkilerini "halk iradesi" ve "temel özgürlükler" açısından karşılaştıracığınız bir tablo hazırlayınız.

Antik Yunan'da demokrasinin doğuşu	Fransız İhtilali	Islahat Fermanı
Türk devletlerinde kurultayın yapısı	Sened-i İttifak	Kanun-ı Esasi
Magna Carta	Tanzimat Fermanı	Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları

- Hazırladığınız tabloyu arkadaşlarınızla paylaşınız.

■ Aşağıdaki örnek olayları inceleyerek soruyu cevaplayınız.

1. Örnek Olay

İletişim fakültesi öğrencileri "toplumda farkındalık" konulu bir dijital kampanya hazırlar. Kampanya kapsamında özel gereksinimli bireylerin günlük yaşamlarını anlatan kısa videolar çekilir. Öğrenciler, daha fazla dikkat çekmek için röportaj yapılan bireylerden birinin zorlandığı bir sahneyi vurgulamak ister. Proje danışmanı olan akademisyen bu fikre itiraz eder. Özel gereksinimli bireylerin azim ve kararlılıkla çalışarak karşılaştıkları tüm engellere rağmen sabır ve inançla başarıya ulaştığını anlatan bir video çekimini nasıl gerçekleştirebileceklerini tartışmalarını ister. Tartışma sonucunda öğrenciler, bireylerin başarı hikâyelerini ön plana çıkararak videoları yeniden düzenlerler. Kampanya, bu düzenlemeyle çok daha etkili olur.

2. Örnek Olay

Öğrenciler okul tarafından düzenlenen geziye katılır. Dönüş yolunda öğrencilerden biri gezi anılarını paylaşır ve arkadaşlarının da görüldüğü bir fotoğrafı sosyal medya hesabına yükler. Paylaşım üzerine arkadaşlarından biri mesaj atar: "Fotoğrafımı izinsiz paylaşman beni rahatsız etti. O karede kendimi iyi hissetmiyorum. Lütfen siler misin?" Fotoğraf yükleyen arkadaşı ise "Bu benim hesabım, paylaşmak özgürlüğüm." diye düşünür. Durum sınıf öğretmeni tarafından fark edilir. Öğretmen, fotoğrafı izinsiz paylaşan öğrenciden kendini arkadaşının yerine koyarak paylaşımını değerlendirmesini ister. "Gerçek özgürlük hem kendi sınırını hem de karşıdakinin sınırını bilmektir." diyerek olaya müdahale eder. Tüm sınıf, paylaşımın sadece bir "butona basmak" olmadığını, paylaşmadan önce izin almanın insanları incitmemek için önemli olduğunu fark eder.

3. Örnek Olay

Ahmet, sessiz ve içe dönük olan sınıf arkadaşı Semih'e alaycı bir tavırla lakap takar. Başlangıçta Ahmet'in samimiyet olarak gördüğü bu şakalar zamanla Semih'in kimliği üzerine bir etiket gibi yapışır. Semih'in toplumdaki bireysel algısına zarar veren bu davranışlar, onun saygı görme hakkının yok sayılması anlamına gelir. Sınıfında yaşanan bu durumu fark eden Gülhan Öğretmen; öğrencilerin hak ve özgürlüklerini bilmeleri ve korumaları ile kişisel ve toplumsal haklara saygı duymalarının önemini vurgulayan bir sınıf etkinliği yapar. Etkinlik sonunda yapılan paylaşımlarda Ahmet ve Semih durumu ilgili duygularını paylaşır, Ahmet arkadaşı Semih'i incittiğinin ve kendi davranışlarının yanlışlığının farkına varır, arkadaşından özür diler.

? Özgürlükleri kullanırken insan onurunu korumanın, bireysel hak ve özgürlükleri dikkate almanın gerekliliği nedir? Tartışınız.

DEĞERLENDİRELİM

ÇALIŞMA YAPRAĞI

Çalışma yaprağında verilen soruları cevaplayınız.

1-2. soruları aşağıdaki gazete haberlerine göre cevaplayınız.

Kaynak A

BAŞKA YERDE ZORLA ALINAN BU HAKKI, BİZDE HÜKÜMET VERİYOR

Meclis, teşkilâtı esasiye kanununu değiştirecek

Büyük Millet Meclisinin bugünkü toplantısında kadınların mebus seçmek ve seçilmek hakları konuşulacaktır. Bugün birçok mebus bunu bir teklif olarak yazmış, imzalamıştır. Teklif mazbatasında en az 113 mebus imzası bulunduğu sanılıyor.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak B

TEŞKİLÂTI ESASİYE DEĞİŞTİRİLDİ

Kadın, erkek 30 unu bitiren vatandaş mebus seçilebilecek; 22 sini dolduran her Türk mebus seçebilecek

Bugün Ankara kadınları Halkevinde büyük bir toplantı yapacaklar; Kemal Atatürke, Meclis Başkanlığına sonsuz teşekkür ve tazimlerini bildirecekler.

(Genel ağdan alınmıştır.)

1. Gazete haberinde "Başka yerde zorla alınan bu hakkı, bizde hükûmet veriyor." sözüyle anlatılmak istenen nedir? Yazınız.

2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından kadınlara tanınan milletvekili seçme ve seçilme hakkının insan ve toplum yaşamına etkilerini değerlendiriniz.

3. Aşağıda demokrasi ile ilgili kavramların insan ve toplum yaşamına etkilerine ilişkin ifadeler verilmiştir. İfadeler doğru ise yay ayraç içine "D", yanlış ise "Y" yazınız. Yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadelerin altındaki boşluğa doğrusunu yazınız.

(....) Hukukun üstünlüğü ilkesi, keyfi karar alımına kısmi sınırlama getirmektedir.

(....) Kuvvetler ayrılığı ilkesi yalnızca devlet kurumlarının işleyişini etkilemektedir.

(....) Halk egemenliği ilkesi bireyin hakkı olan özgür bir vatandaş olmasını sağlamaktadır.

(....) Doğrudan demokraside halk, seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetimde söz sahibi olabilmektedir.

4. Aşağıdakilerden hangisi Fransız İhtilali'nin insan ve toplum yaşamına etkileri ile ilgili yanlış bir ifadedir?

A) Anayasal monarşi yaygınlaşmıştır.

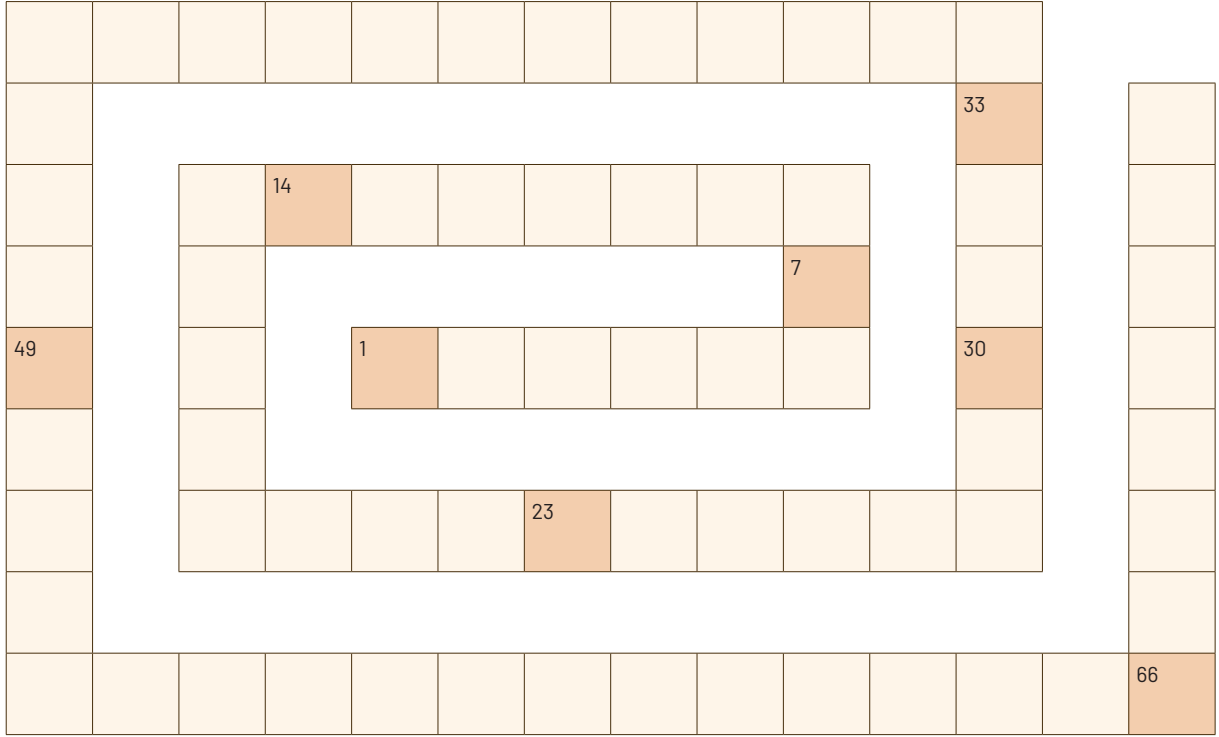
C) Burjuvazinin siyasal hakları genişlemiştir.

B) Toplumsal eşitlik anlayışı güçlenmiştir.

D) Egemenliğin kaynağı sorgulanmaya başlanmıştır.

E) Köylülerin tüm vergi yükümlülükleri kaldırılmıştır.

5. Aşağıda tanımları verilen kavramları sarmal bulmacada numaraları takip ederek ilgili alana yazınız.

1. Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması.
7. Bir devletin yönetim biçimini belirten; yasama, yürütme, yargı güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren ve yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa.
14. Egemen olma durumu.
23. Kanunlar yönünden insanlar arasında ayırım bulunmaması durumu.
30. Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey.
33. Tüm bireylerin ve kurumların adil bir şekilde uygulanan yasalara tabi olduğu ilke.
49. Devlet yönetiminde yargı, yasama ve yürütme organlarının birbirinden ayrılması.
66. Herhangi bir kısıtlama ve zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma durumu.

! Yandaki karekodda verilen demokrasinin tarihsel gelişimi ile ilgili etkileşimli "Doğru/Yanlış" etkinliğini yapınız.

GELECEK DERSE HAZIRLIK

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Derse gelmeden önce 32-33. sayfalardaki "Keşfedelim" bölümünde verilen açıklamalı tarih şeridindeki konu başlıklarını inceleyiniz.
- Konu başlıklarından birini araştırmanız için seçiniz.
- Sayfa 34'teki "Keşfedelim" bölümünde verilen 5N1K etkinliğini yapınız.

1.2. İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

DÜŞÜNELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

■ Zihin haritasını inceleyerek soruyu cevaplayınız.

? Yukarıdaki zihin haritasında boş bırakılan alanlara insan hak ve özgürlükleri ile ilgili aklınıza gelen ifadeleri yazınız.

■ Demokrasi ve insan hakları ile ilgili verilen sözlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

(...) insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır. (...)

Mustafa Kemal Atatürk

Peki, evrensel insan hakları nihayetinde nerede başlar? Küçük yerlerde, eve çok yakın yerlerde o kadar yakın ve o kadar küçükler ki, dünyanın hiçbir haritasında görülemezler. Yine de bunlar bireyin dünyasıdır; yaşadığı mahalle; gittiği okul veya üniversite; çalıştığı fabrika, çiftlik veya ofis.

Eleanor Roosevelt (Elanor Ruzvelt)

(...) doğaları gereği herkes özgür, eşit ve bağımsız olduğundan, hiç kimse kendi rızası olmadan bu durumdan çıkarılıp başkasının siyasi gücüne tabi kılınamaz.

John Locke (Jon Lok)

Demokrasi, insanların sayıldığı ancak tartılmadığı bir sistemdir.

Muhammed İkbal

? Yukarıdaki sözlerden hareketle demokrasi ve insan hakları arasındaki ilişkiye dair beyin fırtınası yapınız.

KEŞFEDELİM

- Eski, Orta, Yeni ve Yakın Çağ'da insan hak ve özgürlüklerinin tarihsel gelişiminde etkili olan olay ve belgelerle ilgili açıklamalı tarih şeridini inceleyiniz. Konuyla ilgili merak ettiğiniz soruları boş bırakılan alanlara yazınız.

ESKİ ÇAĞ (MÖ 3200-MS 375)

MÖ 2350

Sümer Kanunları

Lagaş Kralı Urukagina (Urukagina) tarafından yazdırılan, tarihin bilinen en eski yazılı hukuk düzenlemeleri arasında kabul edilen belgedir.

MÖ 1760

Babil Kanunları

Kral Hammurabi tarafından dikili taş üzerine yazdırılan kapsamlı, sert ve kısaca kısas ilkesine dayalı hukuk kurallarıdır.

MÖ 539

Kyros'un (Kiros) Silindiri

2500 yıl önce Babil'de Pers Kralı Kyros tarafından yazdırılan, insan haklarıyla ilgili bilinen en eski metindir.

MÖ 451- 449

On İki Levha Kanunları

Sınıf çatışmalarını ortadan kaldırmak amacıyla hazırlanan, modern hukukun da kaynağı olarak kabul edilen Roma Cumhuriyeti'nin ilk yazılı hukuk kurallarıdır.

YAKIN ÇAĞ (1789-...)

1833

Fabrikalar Yasası

Sanayi Devrimi'nin getirdiği ağır çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan kanun, özellikle çocuk işçiliği ile ilgili düzenlemeler içermektedir.

1824

Talim-i Sıbyan Hakkında Ferman-ı Âli

II. Mahmut tarafından yayımlanan çocukların eğitimi, çalışma koşulları, aile ve devletin sorumlulukları ile ilgili esasları içeren fermanıdır.

1789

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilen, tüm insanlık için geçerli ilkeler içeren, on yedi maddeden oluşan evrensel nitelikli belgedir.

1948

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

10 Aralık 1948'de Paris'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen ve tüm insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğduğu ilkesi üzerine kurulu otuz maddeden oluşan bildirgedir.

1963

Türk Çocuk Hakları Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nden (1959) hareketle Türk Çocuk Hakları Bildirisi hazırlandı. Türk çocuklarına yönelik ulusal bir belge olması yönüyle önemlidir.

Bilgi Görseli 1.2: İnsan hak ve özgürlüklerinin tarihsel gelişimi

ORTA ÇAĞ (375-1453)

622

Medine Sözleşmesi

Hicret'ten sonra Hz. Muhammed (sav) tarafından Medine'de kurulan İslam Devleti'nin anayasası olarak kabul edilen sözleşmedir.

632

Veda Hutbesi

Hiz. Muhammed'in (sav) vefatından kısa süre önce Mekke'de Müslümanlara hitaben yaptığı insan hakları ve evrensel adalet ilkelerini içeren konuşmadır.

638

Hiz. Ömer'in Kudüs Emannamesi

Kudüs'ün fethedilmesinden sonra İslam Halifesi Hiz. Ömer tarafından Kudüs halkına tanınan can, mal güvenliği ve inanç özgürlüğünü güvence altına alan belgedir.

YENİ ÇAĞ (1453-1789)

1776

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi

Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri ve evrensel insan haklarını da içeren tarihî bildirgendir.

1463

Fatih Sultan Mehmet'in Bosna Fermanı

Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'nın fethedilmesinden sonra Bosnalı Fransiskanleri himayesi altına alarak onların can ve mal güvenliğini sağlayıp inanç özgürlüğü tanıdığı fermanıdır.

YAKIN ÇAĞ (1789-...)

1979

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen, ayrımcılığın her türlüüne karşı çıkan, kadın-erkek eşitliğini temel alan sözleşmedir.

1989

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Dünya üzerinde çocuklara yönelik her türlü hak ve özgürlük ihlalinin önüne geçmeyi amaçlayan, çocukları kendi haklarına sahip bireyler olarak tanım-ayan belgedir.

2025

Dijital Dünyada Çocuk Hakları Sözleşmesi

Türkiye öncülüğünde çocukların dijital ortamdaki güvenliğini ve haklarını korumak amacıyla hazırlanan belge, küresel ölçekte farkındalık ve iş birliği oluşturmak için uluslararası imzaya açılmıştır.

■ **Uygulama adımlarını takip ederek 5N1K etkinliğini yapınız.**

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılıңыз.
- "Keşfedelim" bölümü 32-33. sayfalardaki "Bilgi Görseli 1.2" üzerinden ürettiğiniz sorulardan yola çıkarak incelemek istediğiniz konu başlığını (Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ) grup arkadaşlarınızla paylaşınız.
- Grubunuzla birlikte 5N1K tekniğini kullanarak tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen, değişimde etkili olan olay ve belgelere ilişkin ürettiğiniz sorulara cevap bulmak için basılı ve dijital kaynaklardan bilgi toplayınız.
- Genel ağ üzerinden araştırma yaparken ilgili sitenin dijital kimliğini veya uzantısının güvenilirliğini kontrol etmeyi unutmayınız.
- Ürettiğiniz soruları grup arkadaşlarınızla cevaplayınız.
- Etkinlik süresince edindiğiniz bilgileri gözden geçirerek aşağıdaki alana araştırma raporunuzu yazınız.

Araştırma Raporu

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ÖĞRENELİM

■ İnsan hak ve özgürlükleriyle ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İnsan hakları, bütün insanların sadece insan olduğu için doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu haklar; dil, din, ırk, cinsiyet, etnik köken veya düşünce farkı gözetmeksizin herkes için geçerlidir. İnsanların onurlu, özgür ve güvenli içinde yaşayabilmesini amaçlar.

İnsan hakları evrenseldir. Dünyanın her yerinde herkes bu evrensel haklara sahiptir. İnsan hakları devredilemez ve vazgeçilemez niteliktedir. Bunun yanı sıra insan hakları eşitlik ilkesine dayanır ve haklar dokunulmazdır. Herkes bu haklardan eşit şekilde yararlanır. Devletler, insan haklarını korumak ve insanların bu haklardan yararlanmasını sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla insan hakları; insanların özgür, adil ve onurlu bir yaşam sürmesi için son derece önemlidir. Bu hakların korunması birey ve toplum için gereklidir.

Evrensel

Bütün kültürlerde yer alan, ortak öğelere, değerlere, özelliklere ilişkin olandır.

Kaynak A

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden yaklaşık üç yıl sonra, 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları fikrinin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Başlayıcı olmamasına rağmen bu bildirgenin yayınlanmasının ardından insan hakları, düşünce ve siyaset dünyasının merkezine geri dönülemez bir tarzda yerleşmiş, uluslararası ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olmuş ve küresel ahlâk normları haline gelmiştir. (...)

Birinci, 2017, s. 50*

? Sahip olduğunuz temel haklar hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu hakların ihlal edildiği bir durumda hangi yolları izlersiniz? Tartışınız.

■ Sümer Kanunları ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Yazılı hukukun ilk örnekleri Sümerlerde görülmüştür. Bu dönemde hukuki düzenlemeler yapan farklı krallar olmasına rağmen bilinen ilk yazılı kanun metinlerinin Lagaş Kralı Urukagina tarafından yürürlüğe konulduğu bilinmektedir (Görsel 1.12). Bu metinler ile sosyal düzen yeniden sağlanırken devlet otoritesi güçlenmiştir. Ülkesinde sosyal adaleti sağlayan ve halkına özgürlük getiren Urukagina, insan hakları açısından önemli bir hukuk metni oluşturmuştur. Önceki yönetimlerin kötü idaresi sonucu halkta meydana gelen huzursuzluğu ortadan kaldırmayı amaçlayan bu metinler ticaret, özel mülkiyet ve aile hukukuna ilişkin düzenlemelerden oluşmakta; din adamlarının devlet ve toplum üzerindeki etkisini sınırlandırmaktadır.

Görsel 1.12: Urukagina Kanunları'nın yazılı olduğu koni (MÖ 2350), Louvre (Luvr) Müzesi, Paris/Fransa

Kaynak B

Urukagina talimatnamesinde: "(Kral) eskiden mevcut olan hüküm ve âdetleri tekrar tesis etti ve kiralı olan tanrı Ningirsu'nun, sözünü (memlekette) hâkim kıldı" ve "hürriyeti tesis etti, öksüze ve dul kadına kuvvetli (kimse haksızlık) etmedi" ibareleri mevcuttu.

Urnammu kanununun (...) ahlâki kısmında: "Sumer memleketindeki bürokratik suiistimallerin reformlarla bu Kral tarafından bertaraf edildiği, tartı ve ölçülerin ıslâh edildiği, yetimlerin, sakatların, fakirlerin fena muamelelerden korunduğu" ifade edilmekte idi.

Bilgiç, 1963, s. 116*

Kaynak C

İÖ 1850 dolaylarında Sümer ülkesinde bir cinayet işlendi. Üç kişi (...) bir tapınak görevlisini öldürürler. Katiller, belirtilmeyen bir nedenle, kurbanın (...) karısına kocasının öldürüldüğünü haber verirler. (...) kadın onların sırrını saklar ve yetkililere bildirmez. (...) Sümer yurdunda, adaletin kolu uzun ve kesindi. Cinayet, Kral Ur-Ninurta'ya (...) bildirildi ve o da davayı (...) mahkeme işlevi gören Yurttaşlar Meclisi'nin önüne çıkardı.

Bu mecliste bulunanlardan dokuzu, yalnızca üç katilin değil, kadının da cezalandırılması gerektiğini savlayarak suçluların sayısını artırır; olasılıkla cinayeti öğrendikten sonra suskunluğunu koruduğu için suç ortağı olabileceğini düşünmüştü.

Bunun üzerine meclisin iki üyesi kadının savunmasını üstlenirler. Onun cinayette yer almadığını ve bu nedenle de cezalandırılmaması gerektiğini öne sürerler.

Mahkeme üyeleri savunmanın görüşüne katılır. Kocası sağlığında kadının gereksinimlerini karşılar gibi görünmediğinden kadının suskun kalmakta haklı olduğunu bildirirler. "Gerçek katillerin cezasının infazına" ifadesiyle karar sonuca bağlanır. (...)

(...) benzer bir durumda çağdaş bir mahkemenin vereceği kararla karşılaştırmanın yerinde olacağını düşündük. (...) o zaman Pennsylvania Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanı olan merhum Owen J. Roberts'a (...) görüşünü sorduk. (...) Kendi sözlerinden aktaralım: "Bizim yasalarımıza göre, kadının olay sonrası suç ortaklığıyla suçlanabilmesi için cinayetin işlenmiş olduğunu bilmesi yeterli değildir; suçluyu görmesi, onu teşvik etmesi ya da yardım etmiş olması gerekir."

Kramer, 2002, s. 82-84*

Sümer Kanunları'nın yazılı hâle getirilerek suç ve cezanın önceden belirlenmesinin insan hakları düşüncesinin gelişimindeki etkileri neler olabilir? Açıklayınız.

■ Babil Kanunları ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Babil Kanunları, Kral Hammurabi tarafından düzenlenmiştir (Görsel 1.13). Eski Mezopotamya'nın en eski hukuki düzenlemelerinden olan bu metinler, yeni toplumsal ihtiyaçlara göre önceki dönemlere ait kanunlar ile örf ve âdet kurallarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Hammurabi, bu kanunların adalet ve doğruluğu tesis ettiğini ve böylece Babil ile çevre illere huzur ve refah getirdiğini belirtmektedir. Aile yapısından devlet yönetimine, toprak düzeninden tıp uygulamalarına kadar birçok alana ilişkin kurallar içeren kanunlarda özellikle mülkiyetin korunmasına yönelik hükümler dikkat çekmektedir. Bu hükümler, bireysel mülkiyeti saraya ait mülkiyetle eşit düzeyde koruma altına almaktadır. Bunların yanı sıra hükümlerde kamu güvenliği ve toplumsal refahı sağlamaya yönelik kurallara ayrıntılı bir biçimde yer verilmekte, bu kurallara uyulması için ücretli bir askerî hizmet bulunmaktadır.

Görsel 1.13: Hammurabi Kanunları'nın yazılı olduğu konik stel (MÖ 1792-MÖ 1750), Louvre Müzesi, Paris/Fransa

Kaynak Ç

(...) Hammurabi kanununun ele aldığı bahisler umumiyetle mahkemeye karşı işlenen suçlar, hırsızlık ve yataklık suçları, çeşitli arazi ve ev işleri, ticaret ve alış veriş, evlilik-aile-mülkiyet, evlâtlık edinme, taarruz ve kısas, meslek adamlarına ait suçlar, ziraat konuları, çeşitli kira ücretleri ve nihayet esirler üzerinde toplanmaktadır.

Bilgiç, 1963, s. 113-114*

Kaynak D

Son olarak Hammurabi Kanunu'ndan birkaç örnek verebiliriz. (...) Hammurabi'nin yer ve göğün büyük haki-mi tanrı Şamas'ın emriyle adaletini memlekette tesis ettirdiğinden bahsedilir. Başka bir kısmında ise, tanrı Şamas tarafından kendisine gerçekler verilen adalet kralı olduğundan bahsedilmektedir. (...) şu ifadeler dikkat çekicidir: (...) Marduk halkı adilane idare etmek ve memleket idaresini ele almakla beni görevlendirdi, gerçeği adaleti memleketin diline koydum. Halkı memnun ettim. / O günde, öğulmuş prens, tanrı korkusu olan ben Hammurabi'yi, ülkede adaleti tecelli ettirmem, kötüyü ve fenayı yok etmem için güneş gibi karabaşların (halkın) üzerinde yükselmem, memleketi aydınlatmam insanların hoşuna gitmem için Anum ve Enlil adımı çağırdılar.

Genca, 2009, s. 18-19*

Babil Kanunları'nın birey ve toplum hayatında nasıl bir yenilik getirdiği savunulabilir? Açıklayınız.

■ Kyros'un silindiri ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Hukuk tarihi ve insan hakları açısından önemli bir kaynak olan Kyros'un silindiri, adını Kral Kyros'tan ve silindirik şeklinden almıştır (Görsel 1.14). Silindir özgürlük, adalet, barış ve güvenlik ilkeleri üzerinde temellendirilmiştir. Hükümdar Kyros'un halklara din ve inanç özgürlüğü getirdiği, onların tapınaklarını koruduğu, ağır vergileri kaldırdığı, sürgün edilenleri yurtlarına geri getirdiği ve halkların kendi kültürlerini yaşama özgürlüğü tanıdığı metnin temel konuları arasında yer almıştır.

Silindirin insan hakları ile ilişkilendirilmeye başlanması ise 1960'lı yıllarda olmuştur. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, 1968 yılındaki konuşmasında silindiri Modern İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin öncüsü olarak tanımlamıştır. Orijinali Londra'da Britanya Müzesi bünyesinde sergilenen Kyros'un silindiri, 1971 yılında Prenses Eşref Pehlevi tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne Antik İnsan Hakları Belgesi olarak sunulmuştur.

Görsel 1.14: Kyros'un silindiri (MÖ 559-530), Britanya Müzesi, Londra/İngiltere

Kaynak E

Kyros Silindiri ve Silindir Kitabe isimleriyle bilinen bu çivi yazılı kitabe, silindir şekline getirilmiş kilden yapılmış ve pişirilmek suretiyle sağlamlaştırılmıştır. II. Kyros'un Babil'i ele geçirmesinin ardından M.Ö. 539'da yazılan kitabede Babil dilinde yazılmış 45 satırlık bir metin yer almaktadır. (...) Kyros Silindiri, Eskiçağ'da yaygın olan baskıcı ve adaletsiz uygulamalara karşın, barış ve özgürlük konularındaki olumlu faaliyetlerden bahsetmesi dolayısıyla günümüzde bazı kesimler tarafından "Tarihin İlk İnsan Hakları Bildirisi" olarak kabul edilmektedir. (...)

Karaketir, 2015, s. 102-104*

? Kyros'un silindirinde ele alınan temel konular günümüz insan hakları anlayışıyla hangi yönlerden benzerlik göstermektedir? Yazınız.

■ On İki Levha Kanunları ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Roma Devleti'nde kanunlar, Cumhuriyet Dönemi'nde (MÖ 509-27) görülen On İki Levha Kanunları ile ilk kez yazılı hâle getirilmiştir. MÖ 451-449 yılları arasında siyasal haklara sahip patricilerle siyasal hakkı olmayan plepler arasında yaşanan mücadeleler sonucu hazırlanan On İki Levha Kanunları, imparatorluk döneminde olgunlaşmış ve zamanla hukuki düzenlemeler hâline gelmiştir. Bronz levhalar üzerine yazılan bu yasalar, herkes tarafından okunabilmesi amacıyla Forum'da halka açık biçimde sergilenmiştir (Görsel 1.15).

■ Görsel 1.15: On İki Levha Kanunları (Temsilî)

Kaynak F

- I. Levha** 4. Toprak sahibi için, kefil toprak sahibi olabilir; ancak işçi için isteyen herkes kefil olabilir.
- V. Levha** 3. Kişi kendi [ev halkına], menkul malları veya malvarlığının vesayeti konusunda nasıl teklif verirse, hak da öyle olur.
- VI. Levha** 1a. Taraflardan biri sözlü olarak belirttiği şekilde senet veya devir işlemi yaptığında, kanun da ona göre uygulanacaktır.
- VIII. Levha** 2. Eğer bir kişi başkasının uzvunu sakatlamışsa, onunla uzlaşma konusunda anlaşmadığı sürece, aynı şekilde misilleme yapılmalıdır.
- IX. Levha** 3. Yasal olarak atanmış bir yargıç veya hakem, karar vermesi karşılığında para aldığı gerekçesiyle mahkum edilirse, idam cezasıyla cezalandırılır.
6. Hiç kimsenin yargılanmadan ve suçlu bulunmadan idam edilmesi yasaktır.

Warmington, 1938, s. 427-497*

Bilgi Kutusu

On İki Levha Kanunları hazırlanırken Roma Senatosu tarafından Yunan yasalarını incelemek ve yazılı hukuk sistemlerini öğrenmek amacıyla Atina'ya üç kişilik bir heyet gönderilmiş, heyet döndükten sonra (MÖ 451) kanunları yazmak üzere özel yetkilerle donatılmış on kişilik bir kurul oluşturulmuştur. Kurul; Roma geleneklerini, toplumsal ihtiyaçları ve Yunan yasalarını harmanlayarak on levha hazırlamış ancak ek kanun düzenlemesine ihtiyaç duyulması üzerine mevcut yasaları tamamlayıcı iki levha daha yazmıştır. Böylece On İki Levha Kanunları, Roma tarihinde yazılı kanunname oluşturma girişiminin ilk örneği olmuştur. Kanunların asıl metinleri MÖ 390'da Galyalıların Roma istilası sonucunda kaybolmuştur.

On İki Levha Kanunları'nın herkes tarafından görülebilecek şekilde sergilenmesi hukuk devleti anlayışına nasıl katkıda bulunmuştur? Yazınız.

■ Medine Sözleşmesi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Hicret'ten sonra Medine'de yaşayan Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar arasında Hz. Muhammed'in (sav) önderliğinde hazırlanan Medine Sözleşmesi ile İslam Devleti'nin temeli atılmıştır. Medine'de yaşayan toplulukların birbirleriyle ve yabancılarla olan ilişkilerini, idari ve adli yapılarını, din ve vicdan hürriyetlerini düzenlemesi nedeniyle sözleşme "Medine Anayasası" olarak da ifade edilmektedir. Kırk yedi maddeden oluşan Medine Sözleşmesi, toplumsal dayanışmayı amaçlayan bir mutabakat metni özelliği taşımaktadır. Bu sözleşmeyle hak ve yükümlülükler herhangi bir baskı ve zorlama olmadan belirlenmiştir. Bunun yanı sıra örf, gelenek, din vb. konularda Medine halkı serbest bırakılmış; inanç sahiplerinin istedikleri hukuk sistemiyle yargılanmasına olanak tanınmıştır.

Kaynak G

13. Takvâ sahibi müminler saldırganlara, haksız bir fiil tasarlayanlara ve cürüm işleyenlere, bir hakka tecavüz edenlere, müminler arasında karışıklık çıkarmak isteyen kimselere karşı olacak ve bunlardan biri kendilerinden bir kişinin evlâdı bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

16. Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramadan ve onların düşmanlarıyla yardımlaşmadan yardımımıza hak kazanacaktır.

25a. Avfoğulları yahudileri müminlerle birlikte bir ümmet teşkil eder. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir. Buna mevlâları da dahildir.

31. (...) Haksız bir fiil işleyen kimse sadece kendine ve aile fertlerine zarar vermiş olacaktır.

37b. Hiçbir kimse müttefiklerine karşı suç işleyemez; mazluma muhakkak yardım edilecektir.

40. Himaye altındaki kimse bizzat himaye eden gibidir; ne zulmedilir ne de kendisi zulüm işleyebilir.

41. Himaye hakkına sahip kimselerin izni olmadıkça kimseye himaye hakkı verilemez.

Özkan, 2019, s. 214*

Kaynak Ğ

(...) Medine Vesikası, herkesi olduğu gibi kabul etmekte, hiç kimseye tek kimlik ve tek inancı dayatmamaktadır. Medine Vesikası, tek dinli, tek ırklı ve tek dilli bir toplum projesi değildir. Dışlayıcılık, birarada yaşamının ruhuna aykırıdır. Hiç kimsenin birbirine güvenmediği ve herkesin birbirine ihanet ettiği yerde çatışma kaçınılmazdır. Medine Vesikası, insanlararası güveni yeniden inşa etmeye ve ihaneti ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Medine Vesikasının en önemli özelliği "hâkimiyet" değil bir "katılım" projesi olmasıdır. Otoriteryanizm değil, demokrasi Medine Vesikasının niteliğidir. Medine Vesikasını, demokratik tecrübenin kurucu bir dokümanı olarak nitelemek mümkündür. İslam Peygamberi, Medine'de herkesin kendisi olduğu bereketli ve verimli bir insanlık bahçesi oluşturmak istemiştir.

Sambur, 2014, s. 181*

Medine Sözleşmesi ile ilgili incelediğiniz metinden ve kaynaklardan yola çıkarak öğretmenin rehberliğinde iki soru yazarak bu soruları cevaplayınız.

■ Veda Hutbesi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Veda Hutbesi; Hz. Muhammed'in (sav) vefatından kısa bir süre önce Mekke'de geniş kitlelere hitaben yaptığı konuşmaların derlenmesiyle oluşan, insan hakları ve evrensel adalet ilkelerini içeren tarihî bir beyanname'dir. Veda Hutbesi, insanların yaradılışından gelen insan onuru ve eşitliğini savunarak ayrımcılığı kesin bir dille yasaklamaktadır. "Ey İnsanlar!" hitabıyla sadece Müslümanlara değil tüm insanlığa seslenen Hz. Muhammed (sav); Veda Hutbesi ile can, mal ve namus dokunulmazlığını evrensel birer hak olarak tanımlar. Kadın haklarından toplumsal adalete kadar pek çok konuyu içeren bu hutbe, çağının ilerisinde köklü bir rehber niteliğindedir.

İnsan Onuru

Tüm insanların eşit ve doğuştan gelen bir değere sahip olduğunu ve bu nedenle yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum, sağlık durumu, etnik köken, siyasal görüş veya dini ne olursa olsun yüksek saygı ve özenin gösterilmesi gerektiğini belirten ifadedir.

Kaynak H

(...) Hz. Peygamber'in Vedâ Hutbesi, Kur'an'ın içermiş olduğu insan hak, hukuk ve sorumluluklarının bir nevi özü mahiyetinde olup tüm insanlığı ilgilendiren mesajlar içermektedir. Bu açıdan bakıldığında Vedâ Hutbesi evrensel insan hakları konusunda verilmiş ve kayıt altına alınmış "İlk İnsan Hakları Beyannamesi" mesabesindedir. Vedâ Hutbesi'nde verilen mesajlar en genel tasnifiyle üç noktada yoğunlaşmaktadır: Bireyi, aileyi ve toplumu ilgilendiren hususlar; ekonomik ve toplumsal meseleler; geleceğe yönelik mesajlar. (...)

Çataldaş, 2022, s. IV*

Kaynak I

(...) Ey insanlar! Biliniz ki rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem'den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takvâ ile'dir. Biliniz ki bu şehriniz Mekke, bugününüz arefe ve bu ayınız zilhicce nasıl mukaddes ve dokunulmaz ise mallarınız ve canlarınız da aynı şekilde dokunulmazdır. (...) Câhiliye devrinin kan davaları da kaldırılmıştır. (...)

Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. (...) Müslüman müslümanın kardeşidir. Bir müslümanın malı rızası olmadan diğer bir müslümana helâl olmaz. Sakın zulmetmeyin. Herkes ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz. Allah her vârisin mirastan payını tayin etmiştir. Artık bir vârisin diğer mirasçıları mahrum edecek şekilde vasiyette bulunulması helâl değildir. (...)

Erul, 2012, s. 592*

1. Veda Hutbesi'nin insan haklarına ve toplumsal yaşama getirdiği düzenlemeler nelerdir? Açıklayınız.

2. Veda Hutbesi'ni kişiler arası iletişim açısından değerlendirerek günümüzde bireylerin bu mesajlardan nasıl yararlanabileceğini açıklayınız.

■ Hz. Ömer'in Kudüs Emannamesi ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Yahudiler ve Hristiyanlar için kutsal kabul edilen Kudüs, Müslümanlar açısından da ilk kible olması ve Miraç hadisesi nedeniyle kutsal ve önemli bir şehir olmuştur (Görsel 1.16). Ancak bu şehrin kutsallığı; birçok savaş, yıkım ve sürgünle gölgelenmiştir. İslam Halifesi Hz. Ömer Dönemi'nde Kudüs'ün fethedilmesinden sonra kutsal şehrin kaderi değişmiştir. Hz. Ömer, şehre girince başta Kudüs Patriği Sophronios (Soforonyos) olmak üzere şehir halkının temsilcilerini toplayarak onlarla bir anlaşma yapmıştır. Hz. Ömer'in 638 yılında Kudüs halkına verdiği emanname ile gayrimüslimlerin mal ve can güvenliği, din ve ibadet hürriyeti güvence altına alınmış; üç semavi dinin mensupları için şehirde huzur ve güvenin hâkim olacağı bir dönem başlamıştır.

Görsel 1.16: Kudüs (Temsilî)

Kaynak 1

(...) Bu sözleşme Allah'ın kulu ve müminlerin emiri Ömer tarafından İliyâ (Kudüs) halkına verilen emandır. Onların canları, malları, kiliseleri, haçları, hastaları, sağlıklı olanları ve diğer (bütün) fertleri için verdiği emandır. Kiliseleri mesken yapılmayacak, yıkılmayacak, onlardan herhangi bir alan eksiltilmeyecek, içlerindeki haç ve mallar gibi kutsal eşyalarına dokunulmayacaktır. Kimse dini inançlarından dolayı zorlanmayacak, kendilerine zarar verilmeyecek (...)

(...)

Yahudi kroniklerinde Hz. Ömer'in Kudüs'teki Süleyman Mabedi'nin bulunduğu tepeyi temizletip eski işlevine kavuşturmasının yanında Yahudiler'in şehre rahat girip çıkma ve hatta yerleşmelerine imkân tanıdığı belirtilmektedir. (...) Onların verdiği bilgiye göre bundan sonra onlar Kudüs'e yerleşmeye, ibadet ve bayramlarını rahatça kutlamaya başlamışlardır.

Aydınlı, 2020, s. 621-622*

? Kudüs Emannamesi, Medine Sözleşmesi ve Veda Hutbesi'nde yer alan ortak değerler nelerdir? Yazınız.

■ Fatih Sultan Mehmet'in Bosna Fermanı ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Bosna, Osmanlı Devleti'ne katılmıştır (Görsel 1.17). Bu sırada Hristiyan bir tarikatın mensubu olan ve papalığın baskısına maruz kalan Fransiskenlere Osmanlı Devleti yardım etmiştir. Fatih Sultan Mehmet ile Bosnalı Fransiskenlerin manevi lideri arasında yapılan görüşme sonrasında Fransiskenlerin Osmanlı yönetiminin koruması altında olduklarını ifade eden bir ferman yayımlanmıştır. Başka dinden, ırktan olanlara özgürlük ve hoşgörü sağlayan bu fermanın orijinali olarak kabul edilen belge, bugün Bosna Hersek'in Fojnica (Foyneçe) şehrinde Fransisken Katolik Kilisesi'ndedir.

Ferman; Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden üç yüz yirmi altı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden dört yüz seksen beş yıl önce yayımlanmıştır. Tarihte insan hakları ile ilgili bilenen bu belgelerden önce yayımlanması, fermanın insan hakları alanında ayrı bir önem taşıdığının da göstergesidir.

Görsel 1.17: Fatih Sultan Mehmet'in 1480 yılında İtalyan ressam Gentile Bellini'ye (Centile Bellini) yaptırdığı tablo, Ulusal Galeri, İngiltere

Kaynak J

Fatih Sultan Mehmed, Bosna'yı Osmanlı topraklarına kattığı zaman sadece Katolik Hristiyanlara değil Bogomil mezhebine mensup Bosna Hristiyanlarına da müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır. Hz. İsa'yı Allah'ın kulu olarak kabul etmeleri ve son Peygamberi tanımalarından dolayı Bogomiller Müslümanlara daha yakın görülüyordu. Türklerin vicdan hürriyetine hürmet göstermeleri, birkaç asır Katolik kilisesi ile bu mezhepteki kralların ve Macarların zulmüne uğrayan Bogomillerin toplu olarak İslamiyeti kabul etmesine sebep olmuştur. (...)

Osmanlı'nın Balkanlar'daki bu uygulaması sadece Hristiyanlar için değil Yahudiler için de aynıdır. Çünkü Saraybosna'da öteden beri etkili miktarda Yahudi de vardır. (...)

Müslümanların "kutsal"a olan bu hürmetleri kuşkusuz inançlarından ve tarihi uygulamalardan geliyor. Aliya İzzetbegoviç bir konuşmasında, "herhangi kutsal bir nesneyi tahrip etmemiz, bizlere sarih bir biçimde yasaklanmıştır" dedikten sonra Sırbistan'a Türkler dört asır boyunca hükmetmiş olmasına rağmen Decani, Gracanica ve Sopocani Manastırlarının yerlerinde durduğunu örnek verir. (...)

Yorulmaz, 2007, s. 88-90*

! Yandaki karekod üzerinden "Fatih Ahidnamesi" adlı videoyu izleyebilirsiniz.

Kaynak K

Murat Han'ın oğlu Mehmet Daimi Muzaffer!

28 Mayıs 1463 Milodraz Dünya Fatih, Haşmetli ve Ulu Sultan'ın imzalı ve parlayan mühürlü fermanı aşağıdadır.

Ben Fatih Sultan Han' Bütün dünyaya ilan ediyorum ki; Kendilerine Bu Padişah Fermanı verilen Bosnalı Fransiskenler Himayem altındadır ve emrediyorum.

Hiç kimse ne bu adı geçen insanları nede onların kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin. İmparatorluğumda huzur içerisinde yaşasınlar ve bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güvenlik içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki tüm memleketlere dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler.

Ne padişahlık eşrafından, ne vezirlerden veya memurlardan, ne hizmetkarlarımdan, nede imparatorluk vatandaşlarından hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmaz. Hor görmesin ve ya tehlikeye atmasın. Hatta bu insanlar başka ülkelerden devlete birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir.

Bu padişah fermanını ilan ederek burada yerlerin, göklerin yaratıcısı ve efendisi Allah Allah'ın elçisi aziz Peygamberimiz Muhammed ve 124 bin Peygamber ile kuşandığım kılıç adına yemin ediyorum ki; emrime uyarak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermanı yazılanların aksini yapmayacaktır.

Kuyukil, 2012, s. 44-45*

? Bosna Fermanı'nın temel mesajını tek bir cümle ile söylemeniz gerekseydi bunu nasıl ifade ederdingiz?

! Yandaki karekod üzerinden uygulama adımlarını takip ederek "Bir Dakika" etkinliğini yapınız.

■ Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-1783), Amerika kıtasında on üç kolonisi bulunan İngiltere'nin kolonilerine uyguladığı vergi ve yönetim politikalarına karşı kolonilerin gösterdiği tepki sonucunda ortaya çıkmıştır. 4 Temmuz 1776'da on üç koloni, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul ederek bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Görsel 1.18). Bildirge, 1787'de ABD'de anayasal ve demokratik bir cumhuriyet yapısının kurulmasına zemin hazırlamış; bunun yanı sıra 1789 Fransız İhtilali ve 1791 Haiti Devrimi gibi bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Görsel 1.18: Amerikalı ressam John Trumbull (Con Trambıl) tarafından 1818 yılında yapılmıştır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni hazırlayan komitenin çalışmalarını sunuş anını tasvir eden yağlı boya tablo, Kongre Binası, Yale (Yeil) Üniversitesi Sanat Galerisi/ABD

Kaynak L

Amerikalılar için bu belge, yalnızca İngiltere'den bağımsızlıklarını ilan ettikleri siyasi bir ayrılık belgesi değil, evrensel insan haklarını içeren retoriği ile aynı zamanda bir başkaldırı metni olarak kabul edilmektedir. "Temsil hakkı olmadan vergilendirilme" düşüncesi en temel başkaldırı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerikan Devrimi'nin yasal ve ahlaki temelini oluşturan, Amerikan değerlerini şekillendiren, bireysel hak ve özgürlüklerin savunulduğu bir belge olarak takdim edilmektedir. Metin, yasamanın ve yönetim biçimlerinin adaleti sağlaması gerektiğini, aksi takdirde halkın bu yönetimi değiştirme veya ortadan kaldırma hakkına sahip olduğunu savunmaktadır. (...)

Çoban Döşkaya, 2025, s. 4728*

Kaynak M

(...) Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır. Bütün insanlara yaradan tarafından devir ve ferağ edilemeyen bazı haklar bahşolunmuştur. Bu haklar meyanında hayat, hürriyet ve saadetin aranması vardır. Hükûmetler, insanlar tarafından bu hakların teminat altına alınması için tesis olunmuştur ve bu hükûmetlerin iktidarlarının meşruiyeti idare olunanların rızalarından doğar. Her ne zaman bir hükûmet tarzı bu gayeyi yok edecek bir hal alırsa, halkın bu hükûmeti değiştirmeğe veya ıskat etmeğe ve kendisine emniyet ve saadeti sağlamağa en uygun görünen prensiplere istinat eden ve bu şekilde teşkilâtlandırılmış olan yeni bir hükûmet tesis eylemeğe hakkı vardır. (...)

Akbay, 1950, s. 446-449*

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin demokrasinin gelişimine katkıları neler olabilir? Yazınız.

■ Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 1789 yılında Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilmiştir (Görsel 1.19). Fransız İhtilali'nin önemli belgelerinden biri olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile insanların "eşit ve özgür doğduğu, doğuştan gelen bu hakların devredilemez olduğu" beyan edilmiş; bu durum soyluluk gibi doğuştan gelen ayrıcalıkların sorgulanmasını sağlamıştır. İnsan haklarını sınıf, din, zenginlik farkı gözetmeksizin herkes için geçerli kılmaya çalışan bildirgede özgürlük kavramı da ele alınmıştır. Kavram; düşünce, ifade, inanç özgürlüğü gibi temel hakları da içine alacak şekilde tanımlanmıştır. Bunların yanı sıra bildirgede basın, din özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı ve adalet gibi kavramlar da güvence altına alınmıştır.

Görsel 1.19: Fransız ressam Auguste Couder (Agust Kaudır) tarafından 1839'da çizilen Genel Meclisin açılışını anlatan yağlı boya tablo, Versailles (Versay) Müzesi, Paris/Fransa

Kaynak N

Bir giriş ile 17 maddeden meydana gelen 1789 Bildirisi'nin Amerikan bildirilerinden etkilendiği açıktır; fakat onun asıl esin kaynağını, XVIII. yüzyıl filozof ve yazarlarının mutlak monarşi rejimi altında canla başla savunmuş oldukları düşünceler oluşturur. Bunların başında, insanın kendiliğinden bir değer olduğu ve doğal olarak iyiliği içinde barındırdığı anlayışı yer almaktadır. İnsana yönelik bu olumlu yaklaşım, Bildiri'nin hemen ilk satırlarında insana için "doğal, zaman aşımına uğramaz, devredilmez ve kutsal" hakların bulunduğu açıklanmasıyla dile getirilir. (...)

Ağaoğulları, 1989, s. 198*

Kaynak O

- Madde 1-** İnsanlar, hukuk bakımından, özgür ve eşit doğarlar, özgür ve eşit yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.
- Madde 2-** Her siyasi topluluğun amacı, insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarının korunmasıdır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.
- Madde 3-** Her egemenliğin özü, ilke olarak, Millettir. Hiçbir heyet, hiçbir fert, Milletten açıkça gelmeyen herhangi bir otoriteyi kullanamaz.
- Madde 4-** Özgürlük, başkasına zarar vermeyen herşeyi yapabilmektir: Böylece, her insanın doğal haklarını kullanması, toplumun diğer üyelerinin de aynı haklardan yararlanmasını sağlayan sınırlarla sınırlanmıştır. Bu sınırları, ancak Yasa belirleyebilir.
- Madde 5-** Yasa, ancak topluma zararlı olan eylemleri yasaklayabilir. Yasanın yasaklanmadığı hiçbir şey engellenemez ve hiç kimse yasanın emretmediğini yapmaya zorlanamaz.

Turhan, 1997, s. 103-104*

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin insan hak ve özgürlüklerinin gelişiminde ne gibi etkileri olmuştur? Açıklayınız.

■ **Talim-i Sıbyan Hakkında Ferman-ı Âli ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.**

II. Mahmut tarafından 1824 yılında “Talim-i Sıbyan” adıyla yayımlanan ferman, Türk ve dünya tarihinde çocuk hakları ile ilgili ilk belgelerden biridir. Fermanla eğitim hakkı, çocukların erken yaşta istihdama alınmaması ve ebeveynlerin çocukları üzerindeki yükümlülükleri yer almaktadır (Görsel 1.20).

Ferman, eğitim hakkını kişisel bir tercih olmaktan çıkarak kamusal bir görev saymış, çocuğun yüksek yararının ekonomik kaygılara feda edilmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bu durum, devletin çocuğun gelişim hakkını koruduğunun ve bunun için gerekli önlemleri aldığıın kanıtıdır. Ferman, Tanzimat Dönemi eğitim reformları ve II. Abdülhamit Dönemi eğitim politikaları için de kurumsal bir temel oluşturmuştur.

Görsel 1.20: Osmanlı Devleti'nde Sıbyan Mektebi (Temsili)

Kaynak Ö

(...) bu belge, esas olarak eğitime vurgu yapmasıyla ve oldukça ayrıntılı içeriğiyle öncekilerden ayrılır. (...) Çocuk ergenlik çağına erişip de bir ustaya verilecek yaşa geldiyse, ebeveyni veya velisi çocuğu alıp mektep hocasıyla beraber kadıya gidecekti. Ancak kadının çocuğu görüp ebeveynine mühürlü bir izin kağıdı vermesi sonrasında çocuk ustaya çırak verilebilecekti. Bu şartın ihlal edilmesi halinde kadı sorumluları Bab-ı Âli'ye teslim edecekti. (...)

Bu fermanla halkın dini bilgilerini güçlendirmek amacıyla İstanbul ve civarı için mahalle mektepleri düzeyinde zorunlu genel eğitim uygulaması getiriliyordu. (...)

Somel, 2015, s. 46-47*

Kaynak P

Bu fermanla cehaletin kötülüklerinden ve çocukların okula değil çıraklığa verilmesinin zararlarından söz edildikten sonra genç-ihtiyar herkesin İslâm akâidini öğrenmesi ve çocuklarını ergenlik çağına kadar okullara göndermeleri irâde buyrulmuştur. Ayrıca çocukların okula devamını sağlamak için dinî ve hukûkî müeyyideler konmuştur. Fermanın diğer özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Sıbyan okullarına devam mecburiyeti konmuştur. Fakat bu mecburiyet taşra sıbyan okulları için olmadığından genel bir kaide değildir. Bu bakımdan ilk öğretim mecburiyetinin bu tarihte konduğunu ileri sürmek imkansızdır; fakat bu yönde atılmış bir adım olarak yorumlanabilir.

Çelikates, 2006, s. 38*

? Talim-i Sıbyan Hakkında Ferman-ı Âli'de yer alan eğitim, yaşama ve korunma hakkı ilkeleri günümüz çocuk hakları belgelerinin hangi temel değerleriyle örtüşmektedir? Açıklayınız.

■ Fabrikalar Yasası ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Aydınlanmanın sermaye, ham madde ve teknolojiyle birleşmesi sonucu XVIII. yüzyıl sonlarında İngiltere’de doğan Sanayi Devrimi; üretim düzenini büyük değişime uğratmıştır. Fabrika sistemine geçişle artan seri ve ucuz üretim, işverene bağımlı ve ücret karşılığında çalışan işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Ülke geneline yayılan fabrikalar ve sayıları her geçen gün artan işçilere rağmen fabrikaların işleyişi ve işçi haklarıyla ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır. İşçilerin özellikle küçük yaştaki çocukların ve kadınların ağır çalışma koşullarında düşük ücretlerle iş güvenliği ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştırılması, devletin çalışma hayatına müdahalesiyle sonuçlanmıştır (Görsel 1.21, 22).

İngiliz parlamentosunda kabul edilen bir dizi yasadan sonra 1833 yılında yürürlüğe giren Fabrikalar Yasası, çalışma koşullarını ve saatlerini düzenleyen ilk önemli yasal belgelerden biri olmuştur. 1842 yılında gerçekleştirilen başka bir düzenlemeyle kadınların ve on yaşından küçük çocukların maden işçisi olarak çalıştırılması yasaklanmış, İngiltere’de yaşanan bu gelişmeler başka Avrupa ülkelerine de örnek oluşturmıştır.

 Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimi, İngiltere’de XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde gerçekleşen hızlı toplumsal, iktisadi, demografik ve teknolojik değişiklikleri anlatmak üzere kullanılan bir terimdir.

Görsel 1.21: Globe (Gilob) Pamuk Fabrikasında çalışan çocuk işçi, Georgia (Corciya)/ABD

Görsel 1.22: Dunbar (Danbar) Konserve Fabrikasında çalışan çocuk işçiler, Louisiana (Luyiziyana)/ABD

Kaynak R

19. yüzyılda, İngiliz Parlamentosu çocukların, ergenlerin ve yetişkin kadınların istihdamını düzenlemek için bir dizi yasa çıkardı. Tekstil fabrikalarındaki çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan 1833 Fabrika Yasası, ilk etkili yasa olarak kabul edilir. 1833 Yasasına göre, dokuz yaşın altındaki hiçbir çocuk çalıştırılmazdı; dokuz ile on üç yaş arasındaki hiçbir çocuk günde dokuz saatten (bir saatlik öğle arasıyla birlikte) fazla çalıştırılmazdı; on sekiz yaşın altındaki hiçbir kişi günde 12 saatten fazla çalıştırılmazdı; çocuklar için iki saatlik okul eğitimi zorunluydu ve ilk kez İngiliz İçişleri Bakanlığı tarafından kontrol edilen fabrika müfettişleri yasayı uygulamak üzere atandı.

Özgür, 2014, s. 2*

1833 Fabrikalar Yasası çocukların hangi temel haklarını korumaya yönelik bir adım sayılabilir? Açıklayınız.

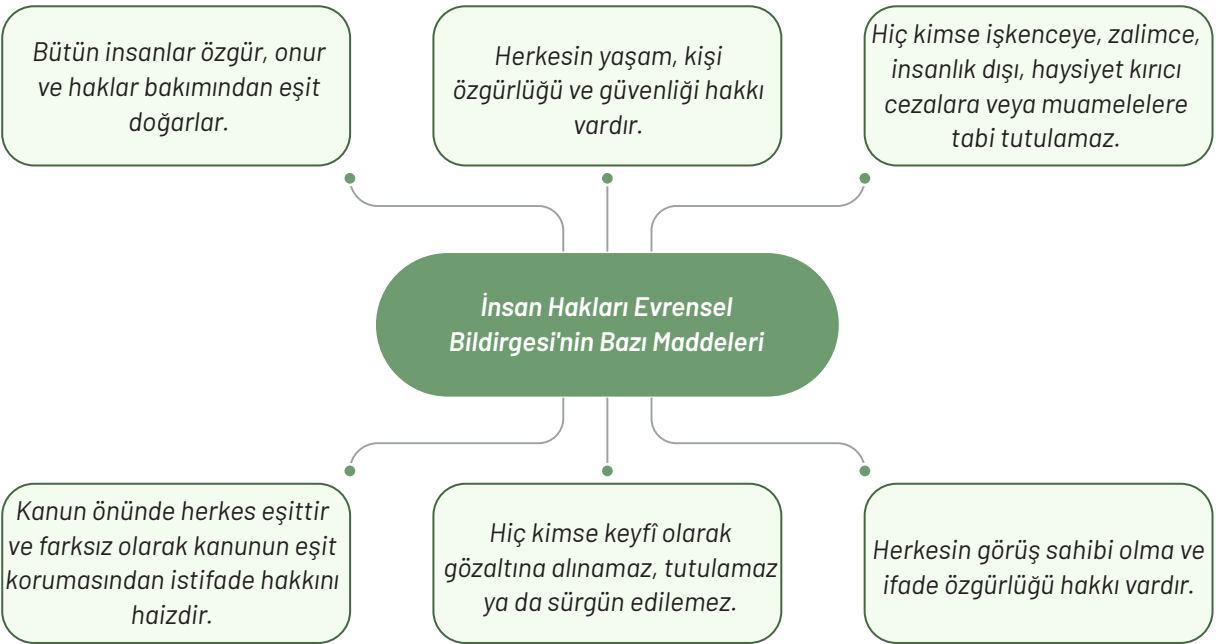
■ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile ilgili metinden yararlanarak etkinliği yapınız.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan büyük insan hakları ihlallerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Savaş süresince milyonlarca sivil hayatını kaybetmiştir. Bu durum, benzer felaketlerin bir daha yaşanmaması için ortak ve evrensel ilkeler belirlenmesi gerekliliğini doğurmuştur. İnsan onurunu korumak ve tüm insanların doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlükleri güvence altına almak amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) bünyesindeki İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiş; bildirge ile insanların ayırım gözetilmeksizin eşit haklara sahip olduğu ilan edilmiştir. Yasal bir bağlayıcılığı olmasa da üye devletler arasında etkili olan bildirge, BM'nin kurucu üyelerinden olan Türkiye tarafından da 6 Nisan 1949'da onaylanmıştır.

Birleşmiş Milletler

Uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, devletler arasında dostane ilişkileri desteklemek, kalkınmayı ve insan haklarını geliştirmek amacıyla 1945 yılında kurulmuştur.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar." maddesi hakkında düşününüz.
- Bu madde ile ilgili bir slogan belirleyiniz. Belirlediğiniz sloganı aşağıdaki ilgili alana yazınız ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Slogan

■ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak etkinliği yapınız.

CEDAW, kadınların durumunu izlemek ve kadın haklarını geliştirmek için 1946'da kurulan Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu tarafından otuz yıl boyunca sürdürülen çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 18 Aralık 1979'da kabul edilen sözleşme, 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan sözleşme; insan haklarını, onurunu ve değerini, kadın ve erkekler arasındaki eşitliği temel almaktadır (Görsel 1.23).

Görsel 1.23: Kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında eşitliğin önemi (Temsili)

Kaynak S

(...) CEDAW'ın Başlangıç Bölümü'nün devamında ise kadınlara karşı ayrımcılığın, haklarda eşitlik ve insan onuruna saygı ilkelerini ihlal ettiği belirtilmiştir. Bu durum kadınların, erkeklerle eşit koşullar altında, hem kendi ülkelerinin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılmalarına hem de toplumun ve ailenin refah düzeyinin artmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla kadınların, kendi ülkelerine ve insanlığa hizmet için var olan potansiyellerinin tam olarak gelişmesi daha da güçleşmektedir.

CEDAW, henüz Başlangıç Bölümü'nde görüldüğü üzere, eşitlik ilkesi üzerine odaklanan bir sözleşmedir. Nitekim Sözleşme'nin temel kurgusu, kadınların ve erkeklerin hayatın her alanında eşit statüye ulaşmalarına yöneliktir. Bu alanlar bakımından herhangi bir ayrım yapılmamıştır. Buna, kamusal alanda ve ailede eşitlik dâhil olduğu gibi ekonomik alanda fırsat eşitliği de dâhildir. Buradaki amaç, genel olarak insan haklarının, ayrım gözetilmeksizin kadınlar bakımından da geçerli olmasının sağlanmasıdır. Söz konusu anlayış, kadınlar ve erkekler için uygulanabilir bir "demokrasinin" de koşullarını oluşturmaktadır. (...)

Dinçkol ve Koç, 2021, s. 4*

Uygulama adımlarını takip ederek "Ben Olsaydım" etkinliğini yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup olarak aşağıdaki karekoda verilen CEDAW'ın maddelerini inceleyiniz.
- Sözleşmenin kabul edildiği 1979 yılından bu yana değişen dünyayla birlikte kadınların yaşamında ortaya çıkan güncel sorunları düşününüz.
- Grup olarak belirlediğiniz güncel sorunlar hakkında CEDAW'a hangi maddeleri eklemek istediğinize karar veriniz. Bu süreçte tüm grup üyelerinin aktif olarak katılmasını sağlayınız.
- Belirlediğiniz maddeleri diğer gruplarla paylaşınız ve onların belirlediği maddelerle karşılaştırınız.
- Grubunuzla ortaklaşa belirlediğiniz maddeleri, Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonuna sunmak üzere bir rapor hâline getiriniz.
- Hazırladığınız raporu öğretmeninizle paylaşınız.

! Yandaki karekod üzerinden CEDAW'ın maddelerini inceleyebilirsiniz.

■ **Türk Çocuk Hakları Bildirgesi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.**

20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi'nde benimsenen yaklaşımı esas alan Türk Çocuk Hakları Bildirgesi, 28 Haziran 1963 tarihinde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 7. Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bildirgede her çocuğun iyi bakım görme, yetiştirilme, ilgi, sevgi ve yardım görme hakkı temel alınmış; her yurttaşın bu hakları tanıma ve imkânları ölçüsünde yerine getirmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Hiçbir çocuğun eğitim hakkından mahrum bırakılamayacağı, özel işlerde çalıştırılmayacağı dile getirilirken eğitimi devam ettiremeyenlerin ise T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve muhtarların iş birliğiyle açılan kurslarla desteklenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Öte yandan özel gereksinimli bireylerin yetiştirilmesinin anne ve babanın yanı sıra devletin bu amaç doğrultusunda oluşturulmuş kuruluşlarının sorumluluğunda olduğu, çocuğun korunmasına yönelik yasaların öncelikle çıkarılıp uygulanmasının önemi ifade edilmiştir.

Kaynak Ş

Türk Çocuk Hakları Bildirisi'nin maddeleri şu şekildedir:

- İyi bakım, iyi yetiştirilme ve çocuğa uygun bir eğitim, her yerde ilgi, sevgi ve yardım görme her Türk çocuğunun hakkıdır. Resmî, özel her kurum, her yurttaş bu çocuk hakkını tanımak, eldeki olanaklarla onu gerçekleştirmek yükümlülüğündedir. Sıkıntı içinde bulunan çocuğun kurtarılmasına öncelik verilir.
- 16 yaşından önce hiçbir çocuk resmî öğrenimden alıkonularak özel işlerde çalıştırılmaz. Hiçbir şekilde sömürülemez. Her ana baba; çocuğuna bakmak, onu bilgili, becerili ve en iyi şekilde yetiştirmekle yükümlüdür. (...)
- İlköğrenimden sonra orta dereceli okullara devam etmeyenler, edemeyenler için teknik, tarımsal bilgi ve beceri kazandıran kurslar açılması ve bu kurslardan çocukların yararlanması için Millî Eğitim Bakanlığı, Belediye Başkanlığı ve muhtarlar işbirliği yapmakla yükümlüdür. (...)
- Çocuğun korunması ile ilgili yasalar öncelikle hazırlanıp çıkarılmalı, geciktirilmeden uygulanmalıdır.

Kurt, 2016, s. 105-106*

Kaynak T

(...)Eski Türklerde, babanın çocuklar üzerinde Roma ve Antik Yunan'da olduğu gibi sınırsız bir yetkisi söz konusu değildi. (...)

(...)

İslam Hukuku'nda çocuk korunmaya ve himaye edilmeye muhtaç bir varlık olarak kabul edilerek çocuğun gelişine uygun olarak haklar tahsis edilmiştir. Çocuğun istismardan, gasptan, ihmalden ve kötü muameleden korunması hususunda birçok tedbir öngörülmüştür.

(...)

Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde birer kamu kurumu gibi çalışan devlet idaresi tarafından kurulup yönetilen vakıflar aracılığı ile çocuklara hizmet sunumlarında bulunulmuştur. Lale Devri'nde birtakım vergilerin gelirleri doğrudan çocuklara tahsis edilmiştir. Bu vakıflara örnek verecek olursak Fatma Aliye Hanım başkanlığında kurulan Cemiyet-i İmdadiye (...), 1908'de kurulan Esirgeme Derneği, Dar'ül Hayr-i Ali bunlardan bazılarıdır.

Zorlu ve Bilgin, 2024, s. 767-768*

? UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun 7. Genel Kurulu'nda yer alsaydınız Türk Çocuk Hakları Bildirgesi'ne eklenmek üzere nasıl bir madde önerirdiniz? Yazdığınız maddeyi arkadaşlarınızla paylaşınız.

■ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

XX. yüzyılda yaşanan savaşlar, aile yapısının dönüşümü, kitlesel göçler, birçok ülkede azalan sosyal refah olanakları, yoksulluk, çocuk işçiliği, suistimal, hak ihlalleri vb. gelişmeler çocukları olumsuz etkilemiştir. Bu durum, çocuk haklarının ayrı bir sözleşmede yer alması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda elli dört maddeden oluşan Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşme ile dünya genelinde çocuklara yönelik her türlü hak ve özgürlük ihlallerinin ve istismarın önlenmesi amaçlanmıştır. Böylece her çocuğun hak sahibi bir birey olarak korunması, gelişimi ve temel hakları konusunda yeni bir anlayış gelişmiştir.

Kaynak U

ÇHS'deki çocuk hakları dört genel ilkeyi yansıtmaktadır:

8. Ayrım gözetmeme (Madde 2): Tüm haklar, istisnasız bütün çocuklar için geçerlidir. Devletin çocukları her tür ayrımcılığa karşı koruma yükümlülüğü vardır.
9. Çocuğun öncelikli yararı (Madde 3): Herhangi bir çocuk söz konusu olduğunda bu çocukla ilgili bütün işlerde onun yüksek yararı en başta gözetilecektir. Her durumda, çocuğun öncelikli yararı, ilgili yetişkinlerin (ana baba, öğretmen, veli) çıkarlarından önce gelecektir. Bununla birlikte, çocuğun öncelikli yararının ne olduğu ve bunun nasıl belirleneceği tartışmaya açık, zorlu bir konudur.
10. Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (Madde 6): Çocuğun yaşama hakkı doğuştan var olan devrolunmayacak bir haktır ve çocuğun yaşayıp gelişmesinin garanti altına alınması devletin yükümlülüğündedir. Bu bağlamda, çocuklara örneğin ölüm cezası uygulanamaz.
11. Çocuğun görüşlerine saygı (Madde 12): Çocuğun görüş bildirme ve kendisini etkileyen meselelerde görüşlerinin dikkate alınması hakkına sahiptir.

Flowers, 2010, s. 24*

İnsan haklarıyla ilgili daha önce yayımlanmış belgelere rağmen çocuk haklarının neden özel bir uluslararası anlaşmayla korunması gerekmiştir? Yazınız.

■ Dijital Dünyada Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İnternet, bilgi teknolojileri ve dijital dünyanın hızla gelişmesi birtakım kolaylıkların yanı sıra zorlukları da beraberinde getirmiştir. Çocukların dijital ortamdaki mahremiyetini korumak, hukuksal riskleri tanımlamak ve toplumsal düzeyde bir bilinç oluşturmak amacıyla Türkiye öncülüğünde "Dijital Dünyada Çocuk Hakları Sözleşmesi" başlığı altında bir farkındalık ve iş birliği girişimi oluşturulmuştur. Öğretmenler ve veliler için hazırlanan elektronik içeriklerle tüm paydaşlar sürece dâhil edilerek çocukların haklarını bilmeleri ve korumaları amaçlanmıştır.

Kaynak Ü

(...) Sözleşmenin amacı, çocuklar kendi dijital haklarını koruyabilecek duruma gelene kadar onların güvenliği ni sağlamak ve dijital dünyada çocukların üstün yararını gözetken sürdürülebilir bir iş birliği çerçevesi oluşturmaktır. Bu sözleşme yalnızca hukuki bir çerçeve değil, aynı zamanda toplumsal bir seferberlik çağrısıdır. (...)

Madde 1

Her çocuğun bilgi ve iletişim teknolojilerinden güvenli, adil ve anlamlı şekilde yararlanma hakkı korunur.

Madde 2

Çocuğun dijital ortamlarda fiziksel, zihinsel ve duygusal bütünlüğünün, mahremiyetinin ve kişisel verilerinin korunmasını sağlamak ebeveynlerin, velilerin, bakım verenlerin, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin, çocuk sağlığı uzmanlarının, hukukçuların, sosyal çalışma görevlilerinin, dijital içerik sağlayıcılarının, şirketlerin ve devletlerin devredilemez ortak sorumluluğudur.

Madde 3

Dijital dünya konusunda çocukları eğitmeyen ve bilgilendirmeyen, onları sınırsız ve kontrolsüz şekilde ekrana maruz bırakan ve gerekli önlemleri almayan her paydaş çocukları ihmal etmiş olur.

Madde 4

Çocukların erişimine açık her türlü dijital hizmet, çocuğun gelişimini gözetmekle yükümlüdür. Çocukları hedef alan ya da çocukların yer aldığı dijital içeriklerde onların fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimlerine zarar verebilecek unsurlar bulundurulamaz. Dijital içerik ve uygulamalarda çocuğun mahremiyet hakkı, açık rıza ilkesi ve unutulma hakkı gözetilir. Bu haklara aykırı uygulamalara izin verilemez.

Madde 5

Çocukların yer aldığı içeriklerde şiddet, nefret söylemi, zorbalık, müstehcenlik, bahis, kumar, gibi çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal bütünlüğüne zarar verecek unsurlara yer verilemez. Ebeveynler, veliler, bakım verenler, öğretmenler, okul yöneticileri, çocuk sağlığı uzmanları, hukukçular, sosyal çalışma görevlileri, dijital içerik sağlayıcıları, şirketler ve devletler, dijital ve sosyal ortamlarda çocuklar arasında dışlayıcı davranışlara ve kasıtlı yalnızlaştırmaya neden olacak tutumlara karşı ortak sorumluluk taşır.

Madde 6

Çocuğa ait kişisel veriler, özel nitelikli kişisel veri kapsamında devletin denetimi ve gözetimi altında hizmet sağlayıcılar tarafından korunur. Bu veri, hiçbir surette çocuğun zararına olacak şekilde ticarileştirilemez ve kullanılamaz. Dijital hizmet sağlayıcıları, çocuklara yönelik algoritmaların ve içeriklerin güvenli, yaşa uygun ve ayrımcılıktan uzak olmasını sağlamakla mükelleftir.

Madde 7

Çocuklar, ebeveynler, veliler, bakım verenler, öğretmenler, okul yöneticileri, çocuk sağlığı uzmanları ve sosyal çalışma görevlileri dijital ortamlarda maruz kalınan istismar, şiddet, nefret söylemi, zorbalık, müstehcenlik, tehdit ve benzeri hukuka aykırı eylemler ve dijital bağımlılık hakkında hızlı, erişilebilir ve etkili başvuru yolları ile şikâyet mekanizmalarına sahip olmalıdır.

Madde 8

Ebeveynlerin, velilerin, bakım verenlerin, eğitimcilerin, çocuk sağlığı uzmanlarının, sosyal çalışma görevlilerinin, dijital içerik sağlayıcıların ve şirketlerin sorumluluklarını denetleyen ve bu konuda gerekli önlemleri alan ilgili kamu kurum ve kuruluşları çocuk istismarını önleyebilir.

Madde 9

Çocuklar dijital dünyada güvende kalmak için yaşlarına uygun, erişilebilir ve nitelikli bir dijital okuryazarlık eğitimi alma hakkına sahiptir. Devlet, eğitim hakkının dijital tamamlayıcısı olan bu alanı kamu hizmeti niteliğinde değerlendirir. Hiçbir çocuk dijital okuryazarlık eğitimi alma hakkından mahrum bırakılamaz. Devletler bunun için gerekli imkânları sağlamakla yükümlüdür.

Madde 10

Devletler çocuk güvenliğini, mahremiyetini ve refahını ön planda tutan dijital platformların geliştirilmesi ve düzenlenmesini desteklemelidir.

Madde 11

Çocuklar, sanal ve artırılmış gerçeklik ortamlarında güvende olma hakkına sahiptir. Devlet, bu ortamdaki istismar, kimlik ihlali ve mahremiyet risklerine karşı gerekli önlemleri alır. Her çocuk yapay zekâ ve otomatik karar sistemleri tarafından ayrımcı veya zarar verici biçimde değerlendirilmekten korunmalıdır. Teknoloji şirketleri bunun için gerekli önlemleri almakla mükelleftir.

Madde 12

Her çocuk, bu sözleşmede bahsi geçen hak ihlallerine karşı uluslararası korunma hakkına sahiptir. Devletler; dijital suçlar, çevrim içi istismar, veri kaçakçılığı ve yasa dışı içeriklerle mücadele amacıyla uluslararası iş birliğini teşvik etmeli ve karşılıklı hukuki yardım mekanizmaları oluşturmaktadır.

Madde 13

Dünyaya gelmiş her çocuk; dili, dini, ırkı fark etmeksizin yukarıda belirtilen ilkeler kapsamında dijital dünyada aynı hassasiyet ile korunmalıdır.

(Genel ağıdan alınmıştır.)

Çocukların dijital dünyadaki olumsuz etkilerden korunması, onların sağlıklı gelişimi ve güvenliği neden önemlidir? Açıklayınız.

■ Unutulma hakkı ile ilgili verilen metin ve kaynaktan yararlanarak etkinliği yapınız.

XXI. yüzyılda bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler toplumsal hayatın da değişmesine neden olmuştur. Hayatı kolaylaştıran bilgi teknolojileri aracılığıyla akıllı telefonlar, genel ağ ve sosyal medya gibi araçlar günlük yaşamın parçası hâline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler kişilere ait bilgilere ulaşılmasını, bilgilerin kaydedilmesini ve paylaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum, dijital ortamda unutulmayı neredeyse olanaksız kılmış; unutulma hakkını gündeme getirmiştir.

Unutulma hakkı; kişi ve kurumların genel ağda kendi adlarıyla arama yapıldığında derlenen sonuçlar arasında kendileriyle ilgili bilgi, fotoğraf, belge gibi verilere yer verilmemesini isteme hakkıdır (Görsel 1.24).

Görsel 1.24: Unutulma hakkı (Temsili)

Unutulma hakkı kavramının hukuki gelişiminde ve uluslararası alanda tanınmasında 2014 yılında İspanya'da açılan bir dava emsal teşkil etmiştir. Mario Costeja González (Maryo Kostija Gonzalez), 1998 yılına ait kendisiyle ilgili bir haciz haberini arama motorunda görünce bu durumdan rahatsız olmuş; haberin kaldırılması için başvuruda bulunmuştur. Avrupa Birliği Adalet Divanı, 13 Mayıs 2014'te verdiği kararla ilgisiz, geçersiz veya güncel olmayan kişisel verilerin bireylerin talebi üzerine arama motorlarından kaldırılmasının zorunlu olduğuna hükmetmiştir.

Kaynak V

Unutulma hakkı; hukuka uygun olarak, kişinin kendisi ya da üçüncü bir kişi tarafından paylaşılan, uzun süredir kullanılmadığından hukuksal fayda taşımayan veya artık ilgisiz olarak kabul edilen kişisel verilerin istek üzerine veya otomatik olarak dijital ortamdaki silinmesidir. (...)

Anayasa değişikliği kapsamında 2010 yılında Anayasa'nın Özel hayatın gizliliği başlıklı 20. maddesinde yapılan değişiklikle "Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz." fıkrası eklenmiştir. Bu düzenleme ile kişinin dijital ortamda da özel hayat/mahremiyet hakkı anayasal güvence altına alınmıştır. Bu güvence ile ortaya çıkan haklar; gözetlenmeme, şifreleme ve dijital ortamda anonimlik boyutlarını da içerir. Herkes veri tutma, işleme, saklama ve veriyi ifşa etme gibi hususları da içeren kişisel verilerini koruma hakkına sahiptir. Nitekim yine aynı Anayasa değişikliğiyle 20. Maddeye kişisel verilerin korunmasıyla ilgili bir fıkra daha eklenmiştir. Burada, "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir" ifadesiyle kişi, kişisel verilerinin korunmasını, gerektiğinde düzeltilmesini veya silinmesini talep etme hakkını bir anayasal hak olarak edinmiştir. (...)

Yelkenci, 2023, s. 344-345*

! Yandaki karekod üzerinden "Unutulma Hakkı Başvuru Kriterleri ve Başvuru Yolları" başlıklı belgeyi inceleyebilirsiniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Tabloda verilen "Unutulma Hakkı" ile ilgili başvuru örneklerini inceleyerek bu başvuruların kabul mü yoksa ret mi edilmesi gerektiğine karar veriniz.
- Başvuruyu kabul etme ya da reddetme gerekçelerinizi tablodaki ilgili alana yazınız.
- Daha sonra aşağıda verilen soruyu sınıf arkadaşlarınızla tartışınız.

Başvuru Örneği	Kabul/ Ret	Gerekçeleriniz
2000 yılında bir üniversitede araştırma görevlisi olarak görev yapan Muhittin Bey, sınav gözetmenliği görevini unuttuğu için "görevi ihmal" gerekçesiyle disiplin cezası almış ve yerel bir gazeteyle haber olmuştur. 2022 yılında ise profesör ünvanını alan Muhittin Bey, saygın bir bilim insanı olarak alanında ismini duyurmuştur. Bununla birlikte arama motorlarında adı sorgulandığında güncelliğini yitirmiş olan söz konusu disiplin cezasına ait haberlerin hâlâ varlığını koruması, Muhittin Bey'in saygınlığını zedelemektedir. Muhittin Bey bu durum için unutulma hakkını kullanmak amacıyla başvuruda bulunmuştur.		
2010 yılında ekonomik kriz nedeniyle tekstil atölyesini kapatan Gülnihal Hanım, 2025 yılında yeni bir iş girişiminde bulunmak istemiştir. Ancak kapanan iş yerine ilişkin basında yer alan iflas haberi, arama motorlarında hâlâ yer almakta; bu durum yatırımcılar arasında tedirginlik yaratmaktadır. Söz konusu haber güncelliğini yitirmiş olmasına rağmen hâlâ Gülnihal Hanım'ın iş girişimleri önünde engel oluşturmaktadır. Gülnihal Hanım bu durumun düzeltilmesi için başvuruda bulunmuştur.		
2023 yılında gerçekleştirilen denetim esnasında Nuri Bey'in lokantasının hijyen koşullarına uygun olmadığı tespit edilmiştir. Lokanta mutfağına ait görüntülerin medya mensupları tarafından kayda alınması ve görüntülerin ekranlara yansımaları sonucu Nuri Bey itibar kaybetmeye başlamıştır. Bu olay sonrası lokantanın müşterileri azalmış ve görüntülerin kanalın genel ağ arşivinde kalmaya devam etmesi, Nuri Bey'in kaybettiği itibarını kazanmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle Nuri Bey, lokantasıyla ilgili çıkan haberi unutulma hakkını kullanarak sildirmek için ilgili kuruma başvurmuştur.		

? Dijital dünyanın insan hak ve özgürlüklerinde meydana getirdiği değişimi unutulma hakkı odağında tartışınız.

■ Aşağıda verilen haritayı inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Azerbaycan

Ruanda

Bosna-Hersek

Afganistan

Irak

Doğu Türkistan

Myanmar

Filistin

? Verilen haritada bazı ülkeler/bölgeler renklendirilmiştir. Renklendirilmiş olan ülkeler/bölgelerin isimlerini haritanın üzerine yazarak bu bölgelerde yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

■ Hocalı Katliamı ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'nın Azerbaycan topraklarında başlattığı işgal ve bölgeye Ermenileri yerleştirme çabası Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasındaki çatışmalara zemin oluşturmuştur. Rusya'nın uyguladığı politikalar gereği bölgede Ermenilerin nüfusu zamanla artmış, Ermeniler özerk yönetime kavuşmuştur. Yönetim "Türksüz Ermenistan" kurma isteği ve Dağlık Karabağ'ı kendisine bağlama hedefiyle sınırları içerisindeki Türkleri baskı ve şiddetle göç ettirip yabancı ülkelerdeki vatandaşlarını ülkeye yerleştirmiştir. Bu yöndeki çalışmalar Hocalı Katliamı ile sonuçlanan tarihsel sürecin oluşumuna da zemin hazırlamıştır.

Kaynak Y

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde yer alan Hocalı, Erivan yönetiminin Dağlık Karabağ'a hâkim olma ve bunun akabinde "Büyük Ermenistan'" kurma gibi emperyalist bir politikayı hayata geçirme arzusu sonucu 25 Şubat 1992 gecesi Ermeni silahlı güçleri tarafından saldırıya uğramıştır. Hankendi'nde bulunan eski Sovyet Ordusu'na ait 366. Motorize Alay'ının da destek verdiği bu saldırı esnasında resmî rakamlara göre 106'sı kadın, 63'ü çocuk, 70'i yaşlı toplam 613 kişi katledilmiş; 76'sı çocuk 487 kişi ağır yaralanmış ve 1.275 kişi esir alınmıştır. 150 kişiden de bir daha haber alınamamıştır. Gayriresmî rakamlara göre ise katledilenlerin sayısı 1.300, yaralı sayısı 1.000'in üzerindedir. Ermenistan'ın Hocalı'da gerçekleştirdiği katliam insanlık aleyhine işlenen bir cinayet olarak tarihteki yerini alırken, bu vahşet Türk ve Batı basınında da yankı uyandırmıştır.

Arslan, 2022, s. 522-523*

Kaynak Z

KARABAĞ'A MEKTUP

Bahtına ağlayan Azeri kızı
Sen Karabağ dersin, ben karayazı
Boşlukta çırpınır Türk'ün avazı
Sanma ki dertlerin azı bizdedir
Sizdeki yaranın özü bizdedir.

'Gel gardaş' diyorsun gelecek yol yok
Şehitler kabrine koyacak gül yok
Çilesiz saat yok, kavgasız yıl yok
Kurşunlar sizdedir, sızı bizdedir
Sizdeki yaranın özü bizdedir.

Türkmen'e mi, Kırgız'a mı yanmadım
Tatar'a mı, Çerkez'e mi yanmadım
İmdat diyen bir söze mi yanmadım
Uygur'un, Özbek'in gözü bizdedir
Sizdeki yaranın özü bizdedir.

(...)

(Kısaltılmıştır.)

Karakoç, 1997, s. 69-70*

Kaynak AA**İşgal Altındaki Karabağ Artık Özgür**

Azerbaycan-Ermenistan sınırında 14 Temmuz'da 2020'de çıkan çatışmalarda, Azerbaycan ordusundan biri tümgeneral olmak üzere 7 askerın şehit olması, Dağlık Karabağ'ın işgalden kurtarılmasına giden savaşın fitilini ateşleyen bir gelişme oldu.

Azerbaycan ordusu, 27 Eylül'de Ermeni güçlerinin Dağlık Karabağ yakınlarında sivil yerleşimlere ateş açması üzerine topraklarını işgalden kurtarmak üzere karşı saldırı başlattı. İşgal altındaki topraklar Azerbaycan ordusu tarafından bir bir kurtarıldı. Toplamda 5 şehir, 4 kasaba, 287 köyde yeniden Azerbaycan bayrağı dalgalanmaya başladı. 44 gün süren çatışmalar boyunca Ermenistan ordusunun saldırılarında 100 sivil hayatını kaybetti. 416 sivil yaralandı.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak AB**Karabağ'da hayat başladı**

Azerbaycan'da işgalden kurtarılan bölgelere dönüş sürüyor. 10 aileden oluşan 48 kişi daha "akıllı köy" konseptiyle yeniden inşa edilen Ağalı köyüne ulaştı.

"Torunlarımı vatanımıza getirmeyi hep arzu ediyordum"

Köye ulaşan bir kişi, "Çok seviyorum. Çok gurur verici bir gündü. Değerli devlet başkanımıza teşekkür ediyorum. Allah şehitlerimize rahmet eylesin. Gazilerimize can sağlığı versin." dedi.

Zengilan'ın Ağalı kentinden olduğunu söyleyen bir başka kişi ise "Bugün çok sevinçliyiz, heyecanlıyız ki 30 yıldan sonra bu toprağa ayak bastık. Bugüne şükür. Torunlarımın elinden tutup vatanımıza getirmeyi hep arzu ediyordum." şeklinde konuştu.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Hocalı Katliamı'nın Etkileri

Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
Azerbaycan ve Ermenistan arasında kriz derinleşmiş, iki ülkenin vatandaşları arasında kutuplaşma artmıştır.	Bazı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar sivil kayıplar ve insan hakları ihlalleri nedeniyle tepki göstermiştir.
Bölge uzun sürecek çatışma ortamına sürüklenmiş, 1 milyona yakın Azerbaycan Türk'ü yerinden edilmiştir.	Azerbaycan ve Ermeni diasporaları arasında uluslararası çevrelerde lobi mücadelesi yoğunlaşmıştır.
Kafkasya'da enerji hatları, ulaşım ağları ve sınır güvenliğine ilişkin riskler ortaya çıkmıştır.	ABD, Avrupa Birliği (AB), Rusya ve Türkiye'nin Kafkasya politikalarını etkilemiştir.
Türkiye'nin Azerbaycan'a siyasi ve insani desteği iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir.	Kafkasya'daki istikrarsızlık bölgedeki enerji nakli için alternatif yollar ortaya çıkarmıştır.

! Yandaki karekod üzerinden "Azerbaycan'ın Dinmeyen Acısı: Hocalı Katliamı" adlı videoyu izleyebilirsiniz.

- ?** 1. Yıllar sonra Karabağ'a geri dönen insanların duygularının şekillenmesinde hangi değerler belirleyici olmuştur? Açıklayınız.
2. Savaş nedeniyle insanların yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaları hangi hakların ihlali anlamına gelir? Açıklayınız.

■ Ruanda İç Savaşı ve Soykırımı ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Ruanda, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Belçika'nın sömürgesi hâline gelmiştir. Bu süreçte Belçika, ortak geleneklere sahip Tutsi ve Hutuları belli özelliklerine göre ayırmış; nüfusun yaklaşık %14'ünü oluşturan Tutsileri "üstün ırk" olarak nitelendirerek orduda ve yönetimde görev almalarını sağlamıştır. Belçika'nın ayrımcı politikaları sadece Hutu-Tutsi ekseninde sınırlı kalmamış, ülkedeki Müslüman azınlığa yönelik kısıtlamalar getirilmiş, Müslümanların toprak sahibi olmaları yasaklanmış ve seyahat özgürlükleri resmî izne bağlanmıştır. Toplumda yaşanan kutuplaşma 1990'lı yıllarda iç savaşa dönüşerek kısa sürede birçok Tutsi ve Hutu'nun hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Soykırım

Bir insan topluluğunu ulusal, dinsel vb. sebeplerle yok etmektir.

Ruanda'da yaşananlar dünyada insan hakları ve soykırım konusunda bir farkındalık yaratmış olsa da BM başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş ve toplum, Ruanda'da yaşanan felaketi önlemede yetersiz kalmıştır. Ancak Türkiye, Ruanda'da yaşanan trajedinin ardından ülkeye insani yardım göndermiş ve kalkınma projeleri aracılığıyla destek sağlamıştır. BM tarafından Tanzanya'da kurulan uluslararası ceza mahkemesinde zanlılar yargılanmış, yaşananlar soykırım olarak nitelendirilmiş ve resmî olarak tanınmıştır.

Kaynak AC

(...) 160 bin yerel hâkimin görev yaptığı mahkemedeki davaları yaklaşık iki milyon kişi dinlemiştir. 400 binden fazla hapis cezası kararı veren mahkeme şu bulgulara ulaşmıştır:

1.047.017 kişi öldürülmüştür.

Öldürülenlerin 934.128'i Tutsi'dir.

Bu rakam toplam ölümlerin %93,6'sını oluşturmaktadır.

Ölümlerin %59,3'ü açık alanda, %12'si kiliselerde gerçekleşmiştir.

Öldürülenlerin %53,8'i 0-24 yaş arası çocuklardır. (...)

Saylan, 2021, s. 44*

Ruanda İç Savaşı ve Soykırımı'nın Etkileri

Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
Komşu ülkelerde göçler yaşanmıştır.	BM'nin güvenilirliği sarsılmıştır.
Bölgesel savaşları tetiklemiştir.	Uluslararası adaletin önemi ve küresel toplumun ahlaki yükümlülükleri insanlığın hafızasına kazanmıştır.
Bölge ülkelerinde etnik gerilimlerin artmasına yol açmıştır.	Uluslararası ceza hukukunun gelişiminde dönüm noktası olmuştur.
Bölge ülkelerinde yıllarca sürecektir istikrarsızlığa neden olmuştur.	Geniş alanlarda göç dalgaları ve mülteci krizine yol açmıştır.

Ruanda'da yaşanan insan hakları ihlallerine dünyanın seyirci kalmasını uluslararası hukuk kuralları açısından değerlendirerek açıklayınız?

■ Bosna Savaşı ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 1991 yılında dağılma sürecine girmiş, ülkeyi oluşturan uluslar kendi egemenliklerini kurma yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Bosna-Hersek bu süreçte bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu durumu kabul etmeyen ve Bosna'yı kendi topraklarına dâhil etmek isteyen Sırlar, Saraybosna Kuşatması ile Müslüman Boşnaklara karşı büyük bir saldırı başlatmıştır.

11 Temmuz 1995'te Srebrenitsa'ya (Srebrenitsa) yürüyen Sırlar, BM tarafından kurulan Barış Gücü askerlerinin direnmemesi üzerine Boşnakları savunmasız yakalamıştır.

Sırlar, savunmasız durumdaki sekiz bin üç yüz yetmiş iki Müslüman Boşnak'ı katletmiştir (Görsel 1.25). Uluslararası Adalet Divanı, uzun süren yargılamalar sonucunda 2007'de katliamı soykırım olarak tanımıştır.

Bosna Savaşı sonunda bölgede istikrarsızlık artmış, etnik ayrışmalar ve insan hakları ihlalleri sonucunda Bosnalı mülteciler Türkiye ve Avrupa ülkelerine sığınmışlardır. Bosna'nın bağımsızlığını tanıyan Türkiye, buradaki insanlık dramı karşısında uluslararası toplumu müdahaleye çağırmıştır. Kızılay ve sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla bölgeye insani yardım göndermiştir. Boşnak sığınmacılara kapılarını açan Türkiye, insan hakları ve uluslararası hukukun korunması ilkelerine dayanan bir dış politika izlemiştir.

Görsel 1.25: Potocari (Potoçari) Anıt Merkezi'ndeki mezarlıkta Boşnak kadın, Srebrenitsa/Bosna-Hersek

Mülteci

Savaş, etnik/dini çatışmalar veya insan hakları ihlalleri gibi hayatı tehdit eden unsurlar nedeniyle kendi ülkesini terk etmek zorunda kalmış; başka bir ülkede uluslararası koruma statüsü ve yasal haklar kazanmış kişidir.

Kaynak Aç

Ülkede iç barış ve istikrarın oluşturulması için geçmişle yüzleşmek ve savaş suçlularının yakalanarak yargılanması hayati önem arz etmektedir. Bunların yargılanarak gerekli yaptırımların uygulanmaması halinde Bosnalıların batıya güvensizliklerini artıracak gibi etnik ayrışmaları da derinleştirecektir. Çatışmanın en büyük sorumlusu olarak görülen Slobadan Miloseviç'in savaş suçlusu olarak 2001'de tutuklanarak Lahey'de suçlu bulunması, geç de olsa Radovan Karadžić'in yakalanıp yargıya teslim edilmesi ve 1995 Srebrenica katliamından sorumlu 11 kişinin Bosnalı Sırp polisler tarafından yakalanması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, diğer savaş suçlularının halen yakalanmamış olması, Bosna Hersek kamuoyunun vicdanı üzerindeki olumsuz etkiyi kaldıramamaktadır. Sırp Cumhuriyeti tarafının soykırımdan dolayı özür dilemesi önemli bir gelişme olmuştur. Bu davranış, toplumların yakınlaşmasına yönelik umutları ve diğer savaş suçlularının da yakalanması için gereken hassasiyeti artıracaktır.

Semericioğlu, 2017, s. 1357-1358*

■ Afganistan Savaşı ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak etkinliği yapınız.

ABD, 11 Eylül 2001 tarihinde ülkesini hedef alan terör saldırıları sonucu dış politikasının önceliğini terör ile mücadeleye vermiştir. ABD'nin saldırılardan El-Kaide'yi sorumlu tutması ve Taliban rejiminin El-Kaide'ye ev sahipliği yapması gerekçelerini öne sürerek "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adıyla askerî harekât başlatmıştır. Yirmi yıl süren bu askerî harekât sürecinde Afganistan'da büyük toplumsal ve ekonomik kriz yaşanmıştır.

ABD, 2021 yılında Afganistan'daki operasyonlarına son vermiştir. ABD'nin gerçekleştirdiği bu harekât Afganistan halkına özgürlük, insan hakları ve toplumsal refah getirmedeği gibi Afganistan'ı daha karmaşık ve daha tehlikeli hâle getirmiştir. Bu harekâtın uluslararası hukuk açısından uygunluğu tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Kaynak AD

Rakamlarla Afganistan, 20 yıllık savaş öncesi ve sonrası (2001-2021)		
	Savaştan önce (2001 öncesi)	Savaştan sonra (2022)
Afganistan'da gıda güvensizliğiyle karşı karşıya olanların yüzdesi	%62	%90
Beş yaş altı çocuklarda akut yetersiz beslenmenin görölme yüzdesi	%9	%50
Afganistan'da yoksulluk içinde yaşayanların yüzdesi	%80	%97
Kadın hakları	AĞIR KISITLAMALAR	AĞIR KISITLAMALAR
	2 milyon dul Afgan kadın	
	1.5 milyon fiziksel engelli Afgan	

<https://costsofwar.watson.brown.edu/paper/afghanistan-and-after-20-years-war-2001-2021>

Kaynak AE

Sosyal koşulların iyileştirilmesi de hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmedi. Ülkenin iktisadi kalkınmasını gerçekleştirebilecek yatırımlar yapılamadı ve Afganistan bu süreç boyunca dış yardımlara bağımlı şekilde yaşamaya devam etti. Okullaşma oranı ABD'nin ülkeye girişinden sonra hala çok azdı. 2004'te tüm Afgan kızlarının yalnızca %3'ü tüm erkek çocuklarının %39'u okula kayıtlıydı. Eğitim imkanları açısından öğrenciler ciddi zorluklarla mücadele ettiler. Kızların okula erişimi sorunu çözülemedi. Zira güvenlik sorunu Afganistan'da tekrardan en önemli sorunlardan biri haline geldi. Kadınların bununla birlikte Afganistan toplumunda yaşadığı sosyal sorunlar çözülemedi. (...)

Karen, 2022, s. 37*

Afganistan Savaşı'nın Etkileri	
Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
Afganistan'daki silahlı grupların Pakistan sınırına çekilmesi Pakistan'da terör saldırılarının artmasına ve devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Türk Cumhuriyetleri terörün kendi ülkelerine sıçraması tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır.	ABD'nin güvenlik politikaları sertleşmiş, bireysel özgürlükler geri plana itilmiştir. Guantanamo (Guantanamo) Hapishanesi, işkence ve yasa dışı gözaltı uygulamaları uluslararası hukuk açısından ciddi tartışmalar doğurmuştur.
Milyonlarca Afgan mülteci; Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.	Egemenlik haklarının göz ardı edilmesi, sivil kayıplar ve insan hakları ihlalleri uluslararası hukuka güveni sarsmıştır.
İstikrarsızlık, çatışma ortamı ve güvenlik riski bölgede insan hak ve özgürlüklerini zayıflatmıştır.	Tutumu nedeniyle BM'nin güvenilirliği sorgulanmaya başlanmıştır.
ABD'nin askerî müdahalesinden sonra demokratik değerler, kadın hakları ve hukuk devleti ilkesi aşınmıştır.	Savaş ABD ve NATO üyeleri için büyük maddi yük oluşturmuştur.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde sayıca eşit gruplara ayrılınız.
- Gruplar olarak aşağıda verilenleri bir gazeteci gözüyle inceleyiniz.
- Verilen soruların cevapları üzerinden kısa bir köşe yazısı yazınız ve sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

- "Bagram Cezaevi" örneği, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile hangi yönlerden uyuşmamaktadır?
- "Resmî gerekçe" ile "ulaşılın sonuç" arasındaki uçurumun toplum üzerindeki etkisi nedir?
- Adalet ve özgürlük getirme adına yapılan bu müdahale meşru kabul edilebilir mi?

ABD, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne "evet" oyu veren ülkelerden biridir. Bu belgeyle birlikte ABD; insanların yaşam hakkına sahip olduğunu, herkesin eşit ve özgür doğduğunu, adil yargılanma hakkının bulunduğunu ve insan onurunun korunması gerektiğini kabul ettiğini dünyaya duyurmuştur. Ancak bu bildirme, ülkeler için zorunlu kurallar içeren bir yasa değildir. Daha çok devletlere yol gösteren, evrensel değerleri hatırlatan bir metindir.

Kaynak AF

(Genel ağdan alınmıştır.)

MÜDAHALE GEREKÇESİ		SONUÇ	
Resmî Gerekçe	El-Kaide ve terörle mücadele etmek	Sivil Kayıplar	On binlerce sivil kayıp bulunmaktadır.
		İşkence ve Kötü Muamele	Bagram Cezaevindeki tutuklular bu tür muamelelere maruz kalmıştır.
İnsan Hakları Vurgusu	Taliban'ın kadın hakları ihlalleri	Keyfî Tutuklamalar	Keyfî tutuklamalar yaşanmıştır.
		Hukuk Devleti	Hukukun üstünlüğü ilkesi uygulanamamıştır.
		Güvenlik	Sürekli iç savaş yaşanmıştır.

■ Irak Savaşı ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

ABD, Afganistan harekâtı sürerken kitle imha silahları geliştirdiği ve El-Kaideyle iş birliği yaptığını iddia ettiği Saddam Hüseyin rejimini hedef alarak 2003'te Irak'ı işgal etmiştir. Bu iki resmî gerekçe Irak'ın işgalini Amerikan ve dünya kamuoyu nezdinde meşru kılmak amacıyla ileri sürülmüştür.

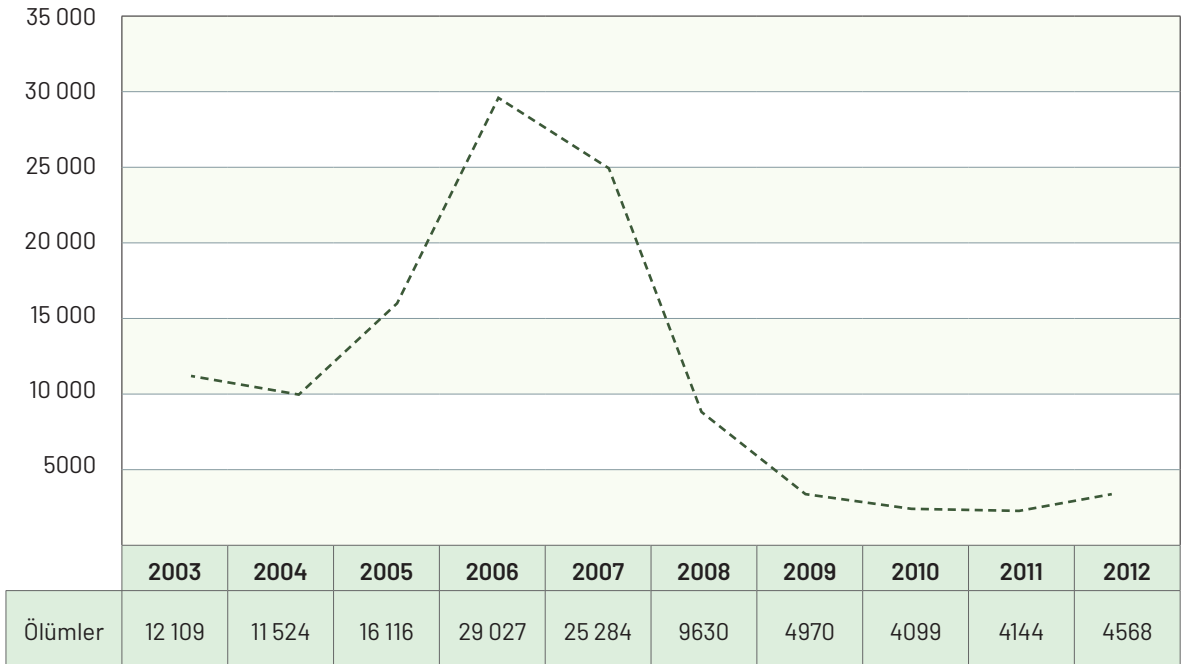
Kamuoyu

Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesidir.

Irak'ın işgalinden sonra Saddam Hüseyin rejimi devrilmiş, ülke yıllar sürecektir bir çatışma ortamına girmiştir. İşgale gerekçe gösterilen kitle imha silahlarına ve El-Kaide bağlantısına ise ulaşamamıştır. Orantısız güç kullanımı, sivil yerleşim alanlarının bombalanması, Abu Ghraib (Ebu Gureyb) Cezaevinde yaşanan insanlık dışı muameleler ve ülke genelinde halka yönelik hukuksuz uygulamalar ülkede insan hak ve özgürlüklerini zayıflatmıştır. Uzun süren işgalin ardından ülkede istikrarsızlık, çökmüş bir sosyal sistem, etnik ve mezhepsel çatışmanın hâkim olduğu bir tablo ortaya çıkmıştır.

Kaynak A6

Tablo 1: Irak'ta Savaş ve İç Çatışmalara Bağlı Sivil Ölümler (2003-2012)

Crawford, 2013, s. 3*

Kaynak A6

(...) Aralık 2002'de yayınlanan ve "Olası İnsani Senaryolar" başlıklı bir BM değerlendirmesi, "nihayetinde yaklaşık 900.000 Iraklı'nın mülteci olacağını" tahmin ediyordu. Yardıma ihtiyaç duyanların sayısının 100 bininin acil yardıma ihtiyacı olacağı ve ek olarak 2 milyon kişinin de barınma yardımına ihtiyaç duyacağı belirtildi. Ayrıca İnsan Hakları İzleme Örgütü'nden yüz binlerce insanı etkileyecek bir "insani felaket" uyarısı geldi. BM İnsani İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Kenzo Oshima, savaş durumunda 10 milyon Iraklı'nın gıda yardımına, 12 milyonunun içme suyuna erişiminin olmayacağı ve 600.000 ile 1,45 milyon arasında yeni mültecinin ortaya çıkacağını öngördü. (...)

Bunlara rağmen ABD ordusu, işgalin tetikleyeceği insani felakete hazırlanmak için neredeyse hiçbir şey yapmadı. (...)

Otterman, Hil ve Wilson, 2010, s. 62-63*

Kaynak AH

SON KUŞUN KONUŞMASI

İşte Bağdat semalarına doğru yaklaşıyorum. Nehir, şehre yaklaşırken korkuyla dalgalanıyor ve zikzaklar çiziyor ama şehrin içine girmekten kaçamıyor. Yükselen kara duman bulutlarından mı korkuyor? Devasa metal kuş sürülerinden korkuyorum. Geçmişte yaptıkları gibi geri dönebilirler. Üzerimizde süzülüp bizi kovalayabilirler. Kükremeleri kulakları sağır ediyor. Kör oldukları hâlde nasıl uçabildiklerini bilmiyorum. Ve neden her yere ateş püskürtüyorlar?

Babamın ayrılmadan önce söylediği son şey şuydu: Daha önce hiç bu kadar çok ve bu kadar büyüklerini görmemiştim.

Babam nereye gitti?

Annem nerede?

Ve kardeşlerim nerede?

Ben hâlâ uçuyorum.

...

Ama yorgunum

(Yazarlar tarafından çevrilmiştir.)

Antoon, 2019, s. 297-298*

Irak Savaşı'nın Etkileri	
Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
Devlet otoritesinin ortadan kalkması, Irak'ta ve komşu ülkelerde etnik ve mezhep kaynaklı çatışmalara ortam hazırlamıştır.	ABD'nin işgal gerekçelerinin asılsız çıkması tartışmalara yol açmış, uluslararası kuruluşlara olan güven azalmıştır.
El Kaide'nin güçlenmesi ve DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkışı bölgede güvenlik sorunu oluşturmuştur.	Petrol fiyatları artmış, enerji güvenliği politikaları yeniden şekillenmiştir.
Irak'ta yaşanan insan hakları ihlalleri sonucunda milyonlarca Iraklı başta Türkiye, Suriye ve Ürdün olmak üzere komşu ülkelere göç etmiştir.	Terörle mücadele gerekçesiyle devlet dışı silahlı gruplar ön plana çıkartılmış, bu silahlı gruplar üzerinden verilen küresel güç mücadelesi çatışmaların farklı ülkelere sıçramasına zemin oluşturmuştur.
Irak'ın federal bir yönetime dönüştürülmesi ülkede ve bölgede istikrarsızlığa yol açarken İran bölgede güç kazanmıştır.	ABD'nin Orta Doğu politikalarına karşı Rusya ve Çin'in bölgede etkinliği artmış ve güç dengeleri değişmiştir.

Savaş gerekçesi olarak ortaya atılan iddiaların sonradan asılsız çıkması hangi değerlerin göz ardı edildiğini gösterir? Tartışınız.

■ Doğu Türkistan'da yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak etkinliği yapınız.

Görsel 1.26: Ramazan ayında Çin yönetimi tarafından getirilen oruç yasağıyla gündeme gelen Doğu Türkistan'da ibadet eden Uyghur Türkleri

Çin'in Doğu Türkistan Sincan bölgesi, Müslüman Uyghur Türklerinin ana vatanıdır (Görsel 1.26). Nüfusun büyük bölümünün Uyghurlardan oluştuğu bölgede Çin yönetimi, "Doğu Türkistan" coğrafi adı ve kimliğini kabul etmemekte ve Doğu Türkistan adının ayrılıkçı azınlıklar tarafından sonradan ortaya atıldığını, burasının Çin toprağı olduğunu iddia etmektedir. Çin hükûmeti demografik yapıyı değiştirmek, Doğu Türkistan topraklarını Türklerden arındırmak ve buraları tamamen Çinileştirmek amacıyla Çinli göçünü teşvik etmekte ve bölgeye Çinlileri yerleştirmektedir. Uyghurların elindeki meskenler ile verimli araziler zorla alınarak Çinli yerleşimcilere tahsis edilmekte, Uyghurlar ise verimsiz topraklara veya ülke dışına sürülmektedir. Bunun yanı sıra yaşanan önemli sorunlardan biri de ekonomik eşitsizliktir. Yeni açılan fabrikalarda ve tüm yatırım alanlarında çalışma hakkı öncelikli olarak Çinli göçmenlere tanınmış, Çinli ve Uyghur işçilerin maaşları arasında önemli farklılıklar oluşmuştur. Benzer bir durum eğitim alanında da görülmektedir. Çince eğitimin zorunlu tutulduğu Doğu Türkistanlı çocuklara Çin tarihinin okutulmasına karşılık Türk tarihi, Doğu Türkistan tarihi, Türk devletleri ve Türk şahsiyetleri hakkında eğitim verilmesinin yasaklanması Çin'in uyguladığı asimilasyon politikasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Çin yönetiminin Doğu Türkistan'daki bu uygulamaları dünyada dikkat çekmiş; başta Türkiye ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) olmak üzere ABD, BM, Uluslararası sivil toplum örgütleri ile Türkiye'deki birçok sivil toplum kuruluşu uygulamalara tepki göstermiştir. Söz konusu tepkilere rağmen Çin yönetimi bu durumu kendi iç sorunu olarak nitelendirmiştir.

Azınlık

Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlardır.

Asimilasyon

Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etmektir.

Kaynak A1

Çin yönetimi 2016 yılından itibaren doğan Doğu Türkistanlı çocuklara Muhammed, Hacı, Mekke, Cihad, Türktat gibi dini ve millî kimlik bildiren 29 ismin verilmesini yasaklamıştır.

(...)

(...) 2002-2017 seneleri arasında ise tamamen Çince eğitime geçilmiş ve üniversitelerde Uygur Türkçesinin kaldırılarak derslerin Çince okutulması yönünde bir uygulamaya geçilmiştir. Bu dönemde Uygur Türkçesi ile yazılan bütün kitaplar yakılmıştır. (...)

Çiçek, 2023, s.27-32*

Doğu Türkistan'da Yaşanan İnsan Hakları İhlallerinin Etkileri	
Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
Uygur Türkleri ile bağları bulunan Türkistan Türk devletlerinde hükümetlerin politikalarına yönelik kamuoyu baskısı oluşmuştur.	ABD ve AB ülkeleri Çin yönetimine karşı yaptırım kararı almıştır.
Türkiye'de ve İslam dünyasında bölgede yaşanan gelişmelere duyarlılık oluşmuştur.	İnsan hakları ihlallerine karşı somut adımlar atılmaması uluslararası kuruluşlara olan güveni azaltmıştır.
Uygur Türklerinin yapay zekâ destekli sistemlerle izlenmesi, bölgede insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açmıştır.	Farklı ülkelerde yaşayan Uygur Türklerinin sivil toplum ve medya aracılığıyla yürüttüğü kampanyalar, dijital çağın insan hakları mücadelesine örnek oluşturmıştır.

! Yandaki karekod üzerinden Doğu Türkistan ile ilgili "Çin'in Uygur Türkleri Politikası" adlı videoyu izleyebilirsiniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Karikatürü inceleyerek verilen soruları cevaplayınız.

- ▶ Gözleri bağlı, üzgün bir dünya ve terazi metaforu size neyi düşündürmektedir?
- ▶ Karikatürdeki dünyayı konuştursaydınız neleri dile getirirdi?
- ▶ Yandaki boşluğa sorunun çözümüne yönelik kendi karikatürünüzü çiziniz.

■ Myanmar'da (Burma) Arakan Müslümanlarının yaşadığı insani kriz ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Güneydoğu Asya'da yer alan Myanmar'da (Myanmar) birçok farklı etnik, dinî ve kültürel grup bulunmaktadır. Bu gruplardan biri olan ve çoğunluğu Arakan Eyaleti'nde yaşayan Müslümanlar, uzun yıllar baskı ve ayrımcılığa maruz kalmış; 1982'de kabul edilen Vatandaşlık Kanunu sonrası ülkeyi terk etmeye zorlanmışlardır. Kanun, ülkedeki bütün etnik grupları vatandaş olarak kabul ederken Arakanlı Müslümanlar dışarıdan göç ettikleri gerekçesiyle vatandaşlığa kabul edilmemiştir (Görsel 1.27). Bu duruma tepki olarak başlatılan eylemler Myanmar hükûmeti tarafından sert biçimde bastırılmış; birçok Müslüman, komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Arakanlı Müslümanların yaşadıkları bu duruma ilk büyük tepki Türkiye, Bangladeş, Malezya gibi ülkelerden gelmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin burada yaşanan katliamlarla ilgili yayımladığı raporun ardından İngiltere, ABD ve Fransa gibi ülkeler de Myanmar'da gerçekleşen olayları etnik temizlik olarak nitelendirmiştir.

Görsel 1.27: 2016 ve 2017 yılları boyunca bölge genelinde insan hakları ihlalleri yaygındı. Askerî operasyonların kapsamı ve ölçeği, bunların iyi planlanmış ve koordine edilmiş olduğunu göstermektedir.

Myanmar'da Budist ve Müslüman topluluklar arasındaki gerginlik uzun süreli bir insani krize dönüşmüş, ortaya çıkan bu durum ülkedeki huzur ortamına zarar vermiştir. Kalıcı barışın sağlanabilmesi için toplumsal yaşamda saygı ve hoşgörüyü temele alan bir yaklaşımın benimsenmesi önem taşımaktadır.

Kaynak A1

(...) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin "Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır" şeklindeki 15'inci maddesi, vatandaşlık ve uyrukluk konusundaki en temel hukuk kuralıdır. Her bir devlet, mezkûr madde başta olmak üzere uluslararası hukuk kuralları uyarınca kendi vatandaşlık ve tabiiyet sistemini düzenleme hakkına sahiptir. Ancak 1982 tarihli Burma Vatandaşlık Yasası özü itibariyle ayrımcı bir karakterde olup İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile çelişmektedir. (...) Rohingyaların 1982 tarihli Yasa ile hukuk nezdinde vatansız bırakılmaları, bu kişileri temel insan haklarının ihlal edilmesi bağlamında da daha kırılgan ve savunmasız bir hale getirmekte ve bu kişileri her türlü yasa dışı idari eylemin / işlemin ve de şiddet hareketlerinin hedefine koymaktadır. (...)

Yıldırım, 2019, s. 40-41*

Myanmar İç Savaşı'nın Etkileri	
Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
Sınır güvenliği bozulmuş ve komşu ülkelere mülteci akını başlamıştır.	İnsan hakları ihlalleri ve sivil kayıplar dünya genelinde büyük tepki görmüştür.
Myanmar'ın iki büyük komşusu Çin ve Hindistan bölgedeki güçlerini korumak için rekabete girmiştir.	Otoriter ve antidemokratik yönetim anlayışının yayılma endişesi ortaya çıkmıştır.
Süreçte etkisiz kaldığı için Güneydoğu Asya Uluslar Birliği zayıflamıştır.	Myanmar'a yönelik yaptırımlar konusunda Doğu-Batı kutuplaşması yaşanmıştır.

? İnsan onurunu korumak için uluslararası toplumun Myanmar ile ilgili hangi adımları atması gerektiğini düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

■ Filistin ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Uzun yıllara dayanan Filistin-İsrail gerilimi, günümüzde Gazze'de yaşayan Müslüman halk için büyük bir insanlık trajedisine dönüşmüştür. İsrail yönetiminin Gazze'ye yönelik uzun yıllardır devam eden ablukası 7 Ekim 2023'te etkisini artırmış, ablukada sivillerin hedef alınması büyük bir toplumsal gerilime yol açmış, Filistin halkı en temel insani ihtiyaçlarından (gıda, içme suyu, ilaç, barınma) dahi mahrum bırakılmıştır (Görsel 1.28).

Birçok devlet, uluslararası kuruluş ve insan hakları örgütü Gazze'deki durumu kabul edilemez bir insani kriz olarak tanımlasa da somut adım atılmamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin ateşkes girişimleri ve insani yardım talepleri ABD tarafından veto edilmiştir. AB, hukuka uyulması ve insani yardım hizmetlerine erişim sağlanması konusunda çağrı yapsa da üye ülkelerin tutumlarının farklı olması nedeniyle bu çağrı yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte dünyanın birçok yerinde Gazze'ye destek için çeşitli eylemler gerçekleştirilmiştir. Yaşanan trajedi karşısında aralarında Türkiye'nin de yer aldığı İspanya, Şili, Malezya, İtalya, Bolivya, Güney Afrika, Ürdün gibi birçok ülkede halk tepki göstermiştir (Görsel 1.29).

Görsel 1.28: İsrail ordusunun 13 Nisan 2024'te Gazze Şeridi'nin güneyindeki Han Yunus'tan çekilmesinden birkaç gün sonra evlerine dönmeye çalışan Filistinliler

Görsel 1.29: Filistin'e destek yürüyüşü, Galata Köprüsü/İstanbul (1 Ocak 2025).

Kaynak AJ

(...) İsrail'in gerçekleştirdiği eylemler göz önünde tutulduğu zaman insan haklarına yönelik hazırlanan birçok uluslararası sözleşmeye aykırılık görülmektedir. Bu sözleşmelerden bazıları;

(...)

- İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları gıda, beslenme, su, ilaç imkanlarına erişimlerinin engellenmesi. İnsanların en temel gıda ihtiyacı olan su ve temel besin maddelerine ulaşamayarak açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (madde 11).
- Çocuklara yönelik saldırı, çocukların hayatlarını kaybetmesi. (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, madde 6, madde 19).
- Sivil nüfusa saldırı, insani yardım ve barış gücüne saldırı, sivil nüfusu zorla yer değiştirmeye zorlamak kapsamında, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü (madde 7, madde 8). (...)

Güzel, 2024, s. 677-678*

Bilgi Kutusu

Gazze'ye yönelik uzun süre devam eden abluka, 2025 yılında büyük bir insani krize yol açmıştır. Temel insan hakları ellerinden alınan Filistinlilere insani yardım ulaştırmak isteyen kırk altı ülkeden yaklaşık beş yüz aktivist, sivil gemi ve teknelerle ablukayı kırmak için Ağustos ayında Gazze'ye doğru harekete geçmiştir. Kamuoyunda Sumud (Direniş) Filosu olarak adlandırılan Akdeniz'deki bazı limanlardan hareket eden sivil gemi ve tekneler, insani yardım taşıırken aynı zaman-

Tunus'un yakınlarındaki Sidi Bou Said'de (Sidi Bou Said) yüzlerce Tunuslu, Küresel Sumud Filosu'na katılmak için bir araya geldi.

da ablukanın kaldırılması için uluslararası kamuoyunda farkındalık yaratmayı da amaçlamıştır. En fazla gönüllü katılımcının Türkiye'den yer aldığı filoda İspanya'dan Malezya'ya İtalya'dan Cezayir'e kadar farklı ülkelerden vatandaşlar yer almıştır. Sumud Filosu'na katılımın ve desteğin engellenmeye çalışılmasına rağmen verilen büyük destek, Gazze'de yaşanan insanlık krizine karşı uluslararası kamuoyunun farkındalığının yüksek olduğunu göstermiştir.

Filistin'de Yaşanan İnsan Hakları İhlallerinin Etkileri	
Bölgesel Etkiler	Küresel Etkiler
İsrail-Lübnan arasında yeni bir savaş riski ortaya çıkmıştır. Suriye, Irak ve Yemen'de çatışmalara zemin hazırlamıştır.	BM ve uluslararası kuruluşların tavrı küresel ölçekte meşruiyet krizi yaratmıştır.
Körfez ülkeleri arasında Gazze'de yaşananlara karşı tutum farkı, bölgesel bloklamayı artırmıştır.	Gazze'deki sivil kayıplar nedeniyle hükümetler ciddi iç baskı altında kalmış ve başta Avrupa olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde Filistin'e destek eylemleri hızla artmıştır.
Gazze'de sivilleri hedef alan saldırılar sonucunda nüfusun büyük kısmı bölge içinde sürekli yer değiştirmek zorunda kalmıştır.	Latin Amerika, Afrika ve Asya'da İsrail yönetimine tepkiler artarken ABD ve Batı karşıtlığı yükselmiştir.
Bölge ülkelerinde halkın sokak protestoları artmıştır.	İnsan hakları ihlallerinin artması, uluslararası hukukta yeni tartışmalara yol açmıştır.

? Uluslararası İnsan Hakları Komitesinde olsanız Gazze'de yaşanan hak ihlallerine yönelik hangi kararı alırdınız? Açıklayınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan altı gruba ayrılınız.
- Öğretmenlerinizle okul kütüphanesinde Hocalı, Ruanda, Bosna, Afganistan, Irak, Doğu Türkistan, Myanmar ve Filistin'de yaşananlar üzerinden insan onurunu korumanın ve şiddete karşı çıkmanın gerekliliği ile ilgili röportaj yapınız. Röportaj yaparken nezaket kurallarına dikkat ediniz.
- Aşağıda verilen röportaj sorularını kullanınız. Eklemek istediğiniz sorular varsa boş bırakılan alana yazınız.
- Aldığınız cevaplardan hareketle insan onurunun korunması ve şiddete karşı çıkmanın gerekliliği ile ilgili web 2.0 araçlarını kullanarak bir dijital pano hazırlayınız.
- Hazırladığınız dijital panoyu akıllı tahta veya projeksiyon aracılığıyla sınıfta sunarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

! Röportajda kullanacağınız sorular 72-73. sayfalarda verilmiştir.

Röportaj Soruları

1. Farklı toplumlarda yaşanan kitlesel şiddet olayları düşünüldüğünde şiddet olgusunun evrensel olarak reddedilmesi neden bu kadar önemlidir?

2. Hocalı, Ruanda, Bosna, Afganistan, Irak, Doğu Türkistan, Myanmar ve Filistin'de yaşanan insan hakları ihlallerinin ortak noktaları nelerdir?

3. Bu örneklerde toplumsal ve siyasi koşullar şiddetin ortaya çıkışını nasıl etkilemiştir?

4. Uluslararası toplum, bu olaylar yaşanırken nasıl bir tutum sergilemiştir/ sergilemektedir? Bu tutumla ilgili düşünceleriniz nelerdir?

5. Kitleseel Şiddet vakalarının arkasında genellikle nefret söylemi, ayrımcılık, propaganda gibi etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlerin toplumlarda nasıl yayıldığını açıklayabilir misiniz?

6. Hocalı, Ruanda ve Bosna'da yaşananlar, Şiddetin kısa sürede kitleseel boyuta ulaşabileceğini göstermektedir. Bu olaylardan ne gibi dersler çıkarılabilir?

7. Myanmar ve Doğu Törkistan örnekleri, günümüzde devam eden riskler hakkında hangi mesajları vermektedir?

8. Sizce devletler ve uluslararası kuruluşların Şiddetin önlenmesi için uygulaması gereken en önemli politikalar nelerdir?

9. Şiddetin coğrafya, kimlik veya inanç ayırt etmeksizin ele alınması neden önemlidir?

10. "Her türlü Şiddete karşı çıkmak" ilkesinin evrensel düzeyde benimsenebilmesi için neler yapılmalıdır?

11. Bu örneklerin tekrar etmemesi için insanlığa vermek istediğiniz temel mesaj nedir?

12. Gelecek nesillerin benzer trajedileri yaşamaması için nasıl bir dünya hayal ediyorsunuz?

13.

14.

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Sayfa 34'teki "Keşfedelim" bölümünde yer alan 5N1K etkinliğinde ulaştığınız bilgileri aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.
- Sayfa 35-54 arasındaki "Öğrenelim" bölümünde verilenlerden hareketle edindiğiniz bilgileri aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.
- 5N1K etkinliğindeki araştırma sonuçlarınızı "Öğrenelim" bölümünde edindiğiniz bilgilerle karşılaştırınız ve bu bilgilerin doğruluğuyla ilgili çıkarımlarınızı aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.

[illegible]

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan dört gruba ayrılınız.
- Grup üyelerinden birini sözcü olarak belirleyiniz.
- Grubunuzda belge savunucusu, eleştirel tarihçi, hak hakemi ve raportörü belirleyiniz.
- Aşağıda verilen rol kartlarını inceleyiniz.

Belge Savunucu
Rol Verilen tarihsel belgenin güvenilir ve değerli olduğunu savunmak
Görevleri • Belgeden doğrudan kanıtlar sunmak • Belgenin yazıldığı dönemi dikkate alarak açıklama yapmak • Belgenin tutarlı yönlerini vurgulamak • Eleştirilere mantıklı cevaplar vermek

Eleştirel Tarihçi
Rol Belgeyi sorgulamak ve eleştirel bakış açısıyla değerlendirmek
Görevleri • Belgenin taraflı olup olmadığını incelemek • Yazarın amacı ve bakış açısını sorgulamak • Eksik veya çelişkili noktaları tespit etmek • "Bu belge neyi söylemiyor?" sorusunu sormak

Hak Hakemi
Rol Tartışmanın adil ve kurallara uygun yürütülmesini sağlamak
Görevleri • Herkese eşit söz hakkı vermek • Süreyi kontrol etmek • Tartışma kurallarını hatırlatmak • Sonunda kısa bir değerlendirme yapmak

Raportör
Rol Tartışma sürecini kayıt altına almak ve özetlemek
Görevleri • Savunucu ve eleştirmenin güçlü yönlerini not etmek • Önemli argümanları kaydetmek • Tartışmanın sonucunu özetlemek • Sınıfa kısa bir rapor sunmak

- Verilen belgelerden (Eski Çağ'daki belgelerden Sümer ve Babil Kanunları, Kyros'un silindiri, On İki Levha Kanunları; Orta Çağ'daki belgelerden Medine Sözleşmesi, Veda Hutbesi, Hz. Ömer'in Kudüs Emannamesi; Yeni Çağ'daki belgelerden Fatih Sultan Mehmet'in Bosna Fermanı, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi; Yakın Çağ'daki belgelerden Talim-i Sibyan Hakkında Ferman-ı Âli, Fabrikalar Yasası, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Türk Çocuk Hakları Bildirgesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Dijital Dünyada Çocuk Hakları Sözleşmesi) savunmak istediğiniz/istediklerinizi seçiniz.
- Belgeleri aşağıdaki sorulara göre inceleyiniz.
 - Bu belge hangi soruna çözüm üretmiştir?
 - Hangi hakları korumuş ya da sınırlandırmıştır?
 - Günümüzde geçerli olan yönleri nelerdir?
- Belgelerinizi eleştirel bakış açısı ile değerlendirerek insan hak ve özgürlüklerinin korunması açısından savununuz.
- Belgelerinizi savunurken savunucusunun belgeleri övmesini, eleştirel tarihçilerin belgelerin eksiklerini söylemesini, hak hakeminin "Bu belgeler insan hakları açısından kabul edilebilir mi?" sorusuna karar vermesini sağlayınız. Raportörün belgelerle ilgili rapor hazırlamasını sağlayınız.
- Raporunuzu 76. sayfadaki ilgili alana yazarak grup sözcüsü aracılığıyla arkadaşlarınızla paylaşınız.

Rapor

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or other markings on the paper.

PERFORMANS GÖREVİ

Aşağıdaki uygulama adımları doğrultusunda tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimi ortaya koyan bir broşür hazırlayarak öğretmeninizle ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Amaç: İnsan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimi sorgulayabilme

► Çalışmanız esnasında dikkat etmeniz gereken hususlar şunlardır:

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yapınız.
- Broşür hazırlama yöntemleri hakkında genel ağ üzerinden bilgi toplayınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili görseller ve metinler hazırlayınız.
- Konuyla ilgili araştırma ve inceleme yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.
- Hazırlayacağınız broşürün özgün ve ilgi çekici olmasına özen gösteriniz.
- Broşürü hazırlarken yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız broşürü grup sözcüsü aracılığıyla sınıf arkadaşlarınıza sununuz ve öğretmeninize teslim ediniz.

! Hazırladığınız broşür 77. sayfadaki "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı" ile öğretmeniniz tarafından değerlendirilecektir.

! Grup arkadaşlarınızı değerlendirmek için 78. sayfadaki "Akran Değerlendirme Formu"nu doldurunuz.

DEĞERLENDİRELİM

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu form, öğrencilerin insan hak ve özgürlüklerindeki değişim ile ilgili hazırladığı broşürün öğretmen tarafından değerlendirilebilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Öğrencilerin durumunu en doğru yansıtan seçeneğin puanını ilgili bölüme yazınız.

Grubun Adı:

Tarih:

Grup Üyeleri:

Ölçütler	Başarı Düzeyi			Puan
	1 (Geliştirilmeli)	2 (Kabul Edilebilir)	3 (İyi)	
Soru Oluşturma	Sorular yetersiz, belirsiz veya araştırma konusuyla ilgisizdir.	Sorular kısmen açık ve araştırma konusuna uygundur.	Sorular açık, özgün ve araştırmayı yönlendirecek niteliktedir.	
Bilgi Toplama	Konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan yararlanılmamıştır.	Kullanılan kaynaklar sınırlı ve konuyla kısmen ilgilidir.	Konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan yararlanılmıştır.	
İçeriğin Bilimselliği	İçerikte çok sayıda bilimsel hata bulunmaktadır.	İçerikte az sayıda bilimsel hata bulunmaktadır.	İçerikte bilimsel hata bulunmamaktadır.	
Görsel ve Yazılı Materyal Kullanımı	Konuyla ilgili görsel ve yazılı kanıtlara yer verilmemiştir.	Konuyla ilgili bazı görsel ve yazılı kanıtlara yer verilmiştir.	Konuyla doğrudan ilgili görsel ve yazılı kanıtlara yer verilmiştir.	
Dil ve Anlatım	Metinde yazım ve noktalama kurallarına uyulmamıştır.	Metinde yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuştur.	Metinde yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.	
Çıkarımda Bulunma	Çıkarımlar yetersiz veya hatalıdır.	Çıkarımlar kısmen yeterlidir.	Verilerden anlamlı ve mantıklı sonuçlar çıkarılmıştır.	
Sunum Becerisi	Konu karmaşık bir anlatımla sunulmuş ve anlaşılamamıştır.	Konu genellikle yalın bir dille sunulmuş ve konunun çoğu anlaşılmıştır.	Konu yalın bir anlatımla sunulmuş ve anlaşılmıştır.	
Toplam Puan				

Değerlendirme Sistemi

"Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı"ndan alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Bu ölçekte yedi ölçüt ve üç başarı düzeyi bulunmaktadır. Öğrencinin bu ölçekten alabileceği en düşük puan $7 \times 1 = 7$, en yüksek puan ise $7 \times 3 = 21$ olacaktır. Örneğin öğrenci toplam 20 puan aldıysa bu yüzde olarak $(20/21) \times 100 \approx \%95$ olarak hesaplanır. Bu durumda öğrenci ~95 puan almış olur.

Akran Değerlendirme Formu

Bu form, yaptığınız etkinlikte grup arkadaşlarınızı değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Ölçütleri okuyarak cevabınız evet ise "E", hayır ise "H", kısmen ise "K" ifadelerini ilgili ölçütün karşısına yazınız.

Grubun Adı:

Çalışmanın Adı:

Değerlendirmeyi Yapan Öğrencinin

Adı ve Soyadı:

Sınıfı:

Numarası:

Tarih: ... / ... / ...

Değerlendirdiği

1. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

2. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

3. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

4. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

Değerlendirme Ölçütleri

		1. Arkadaşım	2. Arkadaşım	3. Arkadaşım	4. Arkadaşım
1.	Etkinlik çalışmalarına gönüllü olarak katıldı.				
2.	Alınan kararlarda etkin rol oynadı.				
3.	Arkadaşlarının görüşlerine önem verdi.				
4.	Arkadaşlarıyla aynı düşüncede olmadığı zamanlarda yapıcı bir dil kullandı.				
5.	Üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirdi.				
6.	Görevini zamanında tamamladı.				
7.	Arkadaşlarıyla nitelikli iş birliği yaptı.				
8.	Arkadaşlarının çalışmalarına destek oldu.				
9.	Grupta diğer bireylerle uyumlu çalıştı.				
10.	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullandı.				

Değerlendirme Sistemi

"Akran Değerlendirme Formu" için özel bir puanlama yoktur. "Kısmen" ve "Hayır" cevaplarınızın sayısını belirleyerek öğretmeninizden yardım alınız.

! Yandaki karekoda verilen insan hak ve özgürlükleriyle ilgili etkileşimli "Tanılayıcı Dallanmış Ağaç" etkinliğini yapınız.

1.3. VATANDAŞLIK ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM

DÜŞÜNELİM

■ Görselleri inceleyerek soruyu cevaplayınız.

? Çağlara göre vatandaşlık anlayışında geçmişten günümüze nasıl bir değişim yaşanmıştır? Açıklayınız.

KEŞFEDELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

■ Aristoteles'in sözünden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İyi bir insan olmakla iyi bir vatandaş olmak her zaman aynı şey değildir.

Aristoteles

İyi bir insan ile iyi bir vatandaş arasındaki farklar nelerdir? Tartışınız.

Mantık, bilim ve felsefe alanlarında etkili olmuş Antik Yunan filozofu Aristoteles (Temsili)

► Tablodan yararlanarak verilen soruyu cevaplayınız.

2008 yılında e-Devlet kapısına 5747 giriş yapılırken bu sayı 2026 yılı Nisan ayı verilerine göre 26 milyar 775 milyon 167 bin 978'e ulaşmıştır.

2025 yılı verilerine göre Sağlık Bakanlığının dijital sağlık platformu e-Nabız'ı kullanan vatandaş sayısı 78,5 milyona ulaşmıştır.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), 2025'te 5,5 milyon vatandaş başvurusu almış ve bu başvuruların %96,8'ine yanıt vermiştir.

2024 yılında hayata geçirilen yapay zekâ destekli bireysel öğrenme platformu MEBİ'nin içeriklerine 2025 sonuna kadar 3 milyon 375 bin 25 öğrenci ve mezun erişim sağlamıştır.

Gelir İdaresi Başkanlığının (GİB) Dijital Vergi Dairesi hizmetinden 2025 yılında 20 milyon 893 bin 704 işlem gerçekleştirilmiştir.

Tabloda verilen dijital uygulamalardan yola çıkarak dijitalleşmenin günümüz vatandaşlık anlayışına etkileri ile ilgili beyin fırtınası yapınız.

ÖĞRENELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- Günümüz dünyasında vatandaşlık anlayışında meydana gelen değişime neden olan unsurlarla ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak etkinliği yapınız.

Vatandaşlık kavramı Antik Çağ'da Yunan ve Roma uygarlıklarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram Orta Çağ'da bazı İtalyan şehir devletlerinde de görülmüştür. Buna karşın Eski Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar geçen süreçte vatandaşlık kavramından ziyade bir devlete ya da krala tabi olmayı ifade eden tebaa anlayışı yaygındır.

Söz konusu kavram bir kişinin belirli bir devlete olan hukuki ve siyasi bağı, kişinin belli bir devlete aidiyetini tanımlamakta; durağan bir yapıdan ziyade dönemden döneme değişkenlik gösteren dinamik nitelik taşımaktadır.

Toplumlar arası etkileşimlerin artmasına bağlı olarak kavram yeniden sorgulanmaya başlanmış, ulusal ve coğrafi sınırların ötesinde tanımlandığı yeni bir döneme geçilmiştir. Vatandaşlık; küreselleşme, yoğun göç hareketleri ve dijitalleşme ile geniş çaplı bir nitelik kazanmıştır. Öte yandan ekolojik sorunlar dünyayı tehdit edecek boyuta ulaştığından vatandaşlara küresel bir sorumluluk yüklenmiş, vatandaşlığın daha geniş boyutlu tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacın ortaya çıkışı ve vatandaşlık anlayışının dönüşümünde teknolojik gelişmeler ile göçlerin yanı sıra uluslararası kuruluşların da etkisi büyüktür. AB gibi uluslararası örgütlenmelerin varlığı, finans, sermaye ve iş gücü piyasasının uluslararası bir nitelik kazanması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi evrensel hukukun uygulandığı bir sisteme yer verilmesi vatandaşlık anlayışının değişimindeki önemli etkenler olarak öne çıkmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

1959 yılında kurulmuş olup temel hakların çiğnenmesi durumunda kişi ya da tüzel kişilerin belirli usul ve kurallar dâhilinde başvurabileceği uluslararası mahkemedir.

Kaynak A

Küreselleşmeyle birlikte mekân eski önemini kaybetti ve mesafeler daralmaya başladı. Çünkü kitle iletişim araçları, yüksek teknoloji ve hızın yol açtığı zaman-mekân daralmasıyla bir anlam da mekân/boyut kaybı yaşanmakta ve mesafeler küçülmektedir. Örneğin Urry'in vurguladığı gibi fiber-optik kablolar, jetuçaklar, görsel işitsel aktarım, dijital TV, internet, uydu, kredi kartları, faksler, cep telefonları, hızlı trenler vs. mekânın önemini kaybetmesine ve dolayısıyla vatandaşlığın ulusal/coğrafi boyutunun aşındırılmasına yol açmaktadır.

Esendemir, 2008, s. 42*

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup içinde görev dağılımı yaparak bir moderatör, bir yazıcı ve bir sözcü belirleyiniz.
- Küreselleşme, göç, dijitalleşme, ekolojik sorunlar ve uluslararası iş gücü gibi kavramları inceleyerek bu kavramların günümüzdeki vatandaşlık anlayışını nasıl değiştirdiklerini tartışınız.
- Tartışma sonucunda modern vatandaşlık anlayışının en az üç özelliğini belirleyip not ediniz.
- Ulaştığınız sonuçları "Günümüzde vatandaşlık artık ... içerir." cümlesini tamamlayarak grup sözcüsü aracılığıyla sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

■ Ulusal ve ulusötesi vatandaşlık anlayışları ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Vatandaşlık anlayışı modern ulus devlet kavramının bir parçası olarak şekillenmiştir. Modern ulus devlet yapısı içerisinde vatandaşlık; bireylere iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel olmak üzere çeşitli haklar sağlarken aynı zamanda onlara yasalara uymak, vergi ödemek ve askerlik yapmak gibi devlete ve topluma karşı birtakım ödev ve yükümlülükler de getirir. Bu bağlamda ilkesel olarak her bireyin yalnızca bir ulus devlete ait olması ve bu ulus devletin kendi ülkesinde kalıcı olarak yaşayanları vatandaşı olarak kabul etmesi benimsenmektedir. Vatandaşlığın hukuki tanımı ise bu anlayışı, birey ile devlet arasındaki yasal ilişki çerçevesinde ele almaktadır. Yasal statünün bireyin vatandaş olarak tanınmasını sağladığını, bununla birlikte devletin hak ve sorumluluklarının da bu yasal ilişki kapsamında belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Göç ve teknolojik devrimler başta olmak üzere yaşanan değişimler, ulus devlet sınırlarının ötesindeki kişiler ile kurumları birbirine bağlayan çoklu bağlar ve etkileşimler olarak tanımlanan ulusötesi vatandaşlık anlayışının oluşumuna ortam hazırlamıştır. Bu yeni vatandaşlık anlayışı, mesafelere rağmen ve uluslararası sınırların hâlâ mevcut olduğu durumlarda küresel olarak kurulabilen ilişkileri ve yürütülen faaliyetleri ifade etmektedir.

Görsel 1.30: Vatandaşlık belirli hak ve görevlere dayanan bir aidiyet biçimidir. (Temsili)

Kaynak B

Ulusötesicilik kavramını ilk başlarda kullananlar, göç edenlerin göç edilen yerlerdeki iktisadi ve siyasi konumları ile bu konumlarına bağlı faaliyetleri kapsamak üzere tanımlamıştır. Kavram iş ve eylem belirten bir tanımlama aracı olarak kullanılmıştır. Ancak süreç içinde kavram aynı anda birden fazla kimliği ifade eden birden fazla ülke ve/veya birlik bağına sahip olan tanımlama yapılarını ifade etmek üzere kullanılmaya başlanılmıştır. (...) ulus-ötesi vatandaşlık, ulusal vatandaşlık kavramını ret etmediği gibi ulus devletlerin önemini de inkâr etmez. (...) ulus ötesi vatandaşlık, insani yükümlülükleri onaylayarak evrensel kabul edilmiş hak ve özgürlüklerin kapsayıcı şemsiyesi altında kendisini ifade etmektedir. (...)

*Şeker ve Gül, 2023, s. 138-139**

Kaynak C

(...) bazı durumlarda birden fazla devletin aynı kişi üzerinde hakimiyeti söz konusu olabilir. Gerçekten bir kişinin birden fazla vatandaşlığının olması günümüzde daha kabul edilebilir bir durumdur. Geçmişte uluslararası hukukta geçerli olan "herkesin yalnız bir vatandaşlığı olmalıdır" kaidesi bugün artık pek rağbet görmemektedir. Zira küreselleşmeyle birlikte, coğrafi sınırları aşan insan hareketleri artmış ve devletlerin vatandaşlıklarını asli olarak kazanmamış kişilere de vatandaşlık vermesi zarureti artmıştır.

Töre, 2017, s. 556*

Kaynak Ç

(...) Mevlâna "evren vatandaşlığı" olarak tanımlayabileceğimiz bu aşamadan önce dünya vatandaşlığı gibi insanlık kardeşliğine vurgu yaparak; din, dil, ırk vs. ayırımı yapmamaktadır. Mevlana, insanlık alemini öylesine kucaklamıştır ki onları kendi vücudunda birer organ olarak görmektedir. O'na göre, organların vücudun herhangi bir yerinde olmasında bir fark olmayıp önemli olan birliktir. Nitekim bu durumu Mevlana şöyle açıklar: "Benim tek bir canım, yüz bin tenim var. Ama ne yapayım ki, ağızımı bağlamışlar. Binlerce insan gördüm ki, ben onlar olmuşum sanki. Onların arasında yalnız kendimi göremedim" (...)

(...) Müslümanın dünyaya bakışını ifade eden pergel metaforunu anlatırken Mevlâna şöyle der: "Benim dinimde pusulanın iğne ayağı sabittir, fakat ben diğer ayağımla yetmiş iki ülkeyi dolaşırım." Yani iğne ucu bir yere sabitlenmezse kişinin başıboş bir nesne gibi gelişigüzel dolaşacağını, diğer yandan iki ayağı da sabitlenirse dünyadaki güzellikleri izleyemeyeceğini ifade etmek istiyor. (...)

Yıldız, 2024, s. 419-420*

1. Bir bireyin kendi ulusal kimliğine sıkı sıkıya bağlı kalması küresel sorunlara yönelik bir bakış açısı geliştirmesine engel midir? Tartışınız.
2. Hz. Mevlana'nın pergel metaforunu dikkate alarak ulusal değerlere bağlılığın bireyin kimliğini nasıl şekillendirdiğini açıklayınız.

■ **Ulusal ve ulusötesi vatandaşlık anlayışlarının benzer ve farklı yönleri ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak etkinliği yapınız.**

Geleneksel ulusal vatandaşlık, modern devletin egemenliği ve sınırları ile doğrudan ilişkilidir. Bu modelde devlet hakları dağıtan ve koruyan konumundayken vatandaşlık, belirli bir ulusal topluluğa tam üyelik statüsünü ifade etmekte; temelinde toprak veya soybağını içeren bir kimlik yapısı olarak ele alınmaktadır. Örneğin Türkiye’de vatandaşlık; ülkeye uyruklu, diğer bir ifadeyle Türklük yönünden bağlı olmayı ve bireylerin sahip oldukları anayasal hak ve sorumlulukları kapsamaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen evrensel insan hakları görüşü, vatandaşlık haklarının kaynağını evrensel insan onuru ilkesine dayalı bir yapıya doğru genişletmiştir. Bu bağlamda yerleşik yabancılar vatandaşları olmadıkları ülkelerde bile eğitim, sağlık ve çalışma gibi temel haklardan yararlanabilmekte; böylece vatandaşlık kavramının giderek ulusötesi bir norm hâline geldiği görülmektedir. Ulusötesi vatandaşlık biçimine dönüşen bu anlayış; bireylerin kendi devletlerine karşı yerine getirmeleri gereken yükümlülüklerinin yanı sıra iklim değişikliği, insan hakları ihlalleri veya küresel adalet gibi dünyayı ilgilendiren konularda sorumluluk taşımalarını da ifade etmektedir (Görsel 1.31).

Soybağı

Soybağı, çocuk ile anne ve baba arasındaki doğal ve hukuki bağı ifade etmektedir.

Görsel 1.31: Ulusötesi vatandaşlık (Temsili)

Görüldüğü gibi ulusal vatandaşlık ile ulusötesi vatandaşlık anlayışının ortak özelliği, kamusal ve siyasal alanda katılımıcılığın esas alınmasıdır. Bununla birlikte aralarındaki temel fark, ulusal vatandaşlıkta anayasa ve yasaların belirleyici olması; ulusötesi vatandaşlıkta ise uluslararası sözleşmelerin öncelikli yer tutmasıdır.

Kaynak D

Ulusötesi vatandaşlık, ulus devlet vatandaşlığından farklı olarak belli bir toprak parçası veya belli bir ulusal kimlikle özdeşleşmemektedir. Aksine, ulusötesi vatandaşlık birden fazla kimliğin üzerine inşa edilmekte ve evrensel insan haklarına ve kurumlara bağlanmaktadır. Ulus devlet vatandaşlığı, sadece belli bir devletin vatandaşlarına haklar tanırken, ulusötesi vatandaşlık, daha evrensel bir vatandaşlık modeli olarak, sadece bir devletin vatandaşlarına değil, o ülkede ikamet eden diğer kişilere de haklar sağlamaktadır. (...)

Gündüzler, 2013, s. 48*

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Aşağıdaki tabloda verilen örnek olayları inceleyiniz.
- Örnek olaylardaki kişilerle ilgili verilen tabloyu doldurarak soruları cevaplayınız.
- Etkinlik sonunda ulaştığınız bilgilerle ilgili kısa bir metin yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

Gaziantep'te büyüyen Kağan, Ankara'da Havacılık ve Uzay Mühendisliği bölümünde eğitimini tamamladıktan sonra kazandığı bursla eğitimine bir süre yurt dışında devam etmiştir. Stajını ve yüksek lisansını yurt dışında tamamlayan Kağan büyük şirketlerden teklifler alır. Kağan'ın ideali ise Türkiye'ye dönmek ve ülkesine hizmet etmektir. Kağan, Türkiye'nin havacılık ve savunma sanayi alanında faaliyet gösteren en önemli kurumlarından birinde çalışmaya başlar. Geliştirdiği uçak prototipi ile dikkatleri üzerine çeken Kağan, ulusal savunma sanayinin gelişmesi için çalışmalarını sürdürmektedir.

Meryem, Suriye'de doğmuş ancak eğitim için farklı ülkelerde yaşamış bir gençtir. Türkiye'de eğitimini sürdürürken aynı zamanda Avrupa'daki öğrencilerle çevrim içi projelerde çalışmıştır. Hâlâ göçmen ve mülteci hakları, eğitim fırsatları ve kültürler arası dayanışma konularıyla ilgili uluslararası sivil toplum projelerinde etkin rol üstlenmektedir.

Obinna, Nijerya'da doğmuş bir yazılım geliştiricisidir. İngiltere'de eğitimini tamamladıktan sonra küresel bir teknoloji şirketinde çalışmaya başlamıştır. İş dolayısıyla farklı ülkelere seyahatler gerçekleştirdiği için Obinna'nın sabit bir ikametgâhı yoktur. Ülkesini çok seven Obinna, Nijerya'daki yerel kalkınma ve eğitim projelerini desteklemektedir.

Valentina, Şili'de yaşayan bir çevre mühendisidir. Çevre Bakanlığı'nda görevli olan Valentina, ülkesinde son yıllarda yaşanan kuraklığa karşı çalışmalar yapmıştır. İklim değişikliğinin etkilerini önlemek üzerine geliştirdiği projelerle ülkesinin geleceğini korumayı amaçlamaktadır.

Kişi	Ulusal Vatandaşlık Baskın	Ulusötesi Vatandaşlık Baskın	İkisi Birden	Gerekçe
Kağan				
Meryem				
Obinna				
Valentina				

- Bu dört kişinin vatandaşlık anlayışlarındaki benzer ve farklı yönler nelerdir?
- Bu vatandaşlık anlayışlarının hangi yönleri eleştirilebilir?

UYGULAYALIM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan dört gruba ayrılınız.
- Tez konusunu okuyup aşağıda verilen adımları takip ederek "Münazara Etkinliği"ni yapınız.
- Genel ağıdan tez konusuyla ilgili araştırma yapınız.
- Etkinliğin sonunda jüri grubu olarak "Münazara Değerlendirme Formu"nu doldurunuz.

TEZ SORUSU: "Günümüzde ulusal vatandaşlık mı ulusötesi vatandaşlık mı bireylerin haklarını daha etkili tanımlar?"

1. ADIM

Gruplar	Roller	Görevler
1. Grup	Savunma (Tez)	Ulusal vatandaşlığı savunur.
2. Grup	Muhalefet (Antitez)	Ulusötesi vatandaşlığı savunur.
3. Grup	Jüri	Tartışmayı yönetir ve puanlar.
4. Grup	Gözlemci ve Sorgu	Açıkları bulur ve soru sorar.

2. ADIM

a) Açılış Konuşmaları (Üçer Dakika)	Her iki grup temel argümanlarını sunar.
b) Çürütme Sekansı (İkişer Dakika)	Gruplar birbirlerinin tezlerindeki zayıf noktaları eleştirir.
c) Gözlemci Soruları	4. grup hazırladığı soruları her iki gruba da yöneltir.
ç) Final Savunması	Gruplar son sözlerini söyler.

MÜNAZARA DEĞERLENDİRME FORMU

Ölçütler	1. Grup	2. Grup
Bilimsel/Tarihi Kanıt Kullanımı		
Sorulara Verilen Cevaplar		
Grup Uyumu ve Saygı		
İkna Edici Sonuç Cümlesi		

! Yandaki karekod üzerinden "Münazarada Uyulması Gereken Kurallar Nelerdir?" başlıklı belgeyi inceleyebilirsiniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde sayıca eşit üç gruba ayrılınız.
- Birinci grup olarak günümüz dünyasında vatandaşlık anlayışının etkilediği unsurları, ikinci grup olarak vatandaşlık anlayışındaki değişimlerin insan ve toplum hayatındaki etkilerini, üçüncü grup olarak da vatandaşlık anlayışındaki değişimin devlet–vatandaş ilişkisine etkilerini verilen sorular üzerinden tartışınız.
- Aşağıdaki tabloda verilen soruları cevaplayarak görevi tamamlayınız.
- Etkinliğin sonunda hazırladığınız sunumu arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. Grup: Günümüz Dünyasında Vatandaşlık Anlayışını Etkileyen Unsurlar

Sorular	Görev
• Küreselleşme vatandaşlık anlayışını nasıl etkilemektedir? • Sosyal medya ve internet bireylerin küresel sorunlara duyarlılığını nasıl artırmaktadır? • Uluslararası kuruluşlar (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası AF Teşkilatı vb.) vatandaşlık anlayışını nasıl etkilemektedir?	Vatandaşlık anlayışını etkileyen en az üç unsuru güncel örneklerle açıklayınız.

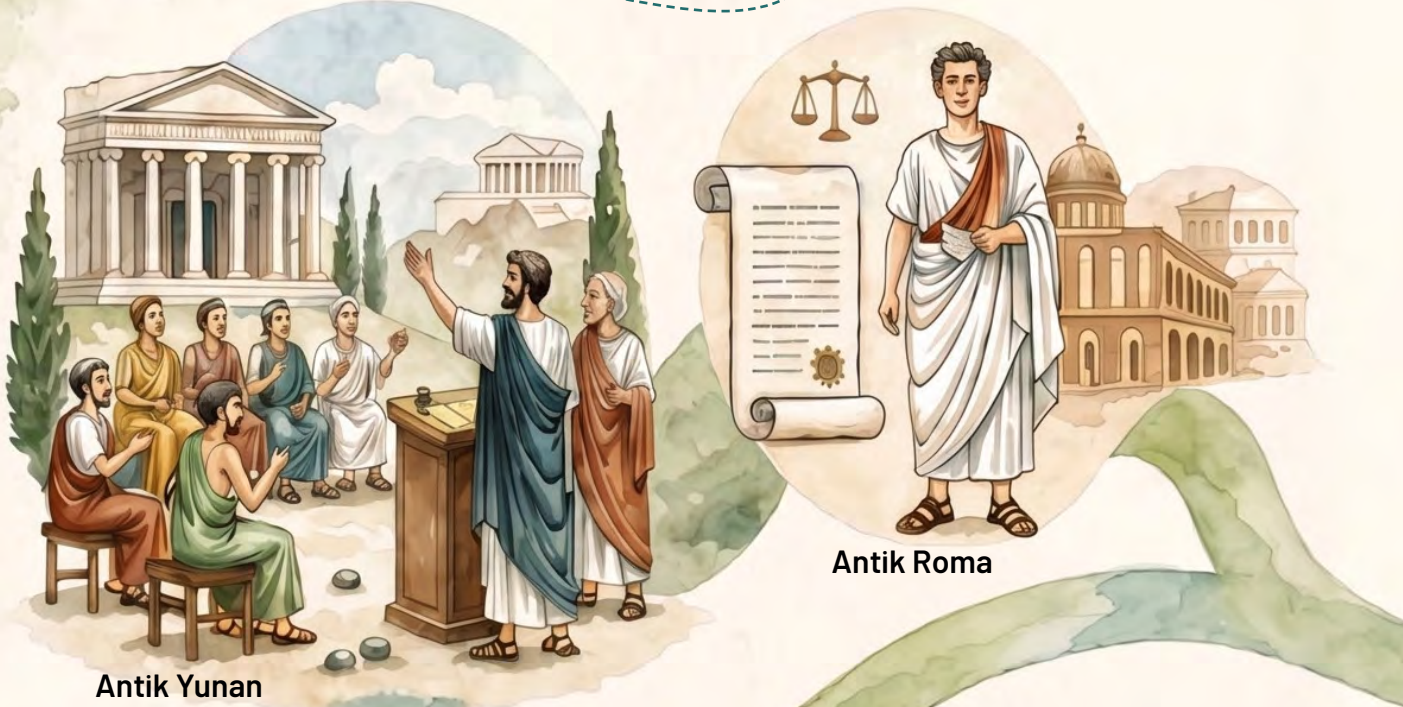
2. Grup: Vatandaşlık Anlayışındaki Değişimin İnsan ve Toplum Hayatına Etkileri

Sorular	Görev
• Günümüzde bireylerin kimlik ve aidiyet duyguları nasıl değişmektedir? • Farklı kültürlerin bir arada yaşaması toplumları nasıl etkilemektedir? • Bu değişimin birey ve toplum açısından olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?	Bu değişimin insan ve toplum hayatındaki üç önemli etkisini örneklerle açıklayınız.

3. Grup: Vatandaşlık Anlayışındaki Değişimin Devlet–Vatandaş İlişkisine Etkileri

Sorular	Görev
• Günümüzde devletlerin vatandaşlarına karşı sorumlulukları nasıl değişmektedir? • Vatandaşların devlete karşı sorumluluklarında ne tür değişimler görülmektedir? • İnsan hakları ve uluslararası hukuk devlet–vatandaş ilişkisini nasıl etkilemektedir?	Devlet ve vatandaş arasındaki hak ve sorumluluklarda meydana gelen değişimleri örneklerle değerlendiriniz.

Klasik ve Modern Temeller

Antik Yunan

Antik Roma

XVIII. Yüzyıl

Sivil Haklar

Bireysel özgürlükler gelişmiş, ifade özgürlüğü ve kanun önünde eşitlik için mücadele edilmiştir.

XIX. Yüzyıl

Siyasi Haklar

Seçme-seçilme hakkı, halk egemenliği ve anayasal haklar kazanılmıştır.

XX. Yüzyıl

Sosyal Haklar

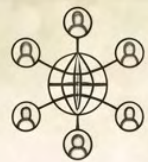
Refah artışı sağlanmış; eğitim, sağlık ve ekonomik haklar gelişmiştir.

XXI. Yüzyıl

Dijital Haklar

Teknolojinin ilerlemesiyle hak ve vatandaşlık anlayışında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Bilgi Görseli 1.3: Vatandaşlık kavramının değişimi

Küreselleşme

Ulusötesi Vatandaşlık

Hak ve aktif sorumluluklar kapsamında ulusal sınırların ötesine geçen vatandaşlık anlayışıdır.

Kültürel Çeşitlilik

Toplumun tüm katmanlarını (etnik, dinî vb.) kapsayan vatandaşlık anlayışı gelişmiştir.

Ekoloji ve Sorumluluk Odaklı Yaklaşım

Doğaya, çevreye ve dünyada yaşayan tüm topluluklara karşı küresel sorumlulukları kapsamaktadır.

DEĞERLENDİRELİM

Değişim ve Süreklilik Formu

Sevgili öğrenciler,
Öğrendiğiniz bilgilerden hareketle vatandaşlık anlayışındaki değişimi dönemin koşulları çerçevesinde sorgulatan değişim ve süreklilik formundaki ilgili alanları doldurunuz.

Durum, Kurum veya Fikrin Adı:

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Numarası:

Sınıfı:

Tarih:

Değişenler

Değişmeyenler

Değişimin Nedenleri

Değişimin Sonuçları

! Yandaki karekodda verilen günümüz dünyasında vatandaşlık anlayışıyla ilgili etkileşimli "Yapboz" etkinliğini yapınız.

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 17 soru bulunmaktadır.

1-3. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Demokrasi toplumlarda farklı biçimlerde ve farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkmıştır. Tarihte halkın yönetime katılımının erken örnekleri Antik Yunan şehir devletlerinde görülür. Orta Çağ Avrupası'nda ise Magna Carta kralın mutlak otoritesini kısıtlayarak hukukun üstünlüğünü öne çıkaran en belirgin gelişme olmuştur. Avrupa bu tarihsel süreci yaşarken Türkistan devlet ve topluluklarında danışma meclisi niteliğindeki kurultay, çağın ilerisinde demokratik anlayış ve kültürün farklı toplumlarda yaşandığını ortaya koymaktadır. Günümüz demokratik yönetim anlayışının temelleri ise Fransız İhtilali sonrasında mutlak monarşinin sorgulanması ve halk egemenliğinin savunulması ile atılmış, ulus devletlere ve anayasal düzene geçiş süreçleri demokrasinin yavaş yavaş değişim ve gelişim yaşamasını sağlamıştır. Anadolu coğrafyasında Sened-i İttifak'la tohumu atılan demokratikleşme süreci Tanzimat ve Islahat Fermanları, Kanun-ı Esasi ve Türkiye Cumhuriyeti'nde 1921, 1924, 1961, 1982 anayasalarıyla devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi; halk iradesi, seçim, katılımcılık, hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1. Geçmişten günümüze demokrasinin tarihsel gelişimini halk iradesi ve temel özgürlükler açısından karşılaştırınız. Bu gelişim sürecinde en önemli dönüm noktası olduğunu düşündüğünüz olayı gerekçeleriyle açıklayınız.

2. Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi anlayışı göz önünde bulundurulduğunda insan ve toplum yaşamında hangi değer ve ilkelerin benimsendiği söylenebilir? Açıklayınız.

3. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin tarihsel gelişim sürecinde meydana gelen değişimlerin insan ve toplum yaşamına etkileri ile ilgili doğru bir ifade değildir?

- A) Sosyal devlet anlayışı güçlenmiştir.
- B) Bütün yetkilerin tek elde toplanması önlenmiştir.
- C) Halk iradesi siyasal yaşamın temelini oluşturmuştur.
- D) Hukukun bağlayıcılığı sadece yöneticilere tanınmıştır.
- E) Temel hak ve özgürlükler anayasa ile güvence altına alınmıştır.

4. Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesi ve siyasi hayata katılımı, dünyanın her yerinde aynı anda gerçekleşmemiştir. Yeni Zelanda'da kadınlar seçme hakkını 1893'te, seçilme hakkını 1919'da elde etmiş; Finlandiya ise 1906'da kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımıştır. Türkiye'de kadınlara 1930'da belediye seçimlerine katılma hakkı, 1933'te muhtar olma hakkı, 1934'te milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. 1944'te Fransa, 1947'de Malt'a'da kadınlara seçme ve seçilme; 2015'te Suudi Arabistan'da yerel seçimlere (belediye seçimleri) katılma hakkı tanınmıştır. Kadınların siyasi hakları elde etmesi katılımcılık, eşitlik, halk egemenliği, temsiliyet ve adaletin somut olarak hayata geçirilmesine olanak sağlamış; demokratik kültürü güçlendirmiştir.

Kadınların siyasi haklar elde etmesinin demokrasinin tarihsel değişimi sürecinde insan ve toplum yaşamına etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.

7-9. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Faruk Öğretmen, öğrencilerinin tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimin gerekçeleriyle ilgili bir konu belirlemelerini ve belirledikleri konuyu içeren makale yazmalarını istemiştir. Araştırma sürecinin verimli olması için öğrencilerinden tahtaya merak ettikleri konuları, araştırma sorularını ve bilgi toplama süreci ile ilgili açıklamalarını yazmalarını istemiştir.

7. Aşağıdakilerden hangisi/hangileri tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimin gerekçeleriyle doğrudan ilgili bir konu değildir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

a	Köleliğe karşı verilen mücadeleler	
b	Anayasal yönetimlerin yaygınlaşması	
c	Sanayide robotik sistemlerin kullanımı	
ç	Dijital ortamda kişisel verilerin kullanımı	
d	Pandemi döneminde aşı üretim çalışmaları	

8. Aşağıdakilerden hangisi/hangileri tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimin gerekçelerine ilişkin araştırma sorusu olarak kullanılabilir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

a	Kanun-ı Esasî'nin ilan edilmesinde hangi siyasal koşullar etkili olmuştur?	
b	İnsan Hakları Bildirgesi'nin hangi maddelerinde ekonomi konusu ele alınmıştır?	
c	Türk Çocuk Hakları Sözleşmesi hangi toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır?	
ç	XXI. yüzyılda dijital araçların hızının artışı mı yoksa doğru bilgiyi sunma özelliği mi ön planda tutulmalıdır?	
d	Medine Sözleşmesi'nin insan hak ve özgürlüklerinin gelişiminde dönüm noktası olarak kabul edilmesinin nedenleri neler olabilir?	

9. Aşağıdakilerden hangisi/hangileri tarihsel süreçte insan hak ve özgürlüklerinde meydana gelen değişimin gerekçelerine ilişkin farklı kaynaklardan bilgi toplama süreciyle ilgili doğru bir ifadedir?

a	Çelişkili ifadelerin dikkate alınmaması	
b	Bilgilerin önem derecesine göre sınıflandırılması	
c	Kaynaklarda yer alan tüm bilgilerin kayıt altına alınması	
ç	Kaynağın adı, yazarı, yayımlanma tarihi, sayfa numarası vb. bilgilerin kayıt altına alınması	
d	Kaynaklarda yer alan subjektif ve objektif değerlendirmelerin analizlerinin yapılarak not edilmesi	

10-11. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

11. sınıf öğrencisi İpek, demokrasi ve insan hakları dersinde performans ödevinin konusunu "işçi hakları" olarak belirlemiştir. "İşçi kavramı kaynaklarda nasıl açıklanmıştır? İşçi kavramı hangi gelişmeler sonucu ortaya çıkmış ve zaman içinde değişim geçirmiş midir?" vb. sorularıyla araştırmasına başlayan İpek, eski zanaatkâr üretim biçiminin değişmeye başlaması ve fabrikalaşma ile kavramın farklı bir boyut kazandığını öğrenmiştir. Buradan yola çıkarak veri toplama aşamasında Sanayi Devrimi'ni konu alan kaynakları incelemeye başlamıştır. Kaynaklardan fabrikalarda işçilerin düşük ücretlerle ağır çalışma koşullarına maruz kaldığı, kadın ve çocukların günde 13-14 saatin üzerinde ağır işlerde çalıştırıldığı, birçok kişinin iş kazasında hayatını kaybettiği bilgilerine ulaşmıştır. Bu bilgiler üzerine çalışmasına şu soruyu eklemiştir: Ağır ve sağlıksız çalışma koşullarından işçi haklarının tanınmasına yönelik süreç nasıl gerçekleşmiştir? İşçi haklarının ortaya çıkışında farklı kaynakların farklı nedenleri öne çıkarması üzerine İpek temel gerekçeyi yazmakta zorlanmıştır. Bazı kaynaklar iş gücü sürdürülebilirliğinden yola çıkarak ekonomik gerekçelerden daha fazla bahsederken bazı kaynaklar liberalizm ve sosyalizm akımlarının etkisinden bazı kaynaklar işçilerin sendikal örgütlenmeleri ile grev ve protesto yoluyla verilen mücadelelerden bazıları da devletlerin düzeni koruma ihtiyacından daha fazla bahsetmiştir.

10. İşçi haklarının ortaya çıkışında kaynakların farklı gerekçeleri daha önemli bulma nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

11. İpek performans ödevinde işçi haklarının ortaya çıkış gerekçesini en doğru şekilde nasıl ifade etmelidir? Açıklayınız.

12-15. soruları aşağıdaki kaynağa göre cevaplayınız.**Kaynak A**

(...) Küresel vatandaşlık yaklaşımı, öncelikli olarak tüm dünya üzerinde ortaya çıkan sorunları, sıkıntıları ve uluslararası krizleri eleştirmek olarak değerlendirilmektedir. Dünya üzerindeki savaşlar, açlıklar, iklim değişiklikleri, insan haklarında yaşanan sorunlar ve dünya ticaretinde eşit olmayan koşullar tüm ülkeleri ve insanları etkilemektedir. Bu sorunların çözümünün dünyada uluslararası bir politik anlayışla ve buna uygun vatandaşlık yaklaşımı ile gerçekleşir. Ayrıca küresel vatandaşlar; dünyadaki ekonomik, politik, kültürel, sosyal sorunlar hakkında bilgi sahibi olmalı ve aynı zamanda farklı ulusal, kültürel, sosyal ve dini kimliklere saygı gösteren bilinçli insanlar olmalıdır. Küresel vatandaşların, evrensel değerlerin (adalet, eşitlik, saygı vb.) aktarımında küresel bilgilerini kullanmaları gerekmektedir. İnsanlar yerel ve uluslararası olayları eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamalı ve farklı bakış açılarıyla değerlendirmelidirler. Böylece küresel vatandaşlar kendi eylemlerinin farkına vararak, yaptığı eylemlerin global etkisinin olabileceğinin bilincine sahip olurlar. (...)

Ekici, 2018, s. 10*

12. Küresel vatandaşlık yaklaşımının ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar nelerdir?

13. Küresel vatandaşlık yaklaşımının etkilediği unsurlar nelerdir?

14. Küresel vatandaşlık yaklaşımının birey ve toplum üzerindeki etkilerini açıklayınız.

15. Aşağıdakilerden hangisi küresel vatandaşlık yaklaşımını benimseyen bir bireyin tutum ve davranışlarına yönelik doğru bir ifade değildir?

- A) Evrensel değerleri benimsemiştir.
- B) Kültürel farklılıklara saygı göstermektedir.
- C) İnsan hakları ihlallerini yerel bir sorun olarak görmektedir.
- D) Uluslararası krizleri eleştirel bakış açısıyla değerlendirmektedir.
- E) Küresel sorunların uluslararası iş birliği ile çözebileceğine inanmaktadır.

16 -17. soruları aşağıdaki kaynağa göre cevaplayınız.

Kaynak B

(...) Ulusötesi göçmen kimlikleri günümüzde sadece zorlu sürgün deneyimlerinin ardından yaratılan kimlikler olarak değil, aynı zamanda modern ulaşım ve iletişim araçlarının kendilerine sunduğu imkânlarla da yeniden üretilebilen kimlikler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Sözlerin, şarkıların, çalgıların, folklorik oyunların, kültürel giysilerin, dinsel ibadetlerin ve öykülerin görsel ve işitsel yayın organları üzerinden ulusal sınırların içerisinde ve ötesinde geniş kitlelere yayılarak kendi gerçekliklerini oluşturdukları bir dönemde ulusötesi Ahıska kimliklerinin de benzeri süreçlerden geçerek Türkistan Ülkelerinde yeniden üretilmekte olduklarını söylemek mümkündür. Son yirmi yıldır eski Sovyet ülkelerinin farklı yerlerinde yaşayan Ahıskalı Türklerin etnik ve kültürel kimliklerini etnik siyaset ile paralel yaşattıklarını söyleyebiliriz. 1944 yılında yaşanan sürgün deneyimine, kültürel ritüellerin ve geleneklerin yeniden canlandırılmasına, etnik bazlı cemiyet ve derneklerin sayıca çoğalmasına ve anavatan ile ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin faaliyetlerin kentsel alanda yoğun olarak gerçekleştiği görülmektedir. (...)

Bayraktar, 2013, s. 122*

16. Ahıskalı Türkler örneğinden hareketle vatandaşlık anlayışında meydana gelen dönüşümü neden ve sonuçlarıyla açıklayınız.

17. Ahıskalı Türklerin etnik ve kültürel kimliklerini yaşatma süreci ile ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- A) Ulusal kimliklerinin bazı özelliklerini unutmaları
- B) Etnik siyasetle paralel bir kimlik anlayışı geliştirmeleri
- C) Kültürel ritüellerini sadece kırsal alanlarda yaşatmaları
- D) Cemiyet ve derneklerin kültürel çeşitliliğe karşı olmaları
- E) Bulundukları ülkelerin ulusal kimliklerini benimsemeleri

! Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2. ÜNİTE

DEMOKRATİK KATILIM

2.1. ETKİN VATANDAŞIN ÖZELLİKLERİ

2.2. DEMOKRATİK SÜREÇLERE KATILIM

2.3. DEMOKRASİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Anahtar Kavramlar

- antidemokratik
- demokratik
- denetim
- etkin vatandaş
- hak arama
- sosyal katılım
- sürdürülebilirlik
- yönetim

Bu ünite de sizlerden

- etkin vatandaşın özelliklerine yönelik oluşturduğunuz ürünleri paylaşabilmeniz,
- etkin vatandaş olarak toplumsal yaşamda karşılaşılabileceğiniz sorunların çözümüne yönelik fikirlerinizi eyleme dönüştürebilmeniz,
- demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlandıran bir soruna yönelik alternatif çözümler üretebilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünite de sizlerden öğrenme günlüğünü doldurmanız, performans görevlerini yerine getirmeniz ve ünite sonu ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünitenin İçerik
Çerçevesi

Ünite Özeti

Başlarken

XX. yüzyılda bireyin ve toplumun yaşadığı dönüşüm, vatandaşlık anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır. Pasif vatandaşlık anlayışı değişmiş; yaşadığı çevreyi ve dünyayı geliştirmeyi amaçlayan, sorunlara çözüm üreten ve kamusal yaşama bilinçli katılan etkin vatandaşlık önem kazanmıştır. Toplumun tüm katmanlarının demokratik süreçlere dâhil edilmesi, toplumsal ihtiyaç ve beklentilerin karşılık bulması, vatandaşların denetim ve katılım mekanizmalarında etkin rol üstlenmesi; demokrasinin güçlenmesine ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuştur.

2.1. ETKİN VATANDAŞIN ÖZELLİKLERİ

DÜŞÜNELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

■ Görsel ve açıklamaları inceleyerek soruyu cevaplayınız.

"Yeşil Vatan Seferberliği" kapsamında 2025 yılında gönüllülerin katılımıyla 517 milyon fidan ve tohum toprakla buluşmuştur.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2026 yılı Ocak ayı verilerine göre sendika üyesi olan işçi sayısı 2.413.790 olarak açıklanmıştır.

Türkiye'de müze ve öğrenim yeri ziyaretçi sayısı 2024 yılında 61.687.726 kişiye ulaşmıştır.

64.145.504 seçmenin kayıtlı olduğu ilan edilen 2023 seçimlerinde seçime katılım oranı, yurt içinde %88.92 olarak gerçekleşmiştir.

2026 verilerine göre Türkiye'de 102.025 dernek faaliyet göstermektedir.

Türk Kızılaya 2025 yılında toplam 3 milyon ünite kan bağışlanmış, kök hücre bağışçı aday sayısı 1.219.718 kişiye ulaşmıştır.

? Görsel ve açıklamalarda etkin vatandaşın hak ve sorumluluklarından hangileri belirtilmiştir? Açıklayınız.

- "Başvuru Formu"nu inceleyerek etkin vatandaşın özelliklerine yönelik olarak verilen "Cümle Tamamlama" testini yapınız.

BAŞVURU FORMU

Kendinizi tanıtan bir paragraf yazınız ve tabloyu doldurunuz.

Ben Aysel Işınsoy, 2010 doğumluyum. Toplumsal sorunlara duyarlı, etkin vatandaşlık bilinciyle hareket eden, insan hakları, çevre ve sosyal sorumluluk alanlarında gönüllü çalışmalar yürütmüş; iletişim, iş birliği ve problem çözme becerileri gelişmiş bir öğrenciyim. Eğitimim süresince akademik gelişimimi toplumsal fayda üretme amacıyla birleştirerek demokratik değerlere bağlı, çözüm odaklı bir birey olmayı hedefledim ve projelerde aktif görev almaya istekliyim.

Gönüllülük ve Sosyal Sorumluluk Çalışmalarınız	Sosyal sorumluluk ve yardım çalışmalarında gönüllü görev aldım. 2024-2025 yıllarında Gazze'ye yönelik yardım faaliyetlerine katıldım. Geri dönüşüm ve çevre temizliği etkinliklerinde yer alarak insan hakları farkındalığına destek verdim.
İlgi Alanlarınız	İnsan hakları ve demokrasi, sosyal sorumluluk projeleri, çevre ve sürdürülebilirlik, sosyal katılım, gönüllülük faaliyetleri.
Yetkinlikleriniz	Sorumluluk bilinci ve öz disiplin, takım çalışması ve iletişim, analitik düşünme ve problem çözme, toplumsal duyarlılık, çözüm odaklılık.
Referanslarınız	Talep edildiğinde sunulacaktır.

- Etkin vatandaş, toplumsal sorunları _____
- Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinde _____
- Doğayı, çevreyi ve canlıları korumak için _____
- Etkin vatandaş, sadece kendi hakları için değil _____
- Etkin vatandaş, sadece haklarını bilen değil aynı zamanda _____
- Etkin vatandaş, dünyada yaşanan hak ihlallerine karşı _____
- Etkin vatandaş, hak ararken başkalarının haklarına da _____
- Etkin vatandaş, demokratik süreçlerde _____

KEŞFEDELİM

■ Farklı vatandaşlık tutum ve davranışlarıyla ilgili çizgi romandan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Sanayi bölgesine yakın bir yerleşim alanında yüksek ses ve bacalardan yayılan yoğun duman, o çevrede yaşayan insanlar için uzun süredir sorun oluşturmaktadır. Kirli hava özellikle çocukların ve yaşlı bireylerin sağlık sorunlarının artmasına yol açmıştır.

Mahalle sakinlerinden olan Ayhan, gürültü ve dumanla başa çıkmak için şikâyet etmenin sonuçsuz olduğuna inanır. Zaman zaman sosyal medyada çevre sorunu ile ilgili yapılan paylaşımlara yorum yazarak tepkisini gösterir.

Mahalle sakinlerinden Nazan, herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olduğuna inanmaktadır. Çevre kirliliği ve gürültüye neden olan sanayi kuruluşları ile irtibata geçerek sorunun çözümü için tedbir almalarını ister.

Ayhan adaletsizliği bireysel olarak kabul etmekte, sorunu kişisel bir yükümlülük olarak algılamamakta ve mevcut koşullara pasif bir şekilde uyum sağlamaktadır.

Nazan, yasal haklarını kullanarak bölgede yaşanan kirliliği ve gürültüyü önlemek için neler yapabileceği üzerine araştırma yapar. Toplumsal kurallara uyarak bölgede yaşayan insanların da destek vereceği birtakım çalışmalar planlar.

Ayhan, mahalle sakinlerinin duyarlılığına ve sorunu çözmek için yaptıkları çalışmalara kayıtsız kalır. Penceresini kapatarak ve televizyonun sesini yükselterek kirlilik ve gürültüye karşı kendi bireysel çözümünü oluşturur.

Nazan, adaleti aktif şekilde arayarak bireysel sorumluluğu toplumsal eyleme dönüştürme ve sorunlarla yüzleşmenin ötesinde toplumda bir değişim meydana getirme çabasındadır. Sorunun çözümü için CİMER'e ve T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü'ne başvuruda bulunur.

Aynı sorunu deneyimleyen iki kişiden Ayhan'ın pasif tavrı sistematik adaletsizliği kabullendiğini; Nazan'ın önleyici tutumu ise ortaklaşa bir sorumluluk üstlenerek değişim meydana getirmeyi temsil ettiğini göstermektedir.

? Ayhan ve Nazan'ın adalet, sorumluluk ve toplumsal kurallara uyma konusundaki yaklaşımlarını karşılaştırarak bu yaklaşımların toplumsal sonuçlarını tartışınız.

ÖĞRENELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

■ **Etkin vatandaş ile ilgili verilen metinden yararlanarak performans görevini yapınız.**

Günümüz demokrasi anlayışı, bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlamaları ve demokratik katkıda bulunmaları gibi etkin vatandaşlık yeterliliklerine sahip olmalarını gerektirir. Etkin vatandaşlık, bireyin bir devlete hukuki olarak bağlı olmasının yanı sıra toplumsal hayatta ve siyasal alanda sorumluluklarını yerine getirme yükümlülüğünü de ifade eder. Etkin vatandaş, toplumsal ve siyasal yaşamda pasif bir gözlemci değil sorunlara duyarlı, sorumluluklarını bilen ve haklarını arayan bireydir. İçinde yaşadığı sistemin işleyişinin, kendi özgürlüklerinin ve sınırlılıklarının farkındadır. Sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısına sahiptir. Sorunlara çözüm üretmede diğer vatandaşlarla iş birliği içinde hareket eder (Görsel 2.1). Bireysel çıkarları yerine kamu yararını gözetir. Etik değerlere bağlı kalarak toplumsal sorunların çözümünde sorumluluk alır. Toplumun farklı kesimlerinin haklarına karşı koruyucu bir tutum geliştirir ve toplumsal sorunlara karşı duyarlıdır.

Görsel 2.1: Ortak çözüm üreten etkin vatandaşlar (Temsili)

PERFORMANS GÖREVİ

Araştırma raporunun hazırlanmasına yönelik aşağıda uygulama adımları verilen performans görevini gerçekleştiriniz.

Amaç: Etkin vatandaşın özelliklerine yönelik oluşturduğu ürünleri paylaşabilme

► **Çalışmanız esnasında dikkat etmeniz gereken hususlar şunlardır:**

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplar oluşturunuz.
- Etkin vatandaşın özelliklerine ilişkin bir araştırma yapınız.
- Araştırma sürecinizde kaynaklar ve bilgi görselinde verilenlerin yanı sıra kendi belirlediğiniz kaynaklardan yararlanınız.
- Grubunuzla birlikte araştırma sürecindeki çalışma adımlarını takip ediniz.
- Araştırma sonunda konuyla ilgili raporu hazırlayınız ve raporunuzu diğer gruplarla paylaşınız.

! **Araştırma sürecini sayfa 103'te verilen "Kontrol Listesi" çerçevesinde yürütmeyi unutmayınız.**

! **Yapacağınız çalışma sayfa 112'deki "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı", grup çalışması sırasında gösterdiğiniz performans ise sayfa 113'teki "Grup Değerlendirme Formu" ile değerlendirilecektir.**

Kontrol Listesi

Bu form, etkin vatandaşın özellikleri ile ilgili yaptığınız araştırmayı değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Aşağıdaki ölçütleri gerçekleştirdiğinizi düşünüyorsanız "Evet", düşünmüyorsanız "Hayır" sütununu (X) ile işaretleyiniz.

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası			
Grupun Adı			
Araştırma Konusu	1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye: 5. Üye:		
	Değerlendirme Ölçütleri	Evet	Hayır
Planlama ve Organizasyon	Araştırma konusu belirlenmiştir.		
	Grup üyeleri arasında görev dağılımı yapılmıştır.		
	Zaman çizelgesi oluşturulmuştur.		
	Çalışma planı hazırlanmıştır.		
Kaynaklardan Bilgi Toplama	Araştırmaya ilişkin ne tür bilgilere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.		
	Araştırma konusuna ilişkin hangi kaynaklardan bilgi toplanacağı belirlenmiştir.		
	Bilgi toplama yöntemleri (kütüphane, arşiv araştırması, genel ağ vb.) detaylı bir şekilde belirlenmiş ve uygulanmıştır.		
Kaynakların İncelenmesi	Kaynakların türü, yazarı, tarihi, dijital kimliği, genel ağdaki uzantısı gibi temel unsurları belirlenmiştir.		
	Kaynakların ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediği incelenmiştir.		
	Kaynaklarda yer alan olgu ve görüşler ayırt edilmiştir.		
	Kaynaktaki bilgilerin güncelliği incelenmiştir.		
	Kullanılan kaynaklar güvenilirlik açısından eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.		
	Kaynaklardan toplanan bilgilerin yeterli olup olmadığı araştırmanın amacına göre değerlendirilmiştir.		
Bilgilerin Yorumlanması	Kaynaklardan elde edilecek bilgiler tespit edilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.		
Araştırma Raporunun Hazırlanması	Araştırma konusuna uygun bir başlık seçilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler yorumlanmıştır.		
	Başlıklar, alt başlıklar ve ara başlıklar kullanılmıştır.		
	Konuyla ilgili görseller ve materyaller kullanılmıştır.		
	Metin içi kaynak gösterimi yapılmıştır.		
	Kullanılan kaynaklar "Kaynakça" bölümünde uygun biçimde verilmiştir.		
	Dil bilgisi, yazım ve noktalama kontrolü yapılmıştır.		
Sunum	Araştırma bulgularına ve sonuçlarına yönelik açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir sunum yapılmıştır.		
	Sunum sonrasında soru-cevap ve tartışma için zaman ayrılmıştır.		
	Sunum sonrasında sorular cevaplandırılmıştır.		

Değerlendirme Sistemi

Değerlendirme sonunda "Hayır" ile işaretlenen bölümleri bir kez daha gözden geçirin ve eksikliklerinizi tamamlayınız.

1. ADIM

Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sürecin Planlanması

- Bilgi görselinde verilen etkin vatandaşlık örneklerini grubunuzla inceleyiniz.
- Etkin vatandaşlık özelliklerinden hangisiyle ilgili araştırma yapmak istediğinizi belirleyiniz.
- Etkin vatandaşın özelliklerine yönelik araştırma yapmak istediğiniz konuyu belirledikten sonra bir araştırma sorusu oluşturunuz.
- Araştırma konusunu belirledikten sonra çalışma sürecinizi ve görev dağılımınızı planlayınız.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ**İnsan Hak ve Özgürlükleri**

Haben Girma (Haben Görma), Harvard Hukuk Fakültesinden mezun olan ilk görme ve işitme yetersizliği olan kadındır. Bedensel yetersizliği olan bireylerin teknolojiye ve dijital bilgiye erişimini kolaylaştırmak amacıyla yazar, konuşmacı ve avukat olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Bedensel yetersizliği olan bireylerin hakları için yaptığı konuşmalar ve açtığı davalar erişilebilirlik konusunda farkındalık yaratmıştır. 2019 yılında, *Haben: Harvard Hukuk Fakültesini Fetheden Sağır ve Kör Kadın* adlı kitabını yayımlamıştır.

İnsan Hak ve Özgürlükleri

Martin Luther King Jr. (Martin Luter King Cünyır) ABD'de Afro-Amerikanlara yönelik ırkçı davranışlara ve eşitsizliğe karşı mücadele etmiştir. King'in öncülüğünde verilen mücadele, yürütülen kampanyalar ve protesto gösterileri etkisini göstermiş ve yeni haklar kazanılmıştır. İş ve konut ayrımcılığı, oy kullanılmasını engelleyen sınırlamalar hukuken yasaklanmış ancak Afro-Amerikanlara yönelik ayrımcılık pratikte ortadan kalkmamıştır.

Çevre Bilinci ve Sürdürülebilirlik

Sônia Guajajara (Sonya Guacacara), yerlilerin yaşadığı Amazon ormanlarında yasa dışı madencilik, kaçak ağaç kesimi ve arazileri tarıma açma gibi faaliyetlere karşı çıkmıştır. Brezilya yerli halklarının sözcülüğünü yapan Guajajara, 2023'te kurulan Yerli Halklar Bakanlığına getirilmiş; yerli halkların temsil edilmesini ve seslerinin duyurulmasını sağlamıştır.

BREZİLYA**Çevre Bilinci ve Sürdürülebilirlik**

Gelecek nesillere sürdürülebilir çevre ve yaşanabilir şehirler bırakmak amacıyla 2017 yılında Türkiye'de Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan "Sıfır Atık Projesi" atık oluşumunu engellemeyi, asgari düzeylere indirmeyi ve atıkları kaynağında toplayarak geri kazanım sağlamayı amaçlamaktadır.

Bilgi Görseli 2.1: Dünyada etkin vatandaşlık örnekleri

Demokratik Katılım

Estonya'da geliştirilen "Tana Otsustan Mina" (Bugün Karar Verdim) projesi vatandaşların demokratik süreçlere etkin katılımını amaçlayan bir e-demokrasi uygulaması örneğidir. Proje ile vatandaşlar taslak mevzuata dair görüşlerini paylaşabilmekte ve yeni kanun teklifi sunabilmektedir.

İnsan Hak ve Özgürlükleri

Malala Yousafzai (Malala Yavsaftay), Pakistan'da kız çocuklarının ve kadınların eğitimi için mücadele vermiştir. 2013'te kurduğu Malala Fonu ile milyonlarca kız öğrenciye destek sağlamıştır. Yaptığı çalışmalar sonucunda on yedi yaşında Nobel Barış Ödülü almıştır.

Demokratik Katılım

Türkiye'de İletişim Başkanlığı tarafından halkın görüşlerini yansıtması amacıyla 2019 yılında "Ülkem İçin Bir Fikrim Var" projesi gerçekleştirilmiştir. Bu proje kapsamında fikir paylaşımı sayısı bir yıl içinde kırk beş bine ulaşmıştır.

Projede en çok öneri eğitim alanından gelmiştir. Eğitimin yanı sıra ekonomi, çevre, bilim, teknoloji, güvenlik, tarım, sağlık, ticaret, hukuk, gıda, sanat, spor gibi birçok alanda öneri sunulmuştur.

ENDONEZYA

Sosyal Sorumluluk

Endonezyalı iki kız kardeş olan Melati (Melati) ve Isabel Wijsen (İsabel Vayjsin), Bali'deki plastik sorununa dikkat çekmek için "Bye Bye Plastic Bags" (bay bay plastik poşet) projesini başlattılar.

Kampanyalarını ülke genelinde duyuran kardeşlerin projesi, 2019'da tek kullanımlık plastik poşet tüketiminin yasaklanması ile başarıya ulaşmıştır. Proje, elliden fazla ülkede gönüllülerin katılımı ile devam etmektedir.

Sosyal Sorumluluk

Çad'da doğan Hindou Oumarou Ibrahim (Hindo Omaru İbrahim) henüz on beş yaşında çevre ve insan haklarını korumak için Çad Yerli Kadınlar ve Halklar Derneğini kurmuştur. İklim değişikliğinin yerli halklar ve çevreye etkisi üzerine yaptığı konuşmalar ve yürüttüğü projeler dikkat çekmektedir. Coğrafya eğitimi alan Hindou, ülkesindeki orman ve su varlığını korumak için mücadelesini sürdürmektedir.

2. ADIM

Kaynaklardan Bilgi Toplama

- Etkin vatandaşın özellikleriyle ilgili bilgi edinmek için kullanacağınız kaynakları belirleyiniz ve grup arkadaşlarınızla görev dağılımı yaparak kütüphaneler, sivil toplum kuruluşları ya da genel ağ kaynakları üzerinden bilgi toplayınız.

Ders Kitabınızın Kaynakçası

- Kaynak araştırmanıza ders kitabınızın kaynakçasını inceleyerek başlayabilirsiniz.

Akademik Yayınlar

- Kullanacağınız kaynakları seçerken akademik yayınları tercih ediniz.

Dijital Kütüphane

- Çevrenizdeki kütüphanelerin yanı sıra dijital kütüphanelerden de bilgi toplayabilirsiniz.

Sivil Toplum Kuruluşları

- Kamu yararına faaliyet gösteren STK'ler ile görüşerek bilgi toplayabilirsiniz.

Genel Ağ

- Bilgi toplama aşamasında güvenilir genel ağ kaynaklarından yararlanabilirsiniz. Ulaştığınız makale ya da eserlerin kaynakçaları size yeni kaynaklar hakkında fikir verecektir. Ortaöğretim Genel Müdürlüğünce hazırlanan "Dijital Öğrenme Köprüsü"nden yararlanarak akademik araştırma sitelerine ve dijital kütüphanelere ulaşabilirsiniz.

3. ADIM

Kaynakların İncelenmesi

- Araştırma öncesinde ulaştığınız kaynaklara uygun sorular sorarak kaynağın türünü, yazarını, yayım tarihini, dijital kimliğini ve varsa genel ağdaki uzantısını belirleyiniz.
- Elde ettiğiniz bilgileri konuyla ilgili ve ilgisiz şeklinde ayırıştırarak araştırma konusuna uygun olanları seçiniz.
- Kullanacağınız kaynaklarda ön yargı, çelişki veya tutarsızlık bildiren ifadeler olup olmadığını ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorarak kaynakları karşılaştırınız. Aynı konuyu ele alan kaynaklardaki farklı görüşleri belirleyiniz.
- Kaynaklarda yer verilen olay, olgu ve görüşleri birbirinden ayırarak not ediniz.
- Kaynaklardaki bilgilerin güncel olup olmadığını sorgulayınız.
- Sorgulamalar sonucunda topladığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterli olup olmadığına dair çıkarımda bulununuz.
- Kaynakların incelenmesi aşamasını aşağıdaki örnekleri inceleyerek uygulayınız.

Kaynağın Künyesi

Eserin/Kaynağın Adı:
Eserin/Kaynağın Yazarı:
Eserin/Kaynağın Türü:
Yayın Yeri ve Yayınlandığı Tarih:
Dijital Kimliği ve Genel Ağdaki Uzantısı:

Kaynaklara Yöneltilcek Sorular

Kaynaktaki bilgiler güncel midir?
Kaynaktaki bilgiler bilimsel metotlarla mı elde edilmiştir?
Kaynaktaki bilgiler diğer bilgilerle uyumlu mudur?
Kaynaktaki bilgilerde çelişki var mıdır?
Kaynağın yazarı ön yargılı bir tutum sergilemiş midir?

Kaynak İncelemesine İlişkin Örnek Çalışma

(Temsili)

Eserin Adı: *Demokrasi ve İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi*

Eserin Yazarı: Gökçe Asya Işıksağan

Yayın Yeri ve Tarihi: Ankara, 2026

Kaynağın Türü: Tarih, Felsefe ve Vatandaşlık Bilgisi (İkinci el kaynak)

- Yazar, tarih ve felsefe alanında eserler vermiştir.
- Eser demokrasi ve insan hakları ile ilgilidir.
- Eserde tarihsel süreçte farklı kültür ve uygarlıkların katkılarıyla demokrasi ve insan haklarının gelişimi yer almaktadır.

4. ADIM

Kaynakların Sorgulanması

- Elinizdeki bilgilerin araştırma konunuz için yeterli olup olmadığına dair çıkarımda bulununuz. Yetersiz veya sınırlı kaldığını düşünüyorsanız farklı kaynaklar kullanarak araştırmaya devam ediniz. Bu aşamada ikinci adımda verilen araştırma yöntemlerini gözden geçirerek ikinci ve üçüncü adımları yeniden uygulayınız.
- Kaynak incelemenizi tamamladıktan sonra kullandığınız kaynakların yaptığınız araştırmaya katkısını değerlendirmek amacıyla aşağıda verilen "Kaynak Analiz Formu"nu doldurunuz.

Kaynak Analiz Formu	
Grubun Adı	Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası
Araştırma Konusu	1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye:
İncelediğiniz kaynaklarla ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.	
1. İncelediğiniz kaynaklar birincil ya da ikincil kaynaklardan hangisine girmektedir? Nedenini açıklayınız.	
2. Kaynakların türü nedir?	
3. Kaynakları yazan veya oluşturan kişi ya da kişilerin bakış açısı kaynak veya kanıta nasıl yansımıştır?	
4. Kaynakların yanlışlık ve yanıltıcılık durumu nedir?	
5. Bu kaynaklar çalıştığınız konuya, yazdığınız metne veya yaptığınız tartışmaya nasıl katkıda bulunmaktadır?	

5. ADIM

Kaynaklardan Elde Edilen Bilgilerin Yorumlanması

- Araştırma sürecinde edindiğiniz bilgileri ana fikir, şahıslar, eserler, mekânlar ve kurumlar bağlamında sınıflandırınız.
- Ulaştığınız bilgileri aşağıda verilen örnek olaydan hareketle grup olarak yorumlayınız.
- Demokratik katılım, insan hak ve özgürlükleri, sosyal sorumluluk, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik alanlarındaki faaliyetlerden yola çıkarak etkin vatandaşın özelliklerine yönelik çıkarımlarda bulununuz.

Örnek Olay Yorumu

Son yıllarda yağışların azalması, nehir ve göletlerin kuruması tarımsal üretimi düşürmüştü; yaşam koşullarını zorlaştırarak köy nüfusunun da azalmasına yol açmıştır. Çevresel sorunların kendini gösterdiği, şehre göçün hızlandığı bu dönemde büyüdüğü topraklarda kuraklık ve çölleşme tehlikesine karşı Halime Hanım; sorumluluk bilinciyle harekete geçmiştir. Yedi senedir gönüllü olarak ağaç dikmektedir. Kendi imkânlarıyla başladığı ağaçlandırma çalışmasına köylülerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının da desteğini alarak devam etmiş, mücadelesi zamanla büyümüştür. Torunlarına yeşil bir doğa ve bereketli topraklar bırakmak isteyen Halime Hanım, yeşeren toprağı gördükçe umudunun da büyüdüğüne inanmaktadır. Ağaçlandırma çalışmalarının yanı sıra köydeki su kaynaklarının verimli kullanılması ve kuraklığa dayanıklı ürünlerin tercih edilmesi için de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yorum 1

Halime Hanım'ın tutumu etkin vatandaşlık kavramının sadece çevresel hassasiyetle sınırlı olmadığını, etik sorumluluğun, gönüllü çalışmanın, kamuya açık olmanın ve dönüştürücü etki yaratmanın birleştiği çok yönlü bir vatandaşlık anlayışı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Halime Hanım'ın tutumu şu açılardan ele alınabilir:

- **Farkında ve Yapıcı Katılım:** Halime Hanım, kuraklaşma ve çölleşmeye karşı çeşitli kuruluşlardan aldığı destekle ağaç dikmektedir. Bu eylem toplumsal duyarlılığa ve göçün önlenmesine yönelik bir gayrettir. Sıradan bir ağaç dikim faaliyetinden fazlasını ifade eden bu hareket, aynı zamanda bölge insanlarının farkındalığını ve katılımlarını talep eden kamusal bir olaydır.
- **Etik Değerler ve Sorumluluk:** Köyündeki kuraklaşmaya ve çölleşmeye yönelik olarak gerçekleştirdiği ağaçlandırma eylemi aynı zamanda bir etik görüşü temsil etmektedir. Bu anlayış bireyin doğa ile olan ilişkisini ve topluma, gelecek nesillere karşı duyduğu sorumluluğu kapsar. Köyüne olan bağlılık, yurt sevgisini ve ekolojik bilinci bir araya getiren bu eylem; etkin vatandaşlığın değerler temelini yansıtmaktadır.
- **Sivil Katılım ve Gönüllülük:** Halime Hanım'ın gönüllü çalışması, kişisel inisiyatifin sağlanan destekler ile uzun vadeli kamu sorumluluğuna nasıl dönüşebileceğini göstermektedir.
- **Kamu Alanını Dönüştürme:** Köyünün ağaçlandırılması, kişisel çabaların kamu alanında bir "başlangıç eylemi" yaratma potansiyeli olduğunu ortaya koymaktadır. Kamu alanı, bireylerin ortak bir yaşam inşa ettikleri ve görünür hâle geldikleri bir yerdir. Halime Hanım'ın yaşadığı çevreyi korumaya yönelik çabaları, çevre ve vatandaşlık anlayışında dönüşüm hedefleyen bir kararlılığın işe yaradığını göstermektedir.

Yorum 2

Halime Hanım'ın yaptığı çalışmalar, Aristoteles'in "iyi yaşam" düşüncesiyle örtüşmektedir. Aristoteles insanı "zoon politikon" (politik canlı) diğer bir ifadeyle toplumsal ve siyasal bir varlık olarak görür. İyi bir yaşam sürmek için devlete, yasalara ve birlikte yaşamaya ihtiyaç duyan insan, bireysel değil; toplum içinde kurallar ve yasalar çerçevesinde iyi bir yaşam sürdürebilir. Onu diğer canlılardan ayıran husus; iyi-kötü, haklı-haksız gibi etik kavramları anlama ve karar verebilme yetisidir. Bu yönden Halime Hanım'ın doğayı korumaya yönelik tutumu, içselleştirilmiş sorumluluğun nesillere temiz bir doğa bırakma ve doğayı koruma gayesini yansıttığını göstermektedir.

Halime Hanım'ın gönüllü çalışması, çevresel bir tepki olmasının yanı sıra etik ve toplumsal farkındalıkla yapılmış bilinçli bir tercihtir. Köyüne ağaç dikerek bu eylemini görünür hâle getirmesi, yaptıklarını yaşadığı toplumdaki bireyler ile paylaşması ve eylemi çeşitli destekler alarak gerçekleştirmesi insanları düşünmeye ve sorumluluk almaya yönlendirmektedir. Onun bu davranışı, yaşadığı dünyaya etkin katkı sunmayı amaçlayan örnek bir toplumsal girişim olarak değerlendirilebilir ve yurttaşlığın en yüksek seviyesinde etik sorumluluğa dayalı bir kamusal katılım biçimi olarak nitelendirilebilir.

■ Etkin vatandaşın yaşadığı çevrenin sürdürülebilirliğine katkıları ile ilgili verilen kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Kaynak A

Türkiye'de yürütülen en kapsamlı "vatandaş bilimi" projesi niteliğindeki "Denizlerimizin Genç Kaşifleri" ile denizlerimiz üzerindeki iklim değişikliği baskılarını anlamaya yönelik araştırmalar gerçekleştiriliyor.

ODTÜ Bilim İletişim Grubu rehberliğinde, ODTÜ İklim Merkezi, ODTÜ Deniz Bilimleri Enstitüsü, ODTÜ Tasarım Fabrikası ve diğer ODTÜ bileşenlerinin katkılarıyla düzenlenen vatandaş bilim projesi kapsamında 7'den 70'e katılımcılar, denize kıyısı olan 28 ilimizde ve KKTC'de, ODTÜ tarafından tasarlanıp üretilen cihazlarla denizlerde iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin farklı parametrelerde ölçümler gerçekleştirdi.

Gönüllülerin katkılarıyla gerçekleştirilen bu ölçümlerden elde edilen verilerin ODTÜ DBE ve ODTÜ İKLİM akademisyenleri ve araştırmacıları tarafından analiz edilmesiyle Türkiye'nin denizleri hakkındaki en kapsamlı vatandaş bilim makalesi yazılacak.

Yerinde yapılan ölçümler sayesinde araştırma gemilerinin uzun süreli seferlere çıkmasına ihtiyaç kalmıyor. Böylece önemli ölçüde yakıt tasarrufu sağlanırken çevre üzerindeki karbon ayak izi de düşürülüyor.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak B

Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB), Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve TEMA Vakfı iş birliğiyle sürdürülen Su Kardeşliği Projesi, çocuklara ve öğretmenlere suyun verimli kullanımı ve korunması konusunda önemli bilgiler ulaştırmaya devam ediyor.

Proje, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi konusunda toplumsal farkındalığı artırmayı hedefliyor. (...)

Su Kardeşliği Projesi, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencileri için özel olarak hazırlanan eğitim materyalleri ile suyun tüm canlılar için önemini eğlenceli ve interaktif bir şekilde anlatıyor. Etkinliklerde çocuklar, su döngüsü, su ekosistemleri, su ayak izi ve su tasarrufu gibi konular hakkında bilgi sahibi oluyor. Proje sayesinde çocuklar evlerinde ve okullarında suyu koruma gönüllüsü olma fırsatını yakalıyor. (...)

(Genel ağdan alınmıştır.)

? Etkin bir vatandaş olarak sürdürülebilir bir çevre için günlük hayatınızda yapabileceğiniz üç davranışı belirtiniz ve bu davranışların çevrenin korunmasına katkısını kısaca açıklayınız.

6. ADIM

Araştırma Raporunun Hazırlanması

Etkin vatandaşın özellikleri ile ilgili edindiğiniz bilgileri bir araştırma raporu hâlinde hazırlayınız. Raporunuzu hazırlarken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.

- Araştırma raporunuza uygun bir başlık seçiniz.
- Hazırladığınız görselleri raporun uygun kısımlarında kullanınız.
- Raporunuzda alıntı yaptığınız kaynaklara metin içinde atıf yapınız ve kullandığınız kaynakları aşağıda verilen örnekteki gibi kaynakçada gösteriniz.

UYGULAYALIM

- Etkin vatandaşın özellikleri ile ilgili hazırladığınız sunum, afiş ve poster çalışmalarını öğretmeninizin rehberliğinde sınıfta ya da okul genelinde panel, seminer, bilim şöleni, proje fuarı gibi etkinliklerde paylaşınız.

DEĞERLENDİRELİM

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu form, öğrenci grubunun etkin vatandaşın özellikleri ile ilgili yaptığı etkinliği değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Öğrencinin durumunu en doğru yansıtan seçeneğin puanını ilgili bölüme yazınız.

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Sınıfı:

Numarası:

Tarih:

Ölçütler	Başarı Düzeyi			Puanlar
	1 (Geliştirilmeli)	2 (Kabul Edilebilir)	3 (Oldukça İyi)	
Çalışma Planı Hazırlama	Çalışma planı hazırlanmamıştır veya araştırma süreciyle uyumlu değildir.	Araştırma süreci için kısmen uygulanabilir bir plan hazırlanmıştır.	Araştırma süreci için uygulanabilir bir plan hazırlanmıştır.	
Bilgi Toplama	Konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan yararlanılmamıştır.	Konuyla ilgili kısmen güvenilir kaynaklardan yararlanılmıştır.	Konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan yararlanılmıştır.	
Kaynakları Yorumlama	Sorun etkin vatandaşlık değerleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmamıştır.	Sorun etkin vatandaşlık değerleriyle ilişkilendirilmiş ama yorumlar sınırlı kalmıştır.	Sorun etkin vatandaşlık değerleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.	
Görsel Materyal Kullanımı	Görsel materyaller araştırma konusunu yansıtmamaktadır.	Görsel materyaller araştırma konusunu kısmen yansıtmaktadır.	Görsel materyaller araştırma konusunu bütünüyle yansıtmaktadır.	
Dil ve Anlatım	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına uyulmamıştır.	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuştur.	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.	
Sunum Becerisi	Sunum anlatımın temel ilkelerine uygun hazırlanmamıştır ve ilgi çekici değildir.	Sunum anlatımın temel ilkelerine kısmen uygun hazırlanmıştır ve kısmen ilgi çekicidir.	Sunum anlatımın temel ilkelerine uygun hazırlanmıştır ve ilgi çekicidir.	
Toplam Puan				

Değerlendirme Sistemi

"Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı"ndan alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Bu ölçekte altı ölçüt ve üç başarı düzeyi bulunmaktadır. Öğrencinin bu ölçekten alabileceği en düşük puan $6 \times 1 = 6$, en yüksek puan ise $6 \times 3 = 18$ olacaktır. Örneğin öğrenci toplam 12 puan aldıysa bu yüzde olarak $(12/18) \times 100 \approx \% 67$ olarak hesaplanır. Bu durumda öğrenci ~67 puan almış olur.

Grup Değerlendirme Formu

Bu form ile yaptığınız çalışmanızı aşağıda verilen ölçütleri dikkate alarak değerlendiriniz.

Grubun Adı:

Etkin Vatandaşın Özelliği:

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası:

1. Üye:
2. Üye:
3. Üye:
4. Üye:
5. Üye:

Değerlendirme Ölçütleri		Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman	Görüşler
1.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirleriyle yardımlaştı.					
2.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.					
3.	Grup üyeleri görev ve sorumluklarını zamanında yerine getirdi.					
4.	Grup üyeleri her aşamada görüş alışverişinde bulundu.					
5.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirine saygılı davrandı.					
6.	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve ulaştıkları çıkarımları birbiriyle paylaştı.					
7.	Grup üyeleri etkinlik sürecinde zamanı verimli şekilde kullandı.					
8.	Grubunuzun güçlü yönleri nelerdir?					
9.	Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?					
10.	Grup olarak yapacağınız sonraki çalışmayı iyileştirmek için ne önerirsiniz?					
11.	Görüşler					

! Yandaki karekodda verilen etkin vatandaşın özellikleriyle ilgili "Anlam Çözümleme" etkinliğini yapınız.

2.2. DEMOKRATİK SÜREÇLERE KATILIM

DÜŞÜNELİM

■ Verilen gazete haberlerinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI BÜLTENİ

Konya'nın kadın muhtarları mahallelerine en iyi hizmeti vermek için çalışıyor

Konya'da görev yapan iki kadın muhtar, mahallerine en iyi hizmeti vermek için çalışıyor.

(Genel ağdan alınmıştır.)

TBMM çocuk özel oturumunu 4. sınıf öğrencisi Berra Koramaz yönetti.

Berra Koramaz, yaptığı konuşmada, kendilerine bırakılan mirası daima ileriye taşımak için gece gündüz çalışmaya devam edeceklerini dile getirdi.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Özel gereksinimli çocuklar, Gazze'deki akranları için yazdıkları mektupları denize bıraktı.

Gönüllü Anneler Topluluğu, Gazze'de yaşanan insanlık dramına dikkati çekmek amacıyla "Bir Mektup Bin Umut, Kalbimiz Filistin'de" sloganıyla etkinlik düzenledi.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Oy kullanmaya gidemeyen seçmene "seyyar sandık" gitti

Hastalığı ya da engeli nedeniyle sandık başına gidemeyen seçmenler, "seyyar sandık" uygulamasından faydalanarak oylarını kullandı.

(Genel ağdan alınmıştır.)

? Gazete haberlerinden hareketle günlük yaşamdan çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin demokratik süreçlere katılımına örnekler veriniz.

KEŞFEDELİM

- Güncel dijital hak ihlalleri ile ilgili tabloyu inceleyerek hak ihlallerinin bireysel etkilerini ve toplumsal sonuçlarını değerlendirerek ilgili alana yazınız.

Dijital Hak İhlalleri	Bireysel Etkileri	Toplumsal Sonuçları
Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türklerinin bazı mobil uygulamaları kullanmaları hükümet tarafından zorunlu tutulmaktadır. Böylece kişisel iletişim trafiği ve kişisel verilere ulaşabilmekte hatta mobil telefon kullanımını bırakmak tutuklama nedeni olabilmektedir.		
2024'te Hong Kong'da (Hon Kong) çok uluslu bir firmanın çalışanı, video konferans görüşmesinde şirketin mali işler müdürü gibi gösterilen yapay zekâ ile oluşturulmuş sahte bir görüntüye inanarak 25 milyon dolar ödeme yapmıştır.		
Dijital dünyada yemleme yöntemiyle yapılan dolandırıcılık yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yöntemle şifre avcıları; sahte iletiler aracılığıyla kişisel kimlik bilgilerini, banka kartı ve kullanıcı hesap bilgilerini ele geçirebilmektedir.		
2018'de dünya genelinde popüler olan bir sosyal medya platformunun İngiltere ve ABD'deki seçimleri etkilemek amacıyla kişisel verileri işlediği ve seçmen görüşünü etkilemeye çalıştığı ortaya çıkmıştır.		
İngiltere'de postane işlerindeki finansal işlemleri yönetmek için oluşturulan yazılımın hataları nedeniyle yüzlerce postane çalışanı haksız yere suçlanmış ve adli süreçlere tabi tutulmuştur.		

ÖĞRENELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- **Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin hak ihlalleri ile ilgili verilen metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.**

Toplumda yaşayan her birey, yaşına, cinsiyetine ya da fiziksel durumuna bakılmaksızın eşit haklara sahiptir. Ancak çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve özel gereksinimli bireyler; çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı bu haklardan eşit şekilde yararlanamamaktadır. Bu durum, söz konusu grupların sistematik biçimde hak ihlallerine maruz kalmasına yol açmaktadır.

Çocuklar, fiziksel ve zihinsel gelişim süreçlerinin devam etmesi nedeniyle korunmaya en fazla ihtiyaç duyan gruplardan biridir. Buna rağmen çocuk işçiliği, eğitim hakkına erişimde yaşanan sorunlar ve istismar gibi durumlar, çocuk haklarının ihlal edildiğini göstermektedir. Bu tür ihlaller, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal gelişimi de olumsuz etkilemektedir.

Kadınlar da toplumsal hayatta çeşitli eşitsizliklerle karşılaşmaktadır. Kadına yönelik şiddet, iş hayatında fırsat eşitsizliği ve toplumsal baskılar, kadınların haklarını özgürce kullanmasını zorlaştırmaktadır. Kadınların eşit bireyler olarak kabul edilmesi, sağlıklı bir toplumun temel şartıdır.

Yaşlı bireyler, artan yaşla birlikte sosyal hayattan dışlanma ve ihmal edilme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Yaş ayrımcılığı olarak da ifade edilen bu durum, yaşlı bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımını engelleyerek onların yaşam kalitesini düşürmektedir. Oysa yaşlıların bilgi ve deneyimleri, toplum için önemli bir değer taşımaktadır.

Özel gereksinimli bireyler ise fiziksel çevre düzenlemelerinin yetersizliği, eğitim ve istihdam olanaklarına erişimde yaşanan güçlükler nedeniyle çeşitli hak ihlallerine maruz kalmaktadır. Bu tür hak ihlalleri, özel gereksinimli bireylerin toplumsal yaşama tam ve etkin katılımı sınırlandırmaktadır.

Sonuç olarak, söz konusu grupların karşılaştığı hak ihlallerinin önlenmesi için hukuki düzenlemelerin güçlendirilmesi, toplumsal farkındalığın artırılması ve kapsayıcı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. İnsan haklarına dayalı bir toplum yapısının oluşturulması ancak tüm bireylerin eşit ve adil koşullarda yaşamlarını sürdürebilmesiyle mümkün olacaktır.

Kaynak A

Çocuk haklarına yönelik ihlaller yalnızca gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil, global ölçekte yaşanan bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. (...) Küresel ölçekte çocuk hakları ile ilgili temel sorun alanlarına örnek olarak; "insan ticareti, çocuk yaşta evlilik, çocuk işçiliği, eğitime erişim eksikliği, çocuk askerler, temiz suya erişim eksikliği ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği" zikredilebilir.

(...) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve UNICEF'in yayınlamış olduğu "Çocuk İşçiliği: Küresel 2020 Tahminleri, Eğilimler ve Gelecekteki Durum Raporu"na göre; çocuk işçilerin sayısı son dört yılda 8,4 milyon artarak global ölçekte 160 milyona ulaşmıştır. (...)

Çocukların karşılaştığı diğer bir sorunlu alan eğitime erişimdir. UNICEF verilerine göre; ilkokul çağındaki çocukların % 11'i ve ortaokul çağındaki çocukların % 20'si hiç okula gitmemektedir. (...)

Çocukların sağlık hizmetlerine erişimine baktığımızda başka bir sorunlu alanla karşılaşlıyoruz. (...) Covid-19 döneminde 117 milyondan fazla çocuk, çocuk felci (polio) ve kızamığa karşı bağışıklık gibi sağlık ve beslenme hizmetlerine erişim fırsatlarını kaybetmiştir.

Korkmaz ve Kaçan, 2022, s. 15-16*

Kaynak B

Basit bir gözlemlerle de tespit edileceği üzere tüm dünyada kadınların siyasal katılımı, siyasi organlarda yer alma durumları erkeklerden düşüktür. İstatistiksel veriler de bunu ortaya koymaktadır. Bölgesel olarak bakıldığında bu konuda en yüksek oranlara sahip ülkelerin İskandinav ülkeleri; en düşük oranlara sahip ülkelerin de Arap ve Pasifik ülkeleri olduğu görülmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere Nisan 2015 itibarıyla kadınların parlamentoda temsili, İskandinav ülkelerinde %41,5, Arap ülkelerinde %16,1, Pasifik ülkelerinde ise %15,7'dir. (...)

Tablo 1: Bölgeler İtibariyle Parlamento ve Senatolarda Kadın Üye Oranları (%) (Inter-Parliamentary Union, 2015)

	Parlamento	Senato	Her İkisi Birleştiğinde
İskandinav Ülkeleri	41,5	—	—
Amerika Kıtası	26,5	25,5	26,4
Avrupa OSCE Üyesi Ülkeler (İskandinav Ülkeleri Dâhil)	25,3	24,3	25,1
Avrupa OSCE Üyesi Ülkeler (İskandinav Ülkeleri Hariç)	23,7	24,3	23,8
Afrika'da Sahara Çölü'nün Güney Kısmı	22,7	20,3	22,4
Asya	19,0	13,3	18,4
Arap Devletleri	18,1	7,3	16,1
Pasifik	13,1	36,0	15,7

(...) Türkiye'de meclisteki kadın milletvekili temsili oranı 1987'e kadar inişli çıkışlı bir durum sergilemiştir. 1987'den bu yana yavaş bir hızla da olsa düzenli bir artış söz konusudur. Bu artışın hızı 2007 ve 2011 yıllarında katlanarak artmıştır. Bir başka deyişle 1987'de kadınların TBMM'de temsil oranı %1,3 iken 2011'de bu oran %14,4'e ulaşmıştır. (...)

Demir, 2015, s. 36-37*

Kaynak C

Dünya genelinde yaşlı bireylerin insan haklarının ihlal edilmesine neden olan ve yaşlı bireylerin haklarından yararlanmalarını engelleyen yaşlı ayrımcılığı, ihmal ve istismar gibi sosyal ve kültürel nedenler; yoksulluk gibi ekonomik nedenler; kanunlar ve düzenlemelerde yetersizlikler gibi hukuki nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler, gün geçtikçe toplam nüfus içindeki payları hızlı bir şekilde artan yaşlı nüfus grubu için yaşamları muhtemel sorunları arttırmakta ve çeşitli endişeleri ortaya çıkarmaktadır. (...)

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak Ç

(...) Özel gereksinimli bireylerin genel bireylerden farklı olarak duygusal, sosyal, fiziksel, zihinsel veya bilişsel açıdan sağlık hizmetlerine, rehberliğe, danışmanlığa ve eğitime ihtiyaç duyan özel gereksinimli bireyler olduğu sonucuna varılabilir. Özel gereksinim kategorisinde değerlendirilen bireyler ekstra kaynaklara ihtiyaç duyan pek çok farklı yelpazede sınırlılığı olan çeşitli bireyleri kapsamaktadır.

Özel ihtiyaçları olan çocukların normal aktivitelere katılabilmelerini ve bağımsızlık becerilerini geliştirebilmelerini sağlamak için eğitim, destek ve toplumsal kaynakları da içeren kapsamlı bir bakım yaklaşımına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla özel eğitim ihtiyaçları olan bireyler, eğitim ve bakım süreçlerinde sorunlu olarak değil, çok yönlü, öğrenen bireyler olarak konumlandırılmalıdır. Bu yolla özel gereksinimli bireylerin sosyal yaşama kazandırılması bakımından fiziksel aktiviteler önem teşkil etmektedir.

Özant, Karaman, Ayyıldız ve İlhan, 2024, s.164*

? Günlük hayatta çocukların, kadınların, yaşlıların veya özel gereksinimli bireylerin haklarının ihlal edildiğini gösteren hangi davranış veya uygulamalarla karşılaşılabilir? Örnekler veriniz.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireyler odağında yaşanan hak ihlallerine yönelik bir çözüm planı hazırlayınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde grup çalışması yoluyla hazırlayacağınız çözüm planını oluştururken çalışma adımlarını takip ediniz.
- Grup çalışması yoluyla hazırladığınız planı uygulama sürecini ve çalışmaların etkilerini değerlendirdiğiniz bir sunum hazırlayarak sınıf ortamında paylaşınız.

! Yapacağınız çalışma 126. sayfadaki "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı" ile değerlendirilecektir.

Sorunun Belirlenmesi

- Aşağıda verilenleri inceleyiniz.
- İncelemenizin ardından grup olarak çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli birey konularından birini seçiniz.
- Çözüm planı oluşturacağınız konu ile ilgili doğrudan gözlemlediğiniz veya küresel ölçekte önem taşıyan toplumsal sorunlardan birini belirleyiniz. Belirlediğiniz sorunu aşağıda verilen alana yazınız.

Belirlenen Sorun: _____

1. ADIM

İstatistiklerle Çocuklara Yönelik Hak İhlalleri

TÜİK verilerine göre Türkiye'de çocukların %13,8'i akran zorbalığına maruz kalmaktadır. Dalga geçmek ve kasıtlı olarak dışlamak çocuklar arasında en sık görülen zorbalık davranışları arasındadır.

%13,8
akran zorbalığı

Anayasa Mahkemesi, otizmli çocuğun eğitim yetersizliğini "hak ihlali" saydı

Anayasa Mahkemesi (AYM), lise çağındaki otizmli bir çocuğun yeterli eğitim göremediği için gerileme sorunu yaşamasının "eğitim hakkının ihlali" olduğuna hükmetti.

Sosyal medyada yaşlılar "dijital dışlanmaya" maruz kalıyor

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Derya Gül Ünlü, sosyal medya kullanıcısı yaşlı bireylerin, özellikle gençlerin eleştirel yorumları nede niyle baskılandığını ve zamanla çeşitli psikolojik rahatsızlıklarla öz saygı yitimine uğradığını söyledi.

İstatistiklerde Kadın, 2025

Yaşamın herhangi bir döneminde şiddete maruz kalmış kadınların %28,2'sinin psikolojik şiddete, %18,3'ünün ekonomik şiddete, %12,8'inin ısrarlı takibe, %8,3'ünün dijital şiddete uğradığı.

%28,2
psikolojik

%12,8
fiziksel

%18,3
ekonomik

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında İlerleme: Kadın-Erkek Eşitliği Küresel Durum Değerlendirmesi 2025 Raporu

2025 itibarıyla tüm dünyada kadınlar ulusal parlamentolardaki sandalyelerin %27,2'sini elinde tutmaktadır. 102 ülkede ise bugüne kadar hiç kadın devlet veya hükümet başkanı olmamıştır.

%27,2
kadın parlamenter

UNICEF 2025 Çocuk Raporu

Dünya genelinde 412 milyondan fazla çocuk aşırı maddi yoksulluk yaşayan ailelerde yaşamaktadır; bu da dünya çocuklarının %19,2'sini temsil etmektedir.

%19,2
yoksulluk

Türkiye Yaşlı Hakları Raporu

Yaşlılara karşı ayrımcılık açık bir şekilde insan hakları ihlalidir. Yaşlılara karşı yaş ayrımcılığı diğer ayrımcılık türlerinden iki yönden farklıdır: Birincisi; uzun yaşayan herkes bu ayrımcılık türünün hedefi haline gelebilir ve birçok insan bunun farkında değildir veya bu ayrımcılığı inkâr etmektedir. İkincisi; bu ayrımcılık türü, yaşlılığın onurlandırıldığı ve saygı duyulduğu geleneksel toplumların aksine modern toplumda daha yaygındır.

(Genel ağdan alınmıştır.)

2.
ADIM

Hangi hakla ilgili olduğunun belirlenmesi

- Belirlediğiniz sorunun hangi anayasal haklardan hangileriyle ilişkili olduğunu ve kimlerin bu sorundan nasıl etkilendiğini tespit ederek aşağıdaki alana yazınız.

Hangi hakla ilgilidir? _____

Kimler nasıl etkilenir? _____

■ Belirlediğiniz sorunun hangi anayasal hakla ilgili olduğunu tespit ederken aşağıda verilen anayasa maddelerinin ilgili bölümlerinden ve karekodda yer alan T.C. Anayasası'nın tam metninden yararlanınız.

**Kanun Önünde
Eşitlik**

MADDE 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

**Kişinin
Dokunulmazlığı, Maddî
ve Manevî Varlığı**

MADDE 17- Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

**Düşünce ve Kanaat
Hürriyeti**

MADDE 25- Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

Hak Arama Hürriyeti

MADDE 36- Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

**Ailenin Korunması ve
Çocuk Hakları**

MADDE 41- Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

4. ADIM

Hak arama yollarının belirlenmesi

- Hak arama yolları ile ilgili verilen tabloyu inceleyerek olası çözüm önerilerinizi ilgili alana yazınız.

Hak Arama Yolu	Anayasal Dayanağı
Anayasa Mahkemesine Başvuru	MADDE 148- Temel hakkı ihlal edilen ve iç hukuk yollarını tüketen birey başvurabilir.
Dilekçe Hakkı	MADDE 74- Herkes Meclise dilekçe verebilir.
Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman)	MADDE 74- Kamu kurumlarının işlemlerinden dolayı haksızlığa uğrayan herkes, Ombudsman'a başvuru yapılabilir. Sınırlama yoktur.
Mahkemeye Başvuru	MADDE 36- Herkes, hakkını mahkemeler aracılığıyla arayabilir. Usul kuralları kanunla belirlenir.
Toplantı ve Gösteri Hakkı	MADDE 34- Herkes, barışçıl şekilde toplantı ve gösteri düzenleyebilir. Kamu düzeni için sınırlandırılabilir.
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK)	MADDE 10- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.
Uluslararası Başvurular (AİHM, BM)	MADDE 90- İç hukuk yolları tüketildiğinde uluslararası insan hakları kurumlarına başvuru mümkündür.

Çözüm Önerileriniz:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

- Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin toplumsal hayata etkin katılımıyla ilgili verilen kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Kaynak D

Devlet desteğiyle büyüyen 64 bin çocuk iş sahibi oldu

Türkiye genelinde 15 bin 312 çocuk devletin koruması altındaki çocuk evleri ya da sitelerinde barınıyor. 170 bine yakın çocuğa ise ailelerinin yanında destek veriliyor. Bugüne kadar devletin yetiştirip kamuda işe yerleştirdiği çocuk sayısı 64 bin 238'e ulaştı.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak E

Kadın acil destek uygulaması (KADES)

KADES, kadınların ve çocukların maruz kaldığı şiddet, taciz gibi kötü eylemleri (...) engellemek adına kullanıcılara sunulmuş resmi bir uygulamadır. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve acil durumlarda ilk aklınıza gelecek acil müdahale uygulamasıdır.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak F

TİHEK'ten yaş ayrımcılığına 100 bin lira ceza

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, noterlik işlemi sırasında 65 yaş üzeri bir vatandaşın yaş gerekçe gösterilerek sağlık raporu istenmesinin yaş temelinde ayrımcılık olduğuna hükmederek, 100 bin lira idari para cezası verdi.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Kaynak G

Üniversitelilerden görme engellilere sesli ders notu uygulaması

Bursa Teknik Üniversitesinin öncülüğünde, farklı üniversitelerden öğrencilerin katılımıyla geliştirilen "Sesli Kampüs" mobil uygulaması, görme engelli üniversitelilerin ders notlarına sesli ulaşabilmesini sağlıyor.

(Genel ağdan alınmıştır.)

1. Geliştirdiğiniz çözüm önerilerinin çocukların, kadınların, yaşlıların ve özel gereksinimli bireylerin eğitim, güvenlik, çalışma ve sosyal hayata etkin katılımını sağlamadaki rolünü açıklayınız.

2. Kaynaklarda yer alan uygulamalar, insana ve topluma değer verme anlayışını nasıl yansıtmaktadır?

5. ADIM

Etkinlik planının hazırlanması

- Belirlediğiniz sorunun çözümüne yönelik aşağıda verilen etkinlik planını doldurunuz.
- Hazırladığınız etkinlik planına öğretmeninizin dönütleri doğrultusunda son hâlini veriniz.
- Hazırladığınız etkinlik planına bağlı olarak farkındalık etkinlikleri geliştirerek sınıfta, çevrim içi ortamlarda veya okulda uygulayınız.

ETKİNLİK PLANI

Bu form; etkin vatandaş olarak çocukların, kadınların, yaşlıların ve özel gereksinimli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaşılabileceği sorunların çözümüne yönelik hazırlayacağınız planı not etmeniz amacı ile hazırlanmıştır.

Grup Adı:

1. Üye:

2. Üye:

3. Üye:

4. Üye:

Tarih:

Sorunun Belirlenmesi

Belirlenen sorun

Sorundan etkilenen grup

☐ Çocuklar ☐ Kadınlar ☐ Yaşlılar ☐ Özel gereksinimli bireyler

Haklarla İlişkilendirme

İlgili anayasal hak

Sorunun Analizi

Sorunun nedenleri

Sorunun sonuçları

Çözüm Önerileri

Çözüm önerileri

Hak Arama ve Demokratik Katılım

Çözüm önerileri
doğrultusunda
kullanılabilecek hak arama
yolları

☐ Anayasa Mahkemesine Başvuru	☐ Dilekçe Hakkı
☐ Kamu Denetçiliği Kurumu	☐ Mahkemeye Başvuru
☐ Toplantı ve Gösteri Hakkı	☐ Uluslararası Başvurular
☐ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	
- Seçilen yol ve gerekçesi:.....

Eylem Planı

Yapılacak Faaliyet

Sorumlu Kişi

Yer

Zaman

Değerlendirme

Projenin katkısı

Geliştirilebilecek yönler

UYGULAYALIM

- Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireyler odağında yaşanan hak ihlallerine yönelik çözüm planı hazırlama sürecine ilişkin deneyimlerinizi, gözlemlerinizi ve düşüncelerinizi aşağıda verilen öğrenme günlüğüne yazınız.

ÖĞRENME GÜNLÜĞÜ	
Öğrencinin Adı ve Soyadı:	
Sınıfı:	Numarası:
Tarih:	
Hak İhlalinin Tanımı	
Kişisel Düşüncelerim ve Duygularım	
Hak İhlalinin Ortaya Çıkmasının Nedenleri ve Sorunun Kaynağı	
Çözüm Önerileri	
Bu Deneyimin Bana Katkısı	

DEĞERLENDİRELİM

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu form, öğrenci grubunun etkin vatandaşın özellikleri ile ilgili yaptığı etkinliği değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Öğrencinin durumunu en doğru yansıtan seçeneğin puanını ilgili bölüme yazınız.

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Sınıfı:

Numarası:

Tarih:

Ölçütler	Başarı Düzeyi			Puanlar
	1 (Geliştirilmeli)	2 (Kabul Edilebilir)	3 (Oldukça İyi)	
Sorunun Tanımlanması	Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin yaşadıkları toplumsal sorunlar tanımlanmamıştır.	Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin yaşadıkları toplumsal sorunlar yüzeysel olarak tanımlanmıştır.	Çocuk, kadın, yaşlı ve özel gereksinimli bireylerin yaşadıkları toplumsal sorunlar tanımlanmıştır.	
Çözüm Planı Hazırlama	Toplumsal sorunun çözümü için uygun plan hazırlanmamıştır.	Toplumsal sorunun çözümü için hazırlanan plan eksiktir.	Toplumsal sorunun çözümü için uygun plan hazırlanmıştır.	
Etkinliklerin Niteliği	Etkinlikler sorunu yansıtacak şekilde hazırlanmamıştır.	Etkinlikler sorunu kısmen yansıtacak şekilde hazırlanmıştır.	Etkinlikler sorunu tam olarak yansıtacak şekilde hazırlanmıştır.	
Hak Arama Yollarını Kullanma	Sorunun çözümüne yönelik hak arama yolları doğru değildir.	Sorunun çözümüne yönelik hak arama yolları kısmen doğrudur.	Sorunun çözümüne yönelik hak arama yolları doğrudur.	
Planın Etkliliği	Sorunla ilgili etkili bir plan hazırlanmamıştır.	Sorunla ilgili yüzeysel bir plan hazırlanmıştır.	Sorunla ilgili etkili bir plan hazırlanmıştır.	
Dil ve Anlatım	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmamıştır.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuştur.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.	
Sunum	Konu yalın ve düzgün bir anlatımla sunulmamış ve anlaşılmamıştır.	Konu genellikle yalın bir dille sunulmuş ve anlatılanların çoğu anlaşılmıştır.	Konu yalın ve düzgün bir anlatımla sunulmuş ve anlaşılmıştır.	
Toplam Puan				

Değerlendirme Sistemi

“Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı”ndan alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Bu ölçekte yedi ölçüt ve üç başarı düzeyi bulunmaktadır. Öğrencinin bu ölçekten alabileceği en düşük puan $7 \times 1 = 7$, en yüksek puan ise $7 \times 3 = 21$ olacaktır. Örneğin öğrenci toplam 20 puan aldıysa bu yüzde olarak $(15/21) \times 100 \approx 71$ olarak hesaplanır. Bu durumda öğrenci ~71 puan almış olur.

Akran Değerlendirme Formu

Bu form, yaptığınız etkinlikte grup arkadaşlarınızı değerlendirmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Ölçütleri okuyarak cevabınız evet ise "E", hayır ise "H", kısmen ise "K" ifadelerini ilgili ölçütün karşısına yazınız.

Grupun Adı:

Çalışmanın Adı:

Değerlendirmeyi Yapan Öğrencinin

Adı ve Soyadı:

Sınıfı:

Numarası:

Tarih: ... / ... / ...

Değerlendirdiği

1. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

2. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

3. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

4. Arkadaşının Adı ve Soyadı:

Değerlendirme Ölçütleri

1. Etkinlik çalışmalarına gönüllü olarak katıldı.

2. Alınan kararlarda etkin rol oynadı.

3. Arkadaşlarının görüşlerine önem verdi.

4. Arkadaşlarıyla aynı düşüncede olmadığı zamanlarda yapıcı bir dil kullandı.

5. Üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirdi.

6. Görevini zamanında tamamladı.

7. Arkadaşlarıyla nitelikli iş birliği yaptı.

8. Arkadaşlarının çalışmalarına destek oldu.

9. Grup içerisinde diğer bireylerle uyumlu çalıştı.

10. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullandı.

1. Arkadaşım

2. Arkadaşım

3. Arkadaşım

4. Arkadaşım

Değerlendirme Sistemi

"Akran Değerlendirme Formu" için özel bir puanlama yoktur. "Kısmen" ve "Hayır" cevaplarınızın sayısını belirleyerek öğretmeninizden yardım alınız.

! Yandaki karekodda verilen anayasal haklar ve hak arama yollarıyla ilgili etkileşimli "Doğru/Yanlış" etkinliğini yapınız.

GELECEK DERSE HAZIRLIK

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Sonraki derse gelmeden önce 132-133. sayfalardaki "Öğrenelim" bölümünde verilen bilgi görselindeki konu başlıklarını inceleyiniz.
- Araştırmak için bu konu başlıklarından birini seçiniz.
- Yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden araştırmanızı yapınız.
- Konuyla ilgili araştırma ve inceleme yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.

2.3. DEMOKRASİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

DÜŞÜNELİM

■ Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinliği yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Dünyanın farklı yerlerinden antidemokratik uygulamaları konu alan gazete manşetlerini araştırınız.
- Ulaştığınız bilgilerden yola çıkarak ilgili alana antidemokratik uygulamalarla ilgili bir kolaj hazırlayınız.
- Hazırladığınız kolajı arkadaşlarınızla paylaşınız.

! Yandaki karekod üzerinden kolaj ile ilgili bilgiye ulaşabilirsiniz.

Kolaj Çalışması

KEŞFEDELİM

■ Metin ve görselden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Gaius Julius Caesar'ın (Gayus Jül Sezar) "Rubicon'u (Rubikon) geçmek" sözü, tarihsel bağlamda geri dönüşü olmayan bir karar alma anını ifade eder. Bu deyim, Caesar'ın Roma Senatosu'na karşı ordusuyla Rubicon Nehri'ni geçerek iç savaşı başlatma kararını simgeler. Rubicon'un geçilmesi sonucunda Roma'da sivil-asker ayrımı bozulmuş, senato etkisizleşmiş, cumhuriyetten diktatörlüğe ve imparatorluğa geçiş süreci başlamıştır.

Demokratik bir toplumda ise bireylerin ve toplulukların haklarını savunma, adaletsizliğe karşı durma veya toplumsal değişim için cesur adımlar atma anları bu tarihsel metaforla ilişkilendirilebilir. Birey ya da devletler bu bağlamda "Rubicon'u geçmek" anlamına gelen önemli seçimler yapmak durumunda kalabilir. Bu seçimler; bir ülkenin demokratik gelişimine katkıda bulunabileceği gibi hukukun bilinçli olarak askıya alınması, gücün tek elde toplanması ve demokratik kurumların devre dışı bırakılması gibi geri dönüşü zor sonuçlar da doğurabilir.

Romalı lider Gaius Julius Caesar (Temsili)

1. "Rubicon'u geçmek" ifadesinin demokrasi bağlamındaki metaforik anlamı nedir? Açıklayınız.

2. Demokrasinin korunması ile ilgili aşağıdaki tabloda verilen örnekleri inceleyerek siz de Türkiye'den ve dünyadan örnekler veriniz.

Türkiye'den Örnekler	Dünyadan Örnekler
12 Eylül 1980 darbesiyle askerî yönetim altına giren Türkiye'de temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmış, birçok siyasetçi gözaltına alınmış, partiler kapatılmış ve siyasi yasaklar getirilmiştir. 1982 Anayasa'sının halkoyu ile kabulünden sonra başlayan süreç sonunda 6 Kasım 1983 seçimleri ile TBMM yeniden açılmış ve Türkiye'de sivil yönetime geçilmiştir.	Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1948 yılından itibaren iktidarda olan beyazların ırkçı, ayrılıkçı ve otoriter apartheid (apartit) rejiminden 1994 yılında tüm toplumun ilk defa özgürce oy kullanabildiği demokrasiye geçilmiştir.

ÖĞRENELİM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

- Antidemokratik süreçler ve demokrasinin sürdürülebilirliği ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Demokrasi; halkın yönetime katılması, temel hak ve özgürlüklerin korunması, devlet gücünün hukukla sınırlandırılmasını esas alan bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçiminde vatandaşlar, hak ve özgürlüklerini kullanırken başkalarının haklarını gözetmenin gerekliliğinin bilincinde hareket eder (Görsel 2.2).

Görsel 2.2: Demokratik yaşam (Temsili)

Demokratik düzende hak ve özgürlüklerin kullanımı güçlü olmakla birlikte XXI. yüzyılda dünya genelinde demokratik düzenin işleyişinde dönem dönem gerilemelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, demokrasinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Bazı uygulamalar demokrasinin gelişimine engel olmakta, kurumların işleyişini zayıflatmakta ve vatandaşların yönetime olan güvenini sarsmaktadır. Genelde antidemokratik uygulamalar olarak değerlendirilen bu durumlar toplumların demokratikleşme sürecini geciktirmektedir.

Çoğulculuk

Çeşitli eğilimlerin, düşüncelerin, yönetimde etkisini kabul eden siyasi yöntemlerdir.

Antidemokratik süreçler; bir siyasal sistemin demokratik ilke ve kurumların-uzaklaşarak halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler ile çoğulculuk esaslarının aşındırılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik bir eğilimi ifade eder. Bu süreçler ani bir rejim değişikliği şeklinde gerçekleşebileceği gibi kademeli ve sistematik müdahaleler yoluyla da ortaya çıkabilir. Demokratik rejimler; serbest ve adil seçimler, kuvvetler ayrılığı, bağımsız yargı ve özgür basın gibi kurumsal güvenceler üzerine kurulur. Antidemokratik süreçler ise bu güvencelerin zayıflatılmasıdır.

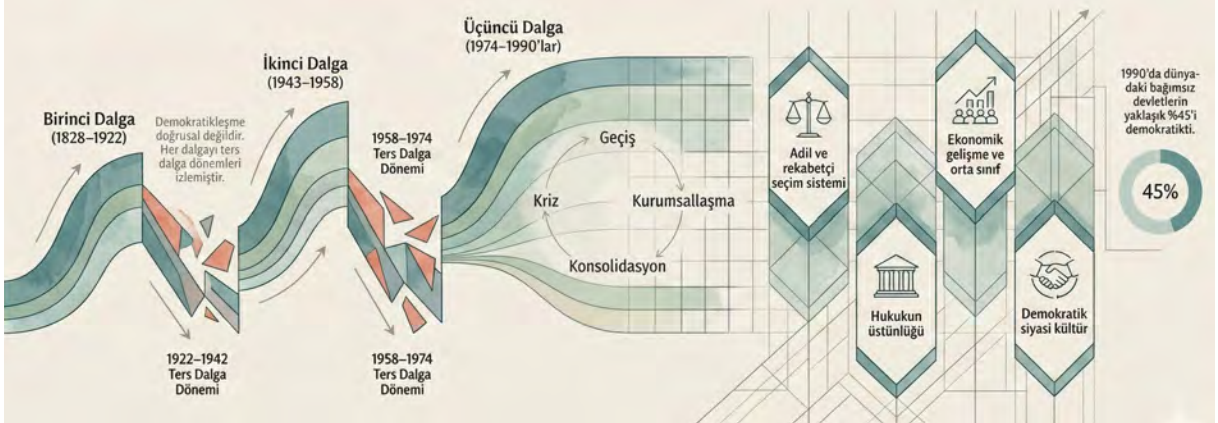
Kaynak A

(...) İleri demokrasiler hariç tutulursa seçimli demokrasi ve liberal demokrasiden geriye dönüş ihtimal dahilindedir. Gerçekten, demokrasinin dünya ölçeğindeki gelişimi lineer bir nitelik taşımamaktadır. 1828'de başlayan birinci demokrasi dalgasını 1922'deki ters dalga, 1943'de başlayan ikinci demokrasi dalgasını 1958'de başlayan ikinci ters dalga izlemiştir. 20 yıl devam etmiş olan birinci ters dalga süresince 17 demokratik ülkede demokratik sistem son bulmuştur. İkinci ters dalga 14 yıl sürmüştür ve bu dönemde 6 ülkede demokratik sistem sona ermiştir. Giderek ters dalgaların süresi ve bu ters dalga dönemlerinde demokratik niteliklerini kaybeden ülke sayısı azalmaktadır. Buna rağmen, kimi yeni demokrasiler açısından bir ters dalganın söz konusu olabileceği ve bu dönemde yeni demokrasilerin demokratik özelliklerinin son bulabileceği tehlikesinden söz edilmektedir. Öyleyse, demokrasiyi bir kez kurmakla iş bitmemektedir. Önemli olan kurulan demokrasiyi ters dalgalardan etkilenmeyecek biçimde sürekli bir duruma getirebilmektir. (...)

Karadağ, 2006, s. 76-79*

Sürdürülebilir Demokrasi ve Demokratikleşme Dalgaları

Huntington'ın Üç Dalga Teorisi ve Ters Dalga Riski

Bilgi Görseli 2.2: Huntington'ın (Hantington) demokratikleşme dalgaları teorisinin temsili görselidir.

Kaynak B

(...) Demokrasinin sürdürülebilir olmasında ilk koşul, demokratik kültür olup, toplumların farklılaşması ve çoğulculuğun bir zenginlik olarak görülüp, çatışmaların uzlaşa ile halledildiği, siyasal iktidar değişimlerinin barışçıl yollarla gerçekleştiği bir siyasal-toplumsal sistemi öngörür.

(...) ikinci ve en temel koşul, iktidarın temsil yoluyla devredilmesine dayalı sistemin özünü oluşturan seçimlerin kurumsallaştırılmasıdır. Kamu politikalarının belirlenmesi, karar alım süreçlerine katılım sağlanması noktasında parlamentoya dayalı bir sistem ancak seçim ile var olabilir. Sürdürülebilir demokrasi açısından seçim sürecinin kurumsallaşması, adil ve özgür, eşit rekabet koşullarıyla seçimlerin gerçekleştirilmesi, halkın iktidarı denetim altında tutmasını sağlayarak, kimsenin kendisini egemen ilan edemeyeceği, iktidarı geri alınmaz biçimde kendi adına elinde tutamayacağı bir sistemi öngörmektedir. Sürdürülebilir demokrasi için üçüncü koşul, sivil-asker ilişkilerine demokratik bir yön vermektir. Demokratik bir sistemde ordunun vazifesi, ulusal güvenlik konusunda hizmet vermek olup, siyasal ve toplumsal meselelerde rol oynamamasıdır. Demokratik bir sistemin sürdürülebilir olması, ordunun kendi sınırları içerisinde kalmasına, siyasal alana müdahale etmemesine bağlıdır. (...)

Oğuzhan, 2023, s. 79-80*

Bir ülkede demokrasinin varlığını uzun süre devam ettirebilmesi için hangi toplumsal ve kurumsal unsurların bulunması gerekir? Açıklayınız.

- Türkiye’den 1960 ve 1980 darbeleri ile 15 Temmuz darbe girişimi; dünyadan 2002 Venezuela, 1976 Arjantin, 1973 Şili ve 1974 Yunanistan darbelerinden birini ve antidemokratik uygulamalar üzerinden demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlandıran sorunlarla ilgili bilgi görselini inceleyiniz. Demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlandıran bir sorunu seçerek tanımlayınız.

Dünyada Demokrasinin Sürdürülebilirliğini Sınırlayan Antidemokratik Uygulamalara Örnekler

Askerî darbe ve müdahaleler

Anayasanın askıya alınması

Kuvvetler ayrılığının zayıflaması

Sivil toplum kuruluşlarına yönelik baskılar

Hukukun üstünlüğünün olmaması

Şeffaflık ve hesap verebilirliğin etkisizleşmesi

Akademik özgürlüklerin kısıtlanması

Serbest ve adil seçimlerin askıya alınması

Medya ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması

1960 Darbesi

Türk Silahlı Kuvvetleri içinde yer alan bir grup asker, 27 Mayıs 1960'ta askerî darbe ile yönetime el koymuştur. Cumhurbaşkanı ve hükümet görevden uzaklaştırılmış, meclis feshedilmiştir. Demokrasi ve sivil idareden uzaklaşmış, ülke idaresi "Millî Birlik Komitesi" adıyla bilinen ve askerlerden oluşan bir yapı tarafından yürütülmüştür.

1980 Darbesi

Türk Silahlı Kuvvetleri emir-komuta zinciri içinde hareket eden bir grup asker, 12 Eylül 1980'de ülke yönetimine doğrudan el koymuştur. Darbeyle birlikte askerlerden oluşturulan "Millî Güvenlik Konseyi" idareyi ele alırken demokratik faaliyetler ile temel hak ve özgürlükler önemli ölçüde sınırlandırılmıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi

Fethullahçı Terör Örgütü, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki yapılanmasıyla bir darbe girişiminde bulunmuştur. 15 Temmuz darbe girişimi, devlet kurumlarının ve halkın demokratik düzene sahip çıkması sonucunda başarısız olmuştur.

1973 Şili Darbesi

Latin Amerika
ülkelerinden Şilî'de
seçimle devlet
başkanlığına gelen
Salvador Allende
(Salvador Alende)
yönetimine karşı Şili
ordusu tarafından
gerçekleştirilen
darbedir. Darbeden
sonra Şilî'de on yedi
yıl sürecek bir askerî
diktatörlük düzeni
kuran Pinochet (Pinoşe)
Dönemi'nde demokrasi
gittikçe gerilemiştir.

1974 Yunanistan Darbesi

Yunanistan, 21 Nisan 1967'de yaşanan darbe ile "Albaylar Cuntası" olarak bilinen askerî, otoriter bir idare tarafından yedi yıl boyunca yönetilmiştir. Cuntacılar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak amacıyla 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta da darbe yapmıştır.

1976 Arjantin Darbesi

24 Mart 1976 tarihinde Devlet Başkanı Isabel Perón (İsabel Peron), Arjantin ordusu tarafından gerçekleştirilen askerî darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır. Darbe süreci doğrudan silahlı çatışmalar yaşanmadan gerçekleşmiş olsa da darbe sonrasında ortaya çıkan uygulamalar insan hakları açısından olumsuz bir döneme yol açmıştır. Ülkede 1976-1983 yılları arasında geçen bu dönem "Kirli Savaş" olarak adlandırılmıştır.

2002 Venezuela Darbesi

11 Nisan 2002 tarihinde Venezuela'da yaşanan askerî darbe girişimi ile Devlet Başkanı Hugo Chavez (Hügo Çavez) görevden uzaklaştırılmıştır. Venezuela halkının darbecilere karşı geniş katılımlı gösterileri, protesto yürüyüşleri etkili olmuş ve darbeciler tarafından görevden alınan Hugo Chavez, 14 Nisan 2002'de görevine geri dönmüştür.

Belirlediğiniz Sorun

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- 132-133. sayfalarda incelediğiniz bilgi görselinden yola çıkarak Türkiye’de darbeler, dünyada darbeler ve antidemokratik uygulamalar konularından birini seçiniz ve aşağıdaki adımları takip ediniz.

1. Belirlediğiniz soruna ilişkin yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklardan araştırma yapınız ve farklı bakış açılarını analiz ederek aşağıdaki tabloya yazınız.

Kullanılan Kaynaklar	
Sorunla İlgili Görüşler	
Sorunla İlgili Benzer Bakış Açıları	
Sorunla İlgili Farklı Bakış Açıları	

2. Belirlediğiniz sorunun çözümünde yapılan uygulamaları ve alınan kararları değerlendirerek aşağıdaki tabloya yazınız.

Sorunun Çözümüne Yönelik Alınan Kararlar	Sorunun Çözümü İçin Yapılan Uygulamalar

3. Bu sorunun çözümü için uygulanan yöntemler ve alınan kararların güncel sorunların ortaya çıkmasına olan etkilerini belirleyerek aşağıdaki ilgili alana yazınız.

4. Alternatif çözüm önerilerinizi aşağıdaki ilgili alana yazınız.

5. Geliştirdiğiniz alternatif önerilerin olası sonuçlarını, Türkiye'deki ve dünyadaki darbe örneklerinin yanı sıra dünyadaki antidemokratik uygulamalara yönelik alınan kararların sonuçlarıyla karşılaştırarak aşağıdaki tabloya yazınız.

Geliştirdiğiniz Alternatif Önerilerin Olası Sonuçları	Dünyadaki Antidemokratik Uygulamalara Yönelik Alınan Kararların Sonuçları

UYGULAYALIM

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Yandaki karekodda dünyada yaşanan darbelerle ilgili verilen etkileşimli içeriği inceleyiniz.
- Darbelerin yanı sıra diğer antidemokratik uygulamaların belirli ülke ve bölgelerde yoğunlaşmasının nedenleri hakkında bir araştırma yapınız.
- Araştırmanız sonucunda ulaştığınız bilgileri bir sunum hazırlayarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Her masa bir istasyonu temsil edecek şekilde üç masa oluşturunuz.
- İstasyon çalışmasını en fazla beş dakikalık sürede tamamlayınız.
- İstasyonlarda süre doldukça diğer gruplarla yer değiştiriniz ve önceki grubun başladığı işi devam ettiriniz.
- Süreç sonunda ortaya çıkan ürünleri arkadaşlarınızla paylaşınız ve birlikte değerlendiriniz.

İstasyonlar ve görevler aşağıdaki şekildedir:

1. İstasyon: Demokrasinin Dayanakları

Görev

Aşağıdaki kavramları inceleyiniz.

- Hukukun üstünlüğü
- Çoğulculuk
- Katılım
- Hoşgörü
- Eşitlik

Çalışma

1. Bu kavramlardan üç tanesini seçiniz.
2. Seçtiğiniz kavramların demokrasinin sürdürülebilirliği açısından neden gerekli olduğunu açıklayınız.
3. "Eğer bu ilke zedelenirse demokrasi" cümlesini tamamlayınız.

2. İstasyon: Vaka İncelemesi

Vaka

Bir öğrenci, sosyal medyada kullandığı ifadelerle farklı görüşteki insanları hedef almaktadır. Bunu "ifade özgürlüğü" olarak savunmaktadır. Ancak paylaşımları, okulda kutuplaşmaya ve gerginliğe neden olmaktadır.

Çalışma

1. Bu olayda hangi hak söz konusudur?
2. Hak kullanımındaki hangi davranış demokrasiye zarar vermektedir?
3. Eğer bu durum yaygınlaşırsa demokratik kültür nasıl etkilenir?
4. Demokrasinin sürdürülebilirliği için üç çözüm önerisi yazınız.
5. "Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü ile anlam kazanır." cümlesini tamamlayınız.

3. İstasyon: Benim Sorumluluğum

Görev

Aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Hak ve özgürlüklerimi kullanırken nelere dikkat etmeliyim?

Çalışma

1. Beş maddelik bir "Demokratik Vatandaş Davranış Listesi" oluşturunuz.
2. Listeye bir slogan ekleyiniz.
(Örneğin "Demokrasi bilinçle yaşar.")

PERFORMANS GÖREVİ

Aşağıdaki uygulama adımları doğrultusunda demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlayan antidemokratik uygulamalarla ilgili sorunlara ilişkin çözüm önerilerini içeren bilgi görseli hazırlayarak öğretmeninizle ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Amaç: Demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlayan bir soruna alternatif çözümler sunmak

► Çalışmanız esnasında dikkat etmeniz gereken hususlar şunlardır:

- Bilgi görseli hazırlama yöntemleri hakkında genel ağ üzerinden bilgi toplayınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili görseller ve metinler hazırlayınız.
- Hazırlayacağınız bilgi görselinin özgün ve ilgi çekici olmasına özen gösteriniz.
- Bilgi görselini hazırlarken yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Hazırladığınız bilgi görselini sınıf arkadaşlarınıza sununuz ve öğretmeninize teslim ediniz.

! Hazırladığınız bilgi görseli "Değerlendirelim" bölümü 138. sayfadaki "Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı" ile öğretmeniniz tarafından değerlendirilecektir.

DEĞERLENDİRELİM

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu form, öğrencinin demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlandıran antidemokratik uygulamalarla ilgili hazırlamış olduğu performans görevinin öğretmen tarafından değerlendirilmesi için hazırlanmıştır. Öğrencinin durumunu en doğru yansıtan seçeneğin puanını ilgili bölüme yazınız.

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Sınıfı:

Numarası:

Tarih:

Ölçütler	Başarı Düzeyi			Puanlar
	1 (Geliştirilmeli)	2 (Kabul Edilebilir)	3 (Oldukça İyi)	
Sorunu Tanımlama	Sorun net olarak tanımlanamamıştır.	Sorun kısmen tanımlanmıştır.	Sorun açık bir şekilde tanımlanmıştır.	
Bilgi Toplama	Konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan yararlanılmamıştır.	Kullanılan kaynaklar sınırlı ve konu ile kısmen ilgilidir.	Konuyla ilgili güvenilir kaynaklardan yararlanılmıştır.	
İçeriğin Bilimselliği	İçerikte çok sayıda bilimsel hata bulunmaktadır.	İçerikte az sayıda bilimsel hata bulunmaktadır.	İçerikte bilimsel hata bulunmamaktadır.	
Farklı Bakış Açılarını Analiz Etme	Farklı bakış açıları kullanılarak analiz edilmemiştir.	Tek taraflı bakış açısıyla analiz edilmiştir.	Farklı bakış açıları kullanılarak analiz edilmiştir.	
Alternatif Çözüm Önerileri	Çözüm önerisi oluşturulmamıştır.	Tek bir çözüm önerisi oluşturulmuştur.	Alternatif çözüm önerileri oluşturulmuştur.	
Sonuçları Değerlendirme	Önerilerin olası sonuçları değerlendirilmemiştir.	Önerilerin olası sonuçları kısmen değerlendirilmiştir.	Önerilerin olası sonuçları amaca uygun olarak değerlendirilmiştir.	
Yazım ve Noktalama Kuralları	Bilgi görselinde yazım ve noktalama kurallarına uyulmamıştır.	Bilgi görselinde yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuştur.	Bilgi görselinde yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.	
Sunum Becerisi	Sunum anlatımının temel ilkelerine uygun hazırlanmamıştır ve ilgi çekici değildir.	Sunum, anlatımın temel ilkelerine kısmen uygun ve ilgi çekicidir.	Sunum, anlatımın temel ilkelerine uygun ve ilgi çekicidir.	
Toplam Puan				

Değerlendirme Sistemi

"Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı"ndan alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Bu ölçekte sekiz ölçüt ve üç başarı düzeyi bulunmaktadır. Öğrencinin bu ölçekten alabileceği en düşük puan $8 \times 1 = 8$, en yüksek puan ise $8 \times 3 = 24$ olacaktır. Örneğin öğrenci toplam 18 puan aldıysa bu yüzde olarak $(18/24) \times 100 \approx \%75$ olarak hesaplanır. Bu durumda öğrenci 75 puan almış olur.

! Yandaki karekodda verilen demokrasinin sürdürülebilirliğiyle ilgili etkileşimli "Bilgi Kartı Etkinliği"ni yapınız.

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 14 soru bulunmaktadır.

1-4. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Yaşar Öğretmen geleneksel vatandaşlık anlayışının günümüz şartlarında yeterli olmadığından ve koşulların getirdiği değişim ve dönüşümle birlikte bireylerin etkin vatandaşlık özelliklerine sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir. Öğretmen etkin vatandaşın özelliklerine yönelik belirlenen sorular üzerinden gelecek hafta sınıfta oluşturulan üç grupta münazara yapılacağını ve ardından okul panosu hazırlanacağını söyleyerek öğrencilerden konu hakkında araştırma yapmalarını istemiştir. Bunun üzerine Parlak Fikirler grubu eğitim fakültelerinin vatandaşlık eğitimine yönelik ders notlarını, makaleleri, tez çalışmalarını ve kitapları inceleyerek notlar oluşturmuştur. Çevreciler grubu genellikle genel ağdan yararlanmış, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının e-çerik ve kaynaklarından faydalanmıştır. İklim Koruyucuları grubu ise çeşitli gazete ve dergilerin köşe yazılarını toplamış ve genel ağdaki çeşitli ödev hazırlama sitelerinden yararlanmıştır. Parlak Fikirler grubu birçok kaynaktan bilgi toplamış ancak bunların arasından önemli olanları seçip ayırt etme sürecinde zorluk yaşarken İklim Koruyucuları grubu çelişkili ifadeleri karşılaştırma sürecinde zorluk yaşamışlardır.

1. Öğrencilerin etkin vatandaşın özellikleri ile ilgili yapacakları araştırma için önerebileceğiniz iki soru yazınız.

2. Parlak Fikirler grubuna kaynaklardan bilgi toplama sürecine yönelik önerileriniz nelerdir?

3. İklim Koruyucuları grubunun çelişkili ifadeleri karşılaştırarak doğru sonuca varmaları için neler önerirsiniz?

4. İklim Koruyucuları, Çevreciler ve Parlak Fikirler grubu için kaynakları sorgulama aşamasında önerileriniz nelerdir? Açıklayınız.

5-7. soruları aşağıdaki kaynaklara göre cevaplayınız.**Kaynak A**

Etkin vatandaşlık, demokratik toplumlarda bireylerin siyasal ve sosyal yaşama etkin katılımıdır. Sosyal yaşama katılım, gönüllü kuruluşlar içinde etkin olarak yer almayı, siyasal yaşama katılım ise, oy vermeyi, siyasal bir partiye katılımı, siyasal alandaki barışçıl gösterilere katılımı ve halk tartışmalarına katılımı içerir. (...) Farklılık yaratmak, değiştirmek, topluma katkı getirmek ve adaletsizlikle mücadele etmek etkin vatandaşlık özelliklerindendir. Etkin vatandaş, hem kişisel gelişimine hem de sosyal sorumluluk olarak toplumsal gelişime katkı sağlar. Bu nedenle, etkin vatandaşlık bireysel ve sosyal sorumluluğu içeren toplumsal davranışların birleşimidir. (...)

Ersoy, 2014, s. 70*

Kaynak B

(...) etkin vatandaşın sadece yasal sorumluluklarını yerine getiren biri olmanın ötesine geçtiği ifade edilebilir. Bilakis o, toplumsal ve siyasal süreçlerin etkin bir katılımcısı, topluma değer katan ve hem kendi haklarını hem de başkalarının haklarını savunan bir bireydir. Etkin vatandaş, sosyal adaletin sağlanması için tutum ve davranışlar geliştirir, yaşadığı çevreyi ve dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için çaba gösterir. Bu bireyler, yalnızca kendileri için değil, toplumsal yarar için de hareket ederler; gönüllü faaliyetlerde bulunur, toplumsal sorunlara yaratıcı çözümler üretir ve sosyal değişimi teşvik ederler. Etkin vatandaşlar, her daim karşılıklı saygı, insan hakları ve demokratik değerler ışığında, çevrelerindeki dünyayı daha adil ve yaşanabilir kılmak için çaba harcarlar. Bu yüzden, etkin vatandaşlık, modern toplumların sürdürülebilirliği ve demokratik değerlerin korunması açısından kritik bir rol oynar.

Karadağ, 2024, s. 65-66*

5. Verilen kaynaklara göre etkin bir vatandaş hangi bilgi, beceri ve değerlere sahip olmalıdır?

6. Sunum esnasında etkin vatandaşın özelliklerine ilişkin nasıl bir başlık kullanılabilir? Yazınız.

7. Etkin vatandaşların hem kendi haklarını hem de başkalarının haklarını savunmaları aşağıdakilerden hangisine katkıda bulunur?

- A) Sivil toplum kuruluşlarının azalmasına
- B) Şeffaf yönetim anlayışının zayıflamasına
- C) Siyasal tartışmalardan uzak durulmasına
- D) Yalnızca sosyal medyada görüş paylaşılmasına
- E) İnsan haklarına dayalı bir toplum yapısının güçlenmesine

8. 10. sınıf öğrencisi Kaya, etkin vatandaşlık konusu işlenirken öğretmenine “Etkin vatandaş olabilmek için her şeye müdahale etmeli miyiz?” sorusunu yöneltir. “Bireysel ve toplumsal yaşamda huzur, başarı ile düzenin en temel ilkesi ölçülü ve dengeli olmaktır. Elbette, etkin vatandaşın da sınırları vardır. Etkin vatandaş anayasa, kanunlar, insan hakları, etik ilke ve değerlere uygun davranmalıdır.” cevabını veren Emel Öğretmen öğrencilerin etkin vatandaşın siyasal ve toplumsal hayata katılımında dikkat etmesi gereken sınırları daha iyi kavramaları için tahtaya konu ile ilgili cümleler yazar. Daha sonra her öğrencinin sırayla tahtaya kalkarak seçtiği ifadenin yanına doğruysa “D”, yanlışsa “Y” yazmasını ister.

Emel Öğretmen’in tahtaya yazdığı cümlelerden doğru olanların başındaki yay ayraç içine “D”, yanlış olanlara “Y” yazınız. Cevabınızı belirtirken yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadenin altına açıklamanızı yazınız.

- (...) a) Etkin vatandaş hak arama sürecinde kamu kurumlarına yönelik baskıcı davranışları bir yöntem olarak benimser.
-
- (...) b) Etkin vatandaş hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda anayasa ve kanunlara uygun davranışlar sergiler.
-
- (...) c) Etkin vatandaş kişisel menfaatleri toplumsal yarardan daha önemli görür.
-
- (...) ç) Etkin vatandaş kamu kurumlarının ve devlet mallarının tahrip edilmesine karşıdır.
-
- (...) d) Etkin vatandaş siyasal ve toplumsal yaşama demokrasi anlayışı çerçevesinde katılım gösterir.
-
- (...) e) Etkin vatandaş protesto ve gösterilerde can ve mal güvenliğine yönelik ihlalleri meşru görür.
-
- (...) f) Etkin vatandaş gerektiğinde şiddeti ve olumsuz davranışları destekleyen aşırılıkçı gruplara dâhil olabilir.
-
- (...) g) Etkin vatandaş sosyal medyada insan haklarına yönelik ihlalleri sadece okumakla yetinir.
-
- (...) ğ) Etkin vatandaş haklarını ararken her zaman hukuki yollara başvurur.
-

9-10. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

78 yaşındaki Mehmet Bey, eşinin vefatından sonra yaklaşık yedi yıldır yalnız yaşamaktadır. Çocukları ile aynı şehirde yaşamasına rağmen çocuklarının çalışma hayatlarının yoğunluğu dolayısıyla onlarla çok sık görüşmemektedir. Bulunduğu semtte eski komşularının taşınması ve yeni komşularıyla samimi bir ilişki kuramaması nedeniyle Mehmet Bey zamanının çoğunu evde geçirmeye başlamıştır. Mehmet Bey’in fiziksel hareketinin ve sosyal ilişkilerinin azalmasıyla öz bakım becerilerinin zayıflaması hızlanmıştır. Bu durum zihinsel ve duygusal olarak da içe kapanmasına, öz güveninin azalmasına sebep olmuştur.

9. Mehmet Bey'in öz yeterlilik kaybı ve sosyal izolasyon sorunlarına yönelik nasıl bir çözüm önerisi planı hazırladınız?

10. Hazırladığınız çözüm önerisi planını uygularken karşılaşılabileceğiniz muhtemel engeller neler olabilir?

11-12. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

İlkokul öğrencisi Dilek, her hafta sonu ödevlerini bitirdikten sonra mahallesinde bulunan çocuk parkında arkadaşlarıyla oyun oynamaktadır. Fakat bir gün oyun parkında salıncakları ve kaydırağı zarar görmüş şekilde bulmuştur. Burada oynamanın çocuklar için tehlike oluşturması nedeniyle Dilek'in anne ve babası sorunun çözümü için bir plan hazırlamıştır.

Sorunun Tespit Edilmesi ve Tanımlanması: Mahalle parkındaki salıncak ve kaydırak kullanılamayacak durumdadır.

Amaç: Çocuklar için parkta güvenli bir ortam sağlamak, olası kazaları önlemektir.

İzlenecek Adım	Resmî Kurumun Takip Süreci	Sonuç	Zaman
Parkta kırık salıncak ve kaydırakın fotoğrafı çekilerek yetkili belediye birimine dilekçe ile başvurulmuştur.	Belediye görevlileri tarafından dilekçeye cevap verilmiş ve parka gelip incelemede bulunmuşlardır.	Mahalledeki çocuk parkında bulunan salıncak ve kaydırak onarılmış, park çocukların güvenli oynayarak vakit geçirebileceği bir ortam hâline gelmiştir.	On yedi gün

11. Aşağıdakilerden hangisi Dilek'in anne ve babasının hazırladığı planda yer alabilecek uygun hak arama yollarından birisi değildir?

- A) Avukata giderek hukuki sürecin başlatılması için girişimde bulunmak
- B) CİMER'e başvurarak sorunun çözüm sürecinin takip edilmesini istemek
- C) Belediyeye giderek parkın tamir edilmesi için resmî başvuruda bulunmak
- D) Parktaki salıncağa ve kaydırığa zarar veren çocukları bulup onlarla konuşmak
- E) Mahalle muhtarı ile görüşerek sorunun gerekli yerel yönetim birimlerine iletilmesini sağlamak

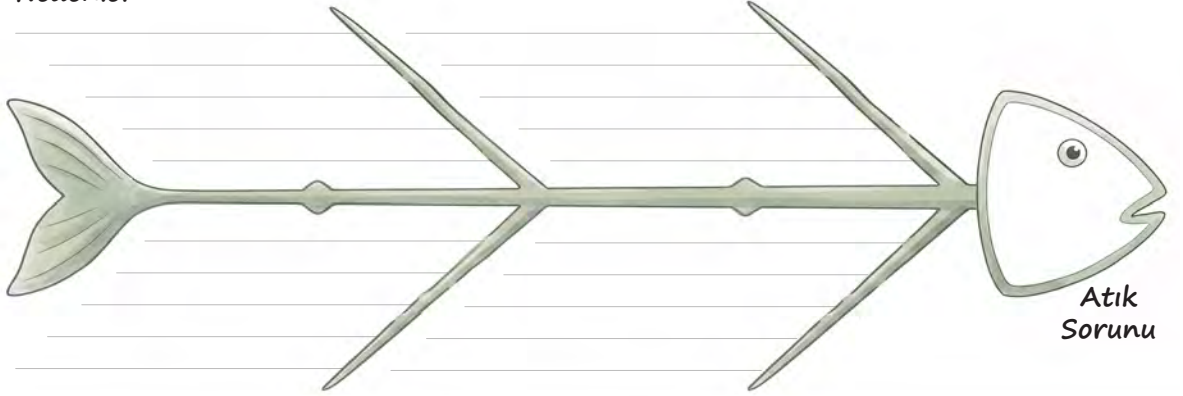
12. Dilek'in anne ve babasının sorunun çözümüne yönelik uyguladığı planı inceleyerek değerlendiriniz.

13-14. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak demokrasinin sürdürülebilirliğini sağlayan temel dayanaklarıdır. Bu açıdan kaynakların ve çevrenin korunması giderek daha önemli hâle gelmektedir. Geçmiş atık yönetimi uygulamalarında atığın büyük bir kısmı imha edilirken günümüzde atığın oluşmadan önlenmesi, yeniden kullanımı ve geri dönüştürülmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

- 13. Aşağıdaki balık kılçığı diyagramında üst taraftaki kılçıkların üzerine atık sorununun nedenlerini, alt taraftaki kılçıkların üzerine ise bu nedenlere yönelik ülkemizde uygulanabilecek alternatif çözüm önerilerinizi yazınız.**

Nedenler

Çözüm Önerileri

- 14. Demokrasinin sürdürülebilirliğini sınırlandıran atık sorununa karşı geliştirdiğiniz alternatif çözüm önerilerinizin olası sonuçlarını, aşağıda örnek olarak verilen uygulamaların sonuçlarıyla karşılaştırarak değerlendiriniz. Değerlendirmenizi aşağıdaki tabloya yazınız.**

Atık Sorununa Karşı Ülkemizde Yapılan Bazı Uygulamaların Sonuçları

- Sıfır atık yaklaşımında atık yönetimi uygulamalarının yaygınlaştırılması için yaklaşık 19,2 milyon kişiye eğitim verilmiştir.
- Sıfır Atık Projesi'nin uygulamaya geçirildiği tarihten bu yana kâğıt-karton, plastik, cam, metal, organik ve diğer geri dönüştürülebilir atıklar olmak üzere yaklaşık 45,5 milyon ton atık ekonomiye dâhil edilmiştir.
- Toplanan atıklardan 96 milyar TL kazanç sağlanmasının yanı sıra enerji, su ve depolama alanı tasarrufu elde edilmiştir. Ayrıca 4,9 milyon ton sera gazı salımı önlenmiş, 432 milyon ağaç kurtarılmış ve 108 milyon varil petrolden tasarruf edilmiştir.

Alternatif Çözüm Önerilerinin Olası Sonuçları ve Değerlendirilmesi

! Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

SÖZLÜK

A-B-C-Ç

abluka	: Kuşatmak işi; kuşatma.
akaid	: İslâm dininde inanılması gereken esasların bütünü ve bunları konu edinen ilmin adı.
aktivizm	: Toplumsal veya politik değişim meydana getirmek, belirli sorunlara dikkat çekmek için özel amaçlı etkinlik gerçekleştirme; etkinsilik.
algoritma	: Orta Çağ'da ondalık sayı sistemine göre, son zamanlarda ise iyi tanımlanmış kuralların ve işlemlerin adım adım uygulanmasıyla bir sorunun giderilmesi veya sonuca en hızlı biçimde ulaşılması işlemi; Harezmi yolu.
analoji	: Bazı ortak yönleri olan iki şey arasındaki benzeşme; benzeşim.
antik	: İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan; antika.
aristokrat	: Soylu erki yanlısı.
asimilasyon	: Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme.
asri	: Aynı çağda yaşayan; çağcıl, gündeş, muasır; çağdaş.
âyan	: 1. İleri gelenler. 2. Meşrutiyet dönemlerinde danışma meclisi niteliğindeki Âyan Meclisi üyeliği yapmış kimselerin her biri.
ayırımcılık	: Ayırımcı olma durumu.
azınlık	: Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar; azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı.
Babiali	: Osmanlı hükûmeti.
baron	: Batı ülkelerinde vikont ile şövalye arasında soyluluk ünvanı.
başat	: Benzerleri arasında güç ve önem bakımından başta gelen; hâkim, dominant.
burjuva	: Orta sınıftan olan; kent soylu.
cürüm	: 1. Suç. 2. Yanlışlık, kusur veya hata.

D-E-F-G

demografik	: Nüfus bilimiyle ilgili; nüfus bilimsel.
devrim	: Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik.

diaspora	: Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer.
dijital	: Bilgisayar, tablet, cep telefonu vb. kullanılarak genel ağ ortamında oluşturulan; sanal.
egemen	: Yönetimini hiçbir kısıtlama veya denetime bağlı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan; hükümler.
egemenlik	: 1. Egemen olma durumu. 2. Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi; buyruk, hüküm, hükümlerlik, hâkimiyet.
ekosistem	: Belirli bir alanda bulunan canlılar ile bunları saran çevrenin karşılıklı ilişkileri ile meydana gelen ve süreklilik gösteren ekolojik sistem.
emannâme (amanname)	: Teslim olmak isteyen düşmana güvenlik içinde olduğunu bildirmek üzere İslam devletlerinde verilen belge.
empyralist	: Empyralizm yanlısı olan; yayılmacı, yayılımcı.
erk	: 1. Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; iktidar. 2. Bir bireyin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği.
etik	: Ahlak kavramının kapsadığı konuları inceleyen bilim; ilmiyahlak, ahlakîyat, etik bilimi; ahlak bilimi.
etnik	: Kavimle ilgili; budunsal, kavmi.
evrensel	: 1. Bütün insanlığı ilgilendiren; âlemşümül, cihanşümül, kozmik, üniversal 2. Dünya ölçüsünde, dünya çapında.
federalizm	: Birçok devletin özel yasalara ve bağımsızlığa sahip olarak tek bir devlet durumunda birleşmeleri yöntemi.
federasyon	: 1. Savunma ve dış politika alanında dayanışma amacıyla birden fazla devletin bir birlik devleti içinde birleşmesi. 2. Aynı alandaki çeşitli kuruluşları bir arada toplayan dayanışma birliği.
ferağ	: 1. Bir işten vazgeçme, çekilme, el çekme, terk etme. 2. Bir mülkü başkasına bırakma, başkasının üstüne geçirme.
ferman	: 1. Belirli bir davranışta bulunmaya zorlayıcı söz; buyruk, buyuru, irade; emir. 2. Osmanlı Devleti'nde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı belge.
fıkra	: Kanun maddelerinin kendi içlerinde satır başlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri.
filo	: Bir arada ve bir komuta altında bulunan savaş gemilerinin veya uçaklarının bütünü.
gayriresmî	: Devletin koyduğu kurallar dışında kalan.
gelenek	: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar; anane, örf, tradisyon.
grev	: İsteklerini işverene kabul ettirmek için işçilerin, hep birden işlerini hep birden bırakması; iş bırakımı.

H-I-İ-K

haiz	: Bir şeyi olan, elinde bulunduran, taşıyan.
halk oylaması	: Halkın türlü siyasi ve toplumsal sorunlar karşısında olumlu veya olumsuz görüşünü belirlemek için başvuru olan oylama; plebisit, referandum.
hanedan	: 1. Hükümdar, devlet büyüğü vb. bir kişiye dayanan soy, büyük aile. 2. Belli ve köklü bir soydan gelen, soylu.
hutbe	: Bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma.
ırkçılık	: İnsanların toplumsal özelliklerini biyolojik, ırksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi; rasizm.
iskat	: 1. Düşürme, aşağı atma. 2. Bir hak veya yükümlülüğün düşürülmesi.
islahat	: Özellikle Osmanlılar'da çeşitli alanlarda yeniden yapılanma, bozulan kurumları çağdaş ihtiyaçlara göre eski haline getirme ve yenileme faaliyet ve düşüncelerini ifade eden terim.
icraat	: Yapılan işler, çalışmalar, uygulamalar.
ihtilal	: Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi; devrim.
iltica	: İnsanların zulüm veya ciddi zararlar nedeniyle kendi devletlerinden alamadığı ya da almak istemediği koruma yerine bir başka devlete sığınarak o devletten uluslararası koruma talep etmesi.
inisiyatif	: Bir kişinin gerekli kararları başkalarının görüşüne başvurmadan kendiliğinden, anında alabilme ve sorumluluğu üstlenebilme gücü.
istihdam	: Bir görevde, bir işte kullanma.
istinat	: 1. Dayanma. 2. Birinden, bir şeyden kuvvet alma. 3. Bir şeyi kanıt sayma.
istismar	: Birinin iyi niyetini kötüye kullanma.
itham	: Suçlamak işi; töhmet; suçlama.
kabile	: Aynı soya mensup aileler topluluğu, boy, aşiret.
kağan	: Hanların bağlı olduğu devlet başkanı.
kamu	: Bir ülkedeki vatandaşların bütünü; amme.
kapsayıcı	: Bütün özellikleri ve incelikleri içine alan tanım, kısır döngü karşıtı.
kefalet	: Birinin borcunu ödememesi veya verdiği sözü yerine getirmemesi durumunda bütün sorumluluğu üzerine alma durumu; kefillik.
kitabe	: Bir kimse veya bir olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı; yazıt.

koloni	: 1. Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke; müstemleke; sömürge. 2. Göçmen topluluğu veya bu topluluğun yerleştiği yer.
komite	: Belli bir konuyu ele almak amacıyla bir kurul içinden birkaç kişi seçilerek oluşturulan kurul; encümen, komisyon; alt kurul.
konfederasyon	: Birden fazla ülkenin genellikle dış işleri ve savunma alanlarında federasyona göre biraz daha ılımlı bir bağımlılık içinde ortak politika ve yönetim izleyip diğer alanlarda ise bölgesel yönetimlerinde serbest bulundukları devletler topluluğu.
kronik	: Günü gününe yazılmış olayları içine alan eser; vakayiname.
kutuplaşmak	: Bir toplulukta düşünce, görüş, sosyal ve siyasal konum ve tavır olarak iki karşıt grupta yoğunlaşmak.
küresel	: Dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsenen; global.

L-M-N-O

lineer	: Çizgiyle ilgili olan; çizgisel; doğrusal.
lobi	: Bazı ortak çıkarları olan grupların temsilcilerinden veya üyelerinden oluşan topluluk.
mahiyet	: Nitelik, öz, asıl, esas; özlük, vasıf.
mahremiyet	: Gizli olma durumu; gizlilik.
mebus	: Anayasa'ya göre millet meclisine seçimle giren millet temsilcisi; saylav, mebus, vekil, parlamenter; milletvekili.
mensup	: Bir yerle veya bir kimseyle bağlantısı olan, ilişkili, -den olan, -e bağlı (kimse).
mesabe	: Derece, değer, rütbe.
meşruiyet	: Geçerli olma durumu; meşruluk.
meşrutiyet	: Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi.
metafor	: Bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma; mecaz.
meyan	: Ara, orta.
mezhep	: Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.
mezkûr	: Adı geçen, anılan, sözü edilen, zikredilen, zikrolunan.
monarşi	: Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim; tek erklik.

muhalefet	: Demokraside iktidarın dışında olan parti veya partiler.
muhtelif	: Çeşidi çok olan; mütenevvi; çeşitli.
mukaddes	: Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken; kutsi, mübarek; kutsal.
mutabakat	: Uzlaşmak işi; uylaşım, uylasma, uymaca, uyuşma, uzlaşma (II), uzlaş, uzlaşım, mutabakat, antant, konsensüs.
müdahil	: Karışan, araya giren, el atan.
müttetik	: Aralarında anlaşma veya sözleşme sağlanmış olan (kimse veya topluluk); bağlaşıp.
müzakere	: Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, oylasma.
nizam	: Bir sanata, bir bilime, bir düşünce ve davranış sistemine temel olan, yön veren ilke; kaide, usul; kural.
norm	: Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural; düzgü.
nüfuz	: İstedğini yaptırabilme gücü; erk, kuvvet.
ombudsman	: Parlamento tarafından görevlendirilen, vatandaşları resmî makamların keyfi ve yasa dışı davranışlarına karşı korumakla görevli kişi veya kurum; kamu denetçisi.
ostraka	: Eski Yunan'da genellikle bir vazodan veya kil ve topraktan yapılmış kaptan kırılan bir çanak çömlek ya da taş parçasına verilen isimdir.
otizm	: Üç yaşından önce başlayan ve ömür boyu süren, sınırlı ve tekrarlanan davranışlara yol açan, kişinin sosyal etkileşimine ve iletişimine zarar veren bir gelişim bozukluğu; içe yöneliklik.

Ö-P-R-S

özerk	: Bir üst organa bağlı olmakla beraber kendine ait işleri ayrı bir yasayla kendisi düzenleme ve yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.); muhtar, otonom.
panel	: Seçilmiş bir konuşmacı grubu tarafından güncel, siyasal, sosyal ve bilimsel konuların veya sorunların herkesin izleyebileceği bir biçimde açık olarak tartışıldığı toplantı; açık oturum.
papa	: Roma Katolik kilisesinin, bir meclis tarafından seçilen, Vatikan'da oturan ve Hz. İsa'nın vekili sayılan başkanı.
papalık	: Başında papanın bulunduğu siyasal ve dinî kurum.
parametre	: Değişme özelliği gösteren, çok değişen, değişebilir; mütehavvil; değişken.
patrik	: Ortodoks ve bazı Doğu kiliselerinin başkanı.
platform	: Bir topluluğun veya toplulukların hareket alanı; zemin.

protesto	: Bir davranış, bir düşünceyi, bir uygulamayı haksız, yersiz, gereksiz bularak karşı çıkma, kabul etmeme.
retorik	: 1. Güzel söz söyleme. 2. İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği; belagat.
riayet	: Uyma, boyun eğme.
saltanat	: Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması; sultanlık.
sansür	: Her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükûmetçe önceden denetlenmesi işi; sıkı denetim.
semavi	: Allah'tan gelen, ilahi.
senato	: 1. Bazı ülkelerde yaş ve eğitimlerine göre seçilmiş parlamento üyelerinden oluşan meclis. 2. Eski Roma'da özellikle soylulardan oluşan yöneticiler meclisi.
sendika	: İşçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birlik.
sivil	: Askerî olmayan.
sosyalist	: Toplumculuktan yana olan kimse veya görüş; toplumcu.
soylu	: Doğuştan veya hükümdar buyruğuyla, bazı ayrıcalıklara sahip olan ve özel ünvanlar taşıyan (kimse); asaletli, asil, asilzade, kerim, aristokrat.
sömürge	: Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke; müstemleke, koloni.
suistimal	: Görev, yetki vb.ni kötüye kullanma.
sürgün	: Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse; menfa.

Ş-T-U-Ü

tabiiyet	: Uyruk olma durumu; uyrukluk.
takva	: Allah korkusu ile onun yasakladığı şeylerden, günah ve haram olması ihtimali bulunan şüpheli durumlardan, gereksiz şeylerden korunma; züht.
tebaa	: Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma durumu; uyruk.
tecelli	: Belirme, görünme, ortaya çıkma, zuhur etme, meydana çıkma.
teşkil	: Oluşturma, ortaya çıkarma, meydana getirme.
tiran	: Eski Yunan'da siyasal gücü zorla ele geçiren, onu kötüye kullanan kimse.
töre	: Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü; âdet, ayin.

tuğra	: Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret; tura.
uyruk	: Bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma durumu; tebaa.
ümme	: Bir peygamberin getirdiklerine inanıp ona tabi olanların oluşturduğu topluluk.

V-Y-Z

varsayım	: Deneylerle henüz yeter derecede doğrulanmamış ancak doğrulanacağı umulan teorik düşünce; faraziye, hipotez.
veto	: Bir şey karşı çıkma, bir şeyi engelleme, reddetme.
vükela	: Osmanlı Devleti'nde bakanlar, vekiller.
yapay	: Doğadaki örneklerine benzetilerek insan eliyle yapılmış veya üretilmiş; yapma, bileşimli, suni, tasni, sentetik, doğal karşıtı.
yasama	: Yasa koyma, yasa yapma; teşri.
zilhicce	: Ay takviminin on ikinci ayı; kurban ayı.

KAYNAKÇA

- Akinci, Ş. (2019). *Roma hukuku dersleri*. (13.Baskı). Sayram Yayınları.
- Antoon, S. (2019). *The book of collateral damage*. Yale University Press.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Artun, Ü. (Ed.). (1998). *75 yılda tebaadan yurttaşına doğru*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III. (2024). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Cevizci, A., & Önder, D. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Çelikates, H. S. (2022). *II. Meşrutiyet Dönemi ilkokullarda din öğretimi*. Sonçağ Yayıncılık.
- Çın, S. (2019). *Demokrasi ve hukuk devleti ikilemi*. (1. Baskı). Astana Yayınları.
- Çoraklı, E. (Ed.). (2017). *Magna Charta seu Magna Charta Libertatum: Büyük Sözleşme ya da Özgürlükler Sözleşmesi*, (Ç. Dürüşken, Çev.). (1. Basım). Alfa Basım Yayımları.
- Diamond, L. J., & Plattner, M. F. (1995). *Demokrasinin küresel yükselişi*. Yetkin Yayınları.
- Esendemir, Ş. (2008). *Türkiye'de ve dünyada vatandaşlık*. Birleşik Yayınevi.
- Esposito, J. L. (1983). *Voices of resurgent Islam*. Oxford University Press.
- Fezzi, L. (2019). *Crossing the Rubicon: Caesar's decision and the fate of Rome*. Yale University Press.
- Glendon, M. A. (2001). *A world made new*. Random House.
- Gürses, F. (2011). *Kul, tebaa, yurttaş*. Ütopya Yayınevi.
- Hamidullah, M. (2003). *İslam Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)(Cilt 1)*. İmaj.
- Huber, J., & Harkavy, I. (Eds.). (2007). *Yükseköğretim ve demokratik kültür: Vatandaşlık, insan hakları ve sivil sorumluluk* (İ. Özdemir, Çev.). Üsküdar Üniversitesi Yayınları.
- Huntington, S. P. (1993). *Üçüncü dalga*. (E. Özbudun, Çev.). TDV Yayınları.
- Huntington, S. P. (1995). Demokrasinin üçüncü dalgası. L. Diamond & M. F. Plattner (Eds.), *Demokrasinin küresel yükselişi*. Yetkin Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar - IV*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk bozkır kültürü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı tarihi Islahat Fermanı devri - VI*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı tarihi Birinci Meşrutiyet ve istibdat devirleri (1876-1907) - VIII*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (1999). *Tanzimat-ı Hayriye*. Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- Karakoç, A. (1997). *Akıl karaya vurdu*. Ocak Yayınları.
- Keane, J. (2022). *Kısa demokrasi tarihi*. Say Yayınları.
- Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Koschaker, P., & Ayiter, K. (1977). *Modern özel hukuka giriş olarak Roma özel hukukunun ana hatları*. Sevinç Matbaası.
- Kramer, S.N. (2002). *Tarih Sümer'de başlar*. Kabalcı Yayınevi.
- Kuyaksil, A. (2012). *İnsan hakları kavram, tarihçe, korunması ve geliştirilmesi*. Ada Kitabevi.
- Locke, J. (1967). *Two treatises of government*. Cambridge University Press.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay, D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Otterman, M., Hil, P., & Wilson, P. (2010). *Erasing Iraq*. Pluto Press.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde devlet anlayışı*. Başbakanlık Basımevi.

- Perruchoud, R., Cross, J. (Eds.). (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü.
- Przeworski, A. (Ed.). (1995). *Sustainable democracy*. Cambridge University Press.
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa tarihi*. İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Semelin, J. (2011). *Arındırma ve yok etme katliam ve soykırımın siyasi kullanımları*. (M. I. Durmaz, Çev.) İletişim Yayınları.
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839 -1908)*. İletişim Yayınları.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal düşünceler tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin insan hakları sorunu*. (Üçüncü Basım). BDS Yayınları.
- Tanör, B. (2020). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2026). *Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı*, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (2024). *Türkiye'de siyasal partiler ikinci meşrutiyet dönemi*. (Cilt 1). Kronik.
- Turhan, M. (1997). *Anayasal devlet*. Gündoğan Yayınları.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih*. Filiz Kitabevi.
- Ünal, F. (2019). *Vatandaşlık yaklaşımları vatandaşlık bilinci karma araştırma örneği*. Pegem Akademi.
- Warmington, E. H. (1938). *Remains of old Latin, volume III: Lucilius. The twelve tables*. Harvard University Press.
- Yılmaz, M. (2020). *Doğu Türkistan'da toplama kampları adım adım soykırım*. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı Yayınları.
- Yorulmaz, H. (2007). *Osmanlı'nın batı yakası: Bosna*. 3F Yayınevi.
- Ziya Gökalp (2019). *Türkçülüğün esasları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

* Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Ders Kitabı'nda kaynak gösterimi APA 7 kurallarına göre yapılmıştır.

Cevap anahtarına ulaşmak için karekodu okutunuz.

Kitabın görsel ve genel ağ kaynakçasına ulaşmak için karekodu okutunuz.

